

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των
ελληνικών παραδοσιακών χορών σε ενήλικες»**

Νικόλαος Βασ. Χρόνης
(Α.Μ 129787)

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεώργιος Μαγγόπουλος

Μέλος ΣΕΠ-Ε.Α.Π

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Ιωσήφ Φραγκούλης

Καθηγητής-Σύμβουλος Ε.Α.Π

Πάτρα, Ιούνιος 2022

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Νικολάου Χρόνη που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής», της σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών, υπό την επίβλεψη του Καθηγητή-Συμβούλου του ΕΑΠ κ. Γεώργιου Μαγγόπουλου. Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή και Σύμβουλό μου στην προσπάθεια αυτή, κ. Γεώργιο Μαγγόπουλο, για την καθοριστική του βοήθεια την συμβολή και διαρκή υποστήριξή του στα πλαίσια εκπόνησης της παρούσας εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον συν επιβλέποντα Καθηγητή-Σύμβουλό μου, κ. Ιωσήφ Φραγκούλη για την συνεργασία του και την συνεισφορά του στην ολοκλήρωση της εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου ιδιαίτερα προς την οικογένειά μου, την σύζυγό μου Ελένη, τα παιδιά μου Βασίλη, Μαρία, Ευδοκία, τους γονείς μου, για την υποστήριξή τους κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού προγράμματος, αλλά και για την διαρκή υπομονή και στήριξή τους.

Στην αγαπημένη μου μητέρα

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο ολοκλήρωσης του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής», της σχολής Ανθρωπιστικών σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου (Ε.Α.Π). Πρόκειται για έρευνα που αφορά τις απόψεις των χοροδιδασκάλων σχετικά με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών (Ε.Π.Χ) στους ενήλικες. Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί κατά πόσο οι χοροδιδάσκαλοι του ελληνικού παραδοσιακού χορού στο τόπο μας αξιοποιούν για τη διδασκαλία του σε ενήλικες εκπαιδευόμενους, συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.

Για την επίτευξη του σκοπού θα ακολουθηθεί η ερευνητική διαδικασία. Η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας αναφέρεται σε ποσοτικά κυρίως χαρακτηριστικά και ως κατάλληλο εργαλείο συλλογής δεδομένων, θα χρησιμοποιηθεί το ερωτηματολόγιο απαντώντας σε όλα τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας μελέτης. Με τη χρήση του ερωτηματολογίου θα εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών. Στο πρώτο κεφάλαιο της έρευνας αυτής γίνεται μια προσέγγιση σχετικά με τα γενικά χαρακτηριστικά του χορού, την ετυμολογική και εννοιολογική ανάλυση του χορού, στα είδη του, την σημαντικότητα και ιστορικότητα του Ε.Π.Χ. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζονται θέματα τα οποία έχουν σχέση με την εκπαίδευση ενηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων, τα χαρακτηριστικά του ενήλικα εκπαιδευόμενου, ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν οι ενήλικες, ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν Ε.Π.Χ, ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων. Επιπλέον, στη συνέχεια του δεύτερου κεφαλαίου, γίνεται αναφορά για τον ρόλο του εκπαιδευτή ενηλίκων στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ και τέλος παρουσιάζονται οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση συναφών ερευνών, όσο αυτό ήταν εφικτό, διότι δεν βρέθηκαν ανάλογες έρευνες ώστε να γίνει κριτική αποτίμηση αυτών. Στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρθηκαν θέματα σχετικά με την μεθοδολογία της έρευνας, την αναγκαιότητα και σημασία για τη διεξαγωγή της, την πρωτοτυπία, τους σκοπούς, τους στόχους και τα ερευνητικά ερωτήματα. Επίσης, το εργαλείο συλλογής δεδομένων, ο πληθυσμός αναφοράς, καθώς και ηθικά ζητήματα και

Διπλωματική ΕΚΠ 64

η δεοντολογία της έρευνας. Το κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με τους περιορισμούς που παρουσιάστηκαν, την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνας. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάστηκαν τα αποτελέσματα που προέκυψαν με περιγραφική ανάλυση και στατιστικά στοιχεία όπως εμφανίζονται στους σχετικούς πίνακες και διαγράμματα του κάθε ερευνητικού ερωτήματος.

Γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση μέσα από ελληνικές και ξένες έρευνες, άρθρα και βιβλιογραφία σχετικά με την ανάλυση των Ε.Π.Χ, της εκπαίδευσης ενηλίκων, και των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών. Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, πραγματοποιείται έρευνα με ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο στο οποίο συμμετέχουν 100 χοροδιδάσκαλοι, εκπαιδευτικοί Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση στον Ε.Π.Χ, εκπαιδευτικοί Φυσικής Αγωγής και εμπειρικοί χοροδιδάσκαλοι, για τις απόψεις τους όσον αφορά την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία τους στους ενήλικες. Τα αποτελέσματα της έρευνας κωδικοποιούνται και επεξεργάζονται με το πρόγραμμα στατιστικής SPSS, από το οποίο βγάζουμε χρήσιμα συμπεράσματα.

Η πλειοψηφία του δείγματος της έρευνάς μας είναι γυναίκες και οι περισσότεροι είναι έγγαμοι. Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό των συμμετεχόντων είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, ενώ υπάρχουν και αρκετοί με μεταπτυχιακούς τίτλους καθώς και διδακτορικών σπουδών. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι οι χοροδιδάσκαλοι γνωρίζουν σε γενικές γραμμές τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και θεωρούν ότι είναι απαραίτητες για τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Επιπλέον, θεωρούν ότι βοηθούν σημαντικά στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ, βοηθούν εξαιρετικά την ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων και ενισχύουν την αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων. Τέλος, η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας βοηθά τους εκπαιδευόμενους να βελτιώσουν τη χορευτική τους απόδοση.

Λέξεις κλειδιά: Ελληνικός παραδοσιακός χορός, εκπαίδευση ενηλίκων, συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές

"The utilization of participatory educational techniques in the teaching of Greek traditional dances to adults"

Abstract

This thesis was prepared as part of the completion of the "Educational Sciences" postgraduate program of the Faculty of Humanities of the Hellenic Open University (HOL). This is a research concerning the opinions of dance teachers regarding the use of participatory educational techniques in the teaching of Greek Traditional Dances to adults. The purpose of this study is to investigate whether the dance teachers of Greek traditional dance in our country utilize participatory educational techniques for teaching it to adult learners.

To achieve the goal, the research process will be followed. The methodology of this research refers to mainly quantitative characteristics and as a suitable data collection tool, the questionnaire will be used answering all the research questions of this study. By using the questionnaire, useful conclusions will be drawn for the utilization of participatory educational techniques. In the first chapter of this research, an approach is made regarding the general characteristics of the dance, the etymological and conceptual analysis of the dance, its types, the importance and historicity of the E.P.X. In the second chapter, issues related to adult education are presented. More specifically, the concept of adult education, the characteristics of the adult learner, the way in which adults learn, the way in which they learn G.T.D, the role of the adult trainer are mentioned. In addition, in the continuation of the second chapter, there is a reference to the role of the adult trainer in the teaching of G.T.D and finally the participatory educational techniques are presented. In the third chapter, a bibliographic review of related research is carried out, as far as this was possible, because no similar research was found to make a critical evaluation of them. In the fourth chapter, issues related to the research methodology, necessity and importance for its conduct, originality, aims, objectives and research questions were mentioned. Also, the data collection tool, reference population, and ethical issues and research ethics. The chapter concluded with the presented limitations, validity and reliability of the research. In the fifth chapter, the

results obtained with descriptive analysis and statistics were presented as shown in the relevant tables and diagrams of each research question.

A bibliographic review is carried out through Greek and foreign research, articles and bibliography regarding the analysis of G.T.D, adult education, and participatory educational techniques. As a continuation of this work, a research is carried out with an electronic questionnaire in which 100 dance teachers, Physical Education teachers with specialization in PE, Physical Education teachers and experienced dance teachers participate, for their opinions regarding the utilization of participatory educational techniques in teaching them in adults. The research results are coded and processed with the SPSS statistical program, from which we draw useful conclusions.

The majority of our research sample is female and most are married. In addition, the largest percentage of participants are AEI/TEI graduates, while there are also several with post-graduate degrees as well as PhD studies. The results of the research showed that the dance teachers are generally aware of participatory educational techniques and consider them necessary for the teaching of G.T.D. In addition, they consider that they help significantly in the teaching of G.T.D., greatly help the active participation of the learners and enhance the interaction between the trainer and the learners. Finally, the use of participatory educational techniques according to research results helps learners to improve their dance performance.

Key words: Greek traditional dance, adult education, participatory educational techniques

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες.....	3
Περίληψη.....	4
Λέξεις κλειδιά.....	5
Abstract.....	6
Εισαγωγή.....	13
Κεφάλαιο 1: Χορός.....	14
1.1 Εννοιολογική ανάλυση του χορού-Θεωρητικά στοιχεία.....	14
1.2 Η Έννοια του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού (Ε.Π.Χ).....	16
1.3 Ο Χορός.....	18
1.4 Είδη χορού.....	21
1.5 Σημαντικότητα και ιστορικότητα του Ελληνικού παραδοσιακού χορού.....	23
Κεφάλαιο 2: Εκπαίδευση ενηλίκων.....	29
2.1 Η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων.....	29
2.2 Χαρακτηριστικά ενήλικα εκπαιδευόμενου.....	32
2.3 Εκπαίδευση ενηλίκων.....	35
2.4 Ιστορική αναδρομή εκπαίδευσης ενηλίκων.....	37
2.5 Πως μαθαίνουν οι ενήλικες.....	38
2.6 Πως μαθαίνουν οι ενήλικες ελληνικό παραδοσιακό χορό.....	41
2.7 Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων.....	43
2.8 Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων στη διδασκαλία Ε.Π.Χ.....	45
2.9 Συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.....	46
2.9.1 Μελέτη περίπτωσης.....	48
2.9.2 Παίξιμο ρόλων.....	48
2.9.3 Προσομοίωση.....	49
2.9.4 Ερωτήσεις-απαντήσεις.....	49
2.9.5 Καταιγισμός ιδεών (Brainstorming).....	50
2.9.6 Ομάδες εργασίας.....	50
2.9.7 Πρακτική άσκηση.....	51
2.9.8 Λύση προβλήματος.....	51

2.9.9 Συζήτηση.....	52
Κεφάλαιο 3: Βιβλιογραφική ανασκόπηση ερευνών.....	53
3.1 Επισκόπηση συναφών ερευνών.....	53
Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογία της έρευνας.....	57
4.1 Αναγκαιότητα και σημασία της έρευνας.....	57
4.2 Πρωτοτυπία της έρευνας.....	58
4.3 Σκοπός της έρευνας, στόχοι, ερευνητικά ερωτήματα.....	58
4.4 Μεθοδολογία της έρευνας.....	59
4.4.1 Εργαλείο συλλογής δεδομένων.....	60
4.4.2 Πληθυσμός αναφοράς και δείγμα της έρευνας.....	61
4.4.3 Ηθικά ζητήματα και δεοντολογία της έρευνας.....	62
4.4.4 Περιορισμοί της έρευνας.....	63
4.5 Εγκυρότητα και αξιοπιστία της έρευνας.....	63
4.6 Ανάλυση των δεδομένων.....	64
4.6.1 Επεξεργασία των δεδομένων.....	64
Κεφάλαιο 5: Αποτελέσματα της έρευνας.....	66
5.1 Δείγμα της έρευνας.....	66
5.1.1 1 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	76
5.1.2 2 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	85
5.1.3 3 ^ο ερευνητικό ερώτημα.....	89
Κεφάλαιο: Συμπεράσματα.....	94
Παρουσίαση συμπερασμάτων.....	94
Προτάσεις.....	97
Κεφάλαιο 6: Βιβλιογραφικές αναφορές.....	98
Παράρτημα Α: Ερωτηματολόγιο.....	105
Παράρτημα Β: Πίνακες συχνοτήτων-Περιγραφική στατιστική.....	118

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς το φύλο

Πίνακας 2: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς την οικογενειακή κατάσταση

Πίνακας 3: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς τα παιδιά

Πίνακας 4: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς τον αριθμό παιδιών

Πίνακας 5: Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης

Πίνακας 6. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τα χρόνια διδασκαλίας των Ε.Π.Χ

Πίνακας 7. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς την ιδιότητά τους σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Πίνακας 8. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το είδος μαθημάτων Ε.Π.Χ

Πίνακας 9: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς τους λόγους διδασκαλίας Ε.Π.Χ

Πίνακας 10. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό ενημέρωσης για θέματα Ε.Π.Χ μέσω σεμιναρίων

Πίνακας 11. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό διδασκαλίας ως επιμορφωτής σε σεμινάρια Ε.Π.Χ

Πίνακας 12. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό γνώσης των εκπαιδευτικών τεχνικών

Πίνακας 13. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Πίνακας 14. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων

Πίνακας 15. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό ενίσχυσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων

Πίνακας 16. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό χρήσης συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών που βοηθά τους εκπαιδευόμενους να βελτιώσουν τη χορευτική τους απόδοση

Πίνακας 17. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό προετοιμασίας της διδασκαλίας του χορού

Πίνακας 18. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό σχεδίασης της διδασκαλίας με βάση τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές

Πίνακας 19. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό διδασκαλίας των χορών λαμβάνοντας υπόψιν τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευομένων

Πίνακας 20. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό αξιοποίησης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών

Πίνακας 21. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τη βαθμό χρήσης των εκπαιδευτικών τεχνικών

Κατάλογος γραφημάτων

Γράφημα 4.1: Το φύλο των χοροδιδασκάλων

Γράφημα 4.2: Η ηλικία των χοροδιδασκάλων

Γράφημα 4.3: Η οικογενειακή κατάσταση των χοροδιδασκάλων

Γράφημα 4.4: Απαντήσεις σχετικά με το εάν έχουν παιδιά οι ερωτηθέντες

Γράφημα 4.5: Αριθμός παιδιών

Γράφημα 4.6: Ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης

Γράφημα 4.7: Χρόνια διδασκαλίας Ε.Π.Χ

Γράφημα 4.8: Ιδιότητα σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Γράφημα 4.9: Είδος μαθημάτων

Γράφημα 4.10: Λόγοι διδασκαλίας Ε.Π.Χ

Γράφημα 4.11: Βαθμός ενημέρωσης για θέματα Ε.Π.Χ μέσω σεμιναρίων

Γράφημα 4.12: Βαθμός διδασκαλίας ως επιμορφωτής σε σεμινάρια Ε.Π.Χ

Γράφημα 4.13: Γνώση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών

Γράφημα 4.14: Βαθμός χρήσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Γράφημα 4.15: Βαθμός χρήσης συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενεργητική συμμετοχή

Γράφημα 4.16: Βαθμός χρήσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενίσχυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ εκπαιδευτή-εκπαιδευόμενου

Γράφημα 4.17: Βαθμός χρήσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη βελτίωση της χορευτικής απόδοσης

Γράφημα 4.18: Προετοιμασία διδασκαλίας του χορού

Γράφημα 4.19: Σχεδιασμός διδασκαλίας σε σχέση με τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές

Γράφημα 4.20: Διδασκαλία των χορών σε σχέση με τις εμπειρίες και τα βιώματα

Γράφημα 4.21: Αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών

Γράφημα 4.22: Χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Εισαγωγή

Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τα οποία διαφέρουν από τους ανήλικους. Κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας έχουν συγκεκριμένους στόχους τόσο σε επαγγελματικό επίπεδο, όσο και στους κοινωνικούς ρόλους που πρέπει να αναλάβουν στη ζωή τους και που σχετίζονται με τα ενδιαφέροντά τους. Οι προσδοκίες είναι συγκεκριμένες αφού απορρέουν από τις ήδη υπάρχουσες εμπειρίες που κατέχουν και αναμένουν συγκεκριμένα πράγματα στο πρόγραμμα που συμμετέχουν. Πολλοί από αυτούς διαθέτουν αρκετές γνώσεις και έχουν διαμορφώσει αντιλήψεις, περιμένοντας να εμπλακούν στη νέα μάθηση (Χατζηθεοχάρους, 2010· Rogers, 1999).

Σύμφωνα με έρευνες οι ενήλικες επιθυμούν να συμμετέχουν ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία, ακόμα και στο σχεδιασμό ενός προγράμματος και τις συνθήκες υλοποίησής του. Με τον τρόπο αυτό φαίνεται να επιτυγχάνεται η μάθηση έχοντας πρωταγωνιστικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία (Κόκκος, 2008).

Στην εκπαίδευση ενηλίκων η χρήση κατάλληλων εκπαιδευτικών τεχνικών μάθησης γίνεται με βάση το αντικείμενο διδασκαλίας και τους μαθησιακούς στόχους που έχει θέσει ο εκπαιδευτής. Οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές φαίνεται να είναι οι πλέον αποδοτικές αφού αναπτύσσεται η αλληλεπίδραση μεταξύ του εκπαιδευτή και του εκπαιδευόμενου και υπάρχει η δυνατότητα οι συμμετέχοντες να αναζητούν νέες πληροφορίες, να μαθαίνουν μέσα από την πράξη, να βρίσκουν λύσεις και να αναπτύσσουν την κριτική τους σκέψη (Κόκκος, 2008· Φραγκούλης & Χριστόπουλος, 2014).

Απαιτείται λοιπόν, να είναι σωστός ο σχεδιασμός του προγράμματος ενηλίκων με κάθε λεπτομέρεια και οι εμπλεκόμενοι εκπαιδευτές να είναι έμπειροι και ικανοί.

Στην παρούσα εργασία, θα αναφερθούμε στην αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών από τους χοροδιδασκάλους για τη διδασκαλία του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού (Ε.Π.Χ) στους ενήλικες. Τα συμπεράσματα θα συμβάλλουν στη μελλοντική βελτίωση των εκπαιδευτών στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ, χρησιμοποιώντας σύγχρονες τεχνικές, με σκοπό τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων, την αλληλεπίδραση μεταξύ τους και την αποτελεσματική μάθηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Χορός

1.1 Εννοιολογική ανάλυση του χορού- Θεωρητικά στοιχεία

Η ετυμολογική προσέγγιση της λέξης «χορός» σύμφωνα με τους αρχαίους Έλληνες προέρχεται από το ρήμα «ορχούμαι» που σημαίνει «χορεύω» και από το ουσιαστικό «όρχησης» που σημαίνει «χορός». Η λέξη «χορεύω» για τους αρχαίους Έλληνες σημαίνει ότι εκτελώ κινήσεις σύμφωνα με τον ρυθμό της μουσικής και τους στίχους του τραγουδιού. Οι ρυθμικές κινήσεις αφορούσαν τις κινήσεις των χεριών, των ποδιών, του κεφαλιού, αλλά και ολόκληρου του σώματος.

Η εννοιολογική ανάλυση του χορού περιλαμβάνει πλούσιο περιεχόμενο. Ο χορός είναι οι κινήσεις στο χώρο οι οποίες αποτυπώνονται με μεγάλη ελευθερία, με χάρη, με αρμονία και με φυσικό τρόπο και με τη συνοδεία της μουσικής και του λόγου. Οι ρυθμικές κινήσεις ή η κανονική εναλλαγή κινήσεων γίνονται σε συγκεκριμένο χώρο, όπως σε αίθουσες διδασκαλίας στο χοροστάσι (πλατείες, πανηγύρια, γάμους), σε σκηνές θεάτρων κ.α.

Ο χορός μπορεί να χαρακτηρίσει τον πολιτισμό και την ταυτότητα ενός έθνους. Είναι η συγχρονισμένη ακολουθία των κινήσεων του ανθρωπίνου σώματος προκαλώντας επικοινωνία και ελεύθερη έκφραση (Anbasranti & Prihatmanto, 2015).

Ο Condillac (2001) ορίζει το χορό ως τη χορευτική έκφραση όπου επιδιώκεται η επικοινωνία με διαφορετικούς τρόπους από εκείνους της λεκτικής γλώσσας. Ταυτόχρονα ο χορός είναι η έμπρακτη γλώσσα όπου ο λαός ενημερωνόταν για θέματα πρωταρχικού ενδιαφέροντος σχετικά με τον νόμο και τη θρησκεία. Ο χορός είναι η τέχνη των νευμάτων για να συνδράμει στη μετάδοση των ανθρώπινων σκέψεων και από την άλλη είναι οι κινήσεις του σώματος για να εκφράσει ο άνθρωπος τις ψυχικές του καταστάσεις, τη χαρά, τη λύπη με κύριο σκοπό την απόλαυση (Λυδάκη, 2008).

Σύμφωνα με τον Kraus (1980, σελ. 12), «Ο χορός είναι μία κομψή και κοινωνική κίνηση αρμονικά συνδεδεμένη με ωραίες στάσεις που έχουν ως κεντρικό χαριτωμένες πόζες του σώματος και των μερών του». Ο χορός είναι μία τέχνη σύνθεσης βημάτων με ακρίβεια κινήσεων, χάρη και ευκολία σε σχέση με το μουσικό μέτρο που τον αποτελεί.

Ο Sanderson (1988, σελ. 35) αντιμετωπίζει το χορό ως μορφή ανθρώπινης δραστηριότητας των κοινωνιών και υπάρχει σύνδεση με το περιβάλλον και τις

αντιλήψεις των ανθρώπων. «Ο χορός είναι μια πολυδιάστατη εμπειρία που συμβάλλει καθοριστικά στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του ατόμου, εκπαιδεύοντάς τον με ένα τρόπο που συνδυάζει τα αισθήματα και τα συναισθήματα με τη λογική και τις πρακτικές κινητικές δεξιότητες».

Όλοι οι ορισμοί αναφέρουν πως ο χορός είναι μια δημιουργική δραστηριότητα συνυφασμένη με τον άνθρωπο, αφού εκφράζεται με τις ρυθμικές κινήσεις του σώματος. Οι κινήσεις αυτές ως «εργαλείο» έχουν τοποθετήσει το χορό να θεωρείται ως μια παγκόσμια γλώσσα επικοινωνίας.

Ο χορός είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο που περιλαμβάνει όχι μόνον τη χορευτική πράξη, αλλά τους χορευτές που συμμετέχουν, τα είδη του, τον τρόπο συμμετοχής, τις συνθήκες οργάνωσης τις πράξεις και αντιδράσεις που προκαλούνται από τη χορευτική διαδικασία, ο λόγος σύνδεσης με τα υπόλοιπα αντικείμενα της τέχνης κτλ. Υπάρχει ένα αδιαίρετο τρίπτυχο του χορού, της μουσικής και του τραγουδιού τα οποία όλα μαζί συνθέτουν έναν ζωντανό οργανισμό. Το σώμα του ανθρώπου με τις χορευτικές του κινήσεις συνεργάζεται με την ποίηση δίνοντάς της μορφή κινητικά λεκτικά και μελωδικά. Σε πολλές περιοχές της Ελλάδας οι ντόπιοι όταν είναι να χορέψουν έναν χορό, πρώτα φέρνουν στη μνήμη τους το τραγούδι που συνδέεται με τον συγκεκριμένο χορό και αφού τον πλαισιώσουν ηχητικά, μόνον τότε ξεκινούν τη χορευτική διαδικασία.

Ο χορός δεν είναι μόνο η τεχνική παρουσίασή του, αλλά είναι γενικότερα ένα ζωντανό κοινωνικό φαινόμενο που τις περισσότερες φορές επιτελεί κάποιο έργο και διαφορετικές λειτουργίες. Είναι χαρακτηριστικές οι εκφράσεις ντόπιων κυρίως χορευτών: «ο χορός καλά κρατεί», «σύρε το χορό», «πάμε στο χορό», «ευχαριστήθηκα χορό σήμερα».

Μέσα από τη διαδικασία και μελέτη του χορού μπορούν να κατανοηθούν και να βγουν χρήσιμα συμπεράσματα για τον πολιτισμό, τη διάδοση ηθών και εθίμων και γενικότερα τη ταυτότητα που απεικονίζει κάθε λαό (Αντζακα – Βέη & Λουτζάκη, 1999 σελ. 21-22).

Μέσω του χορού ο χορευτής εκφράζεται με τις ρυθμικές κινήσεις, αισθάνεται το σώμα του να πάλλεται και ο χορός γίνεται η έκτη αίσθηση αφού υπάρχει

αλληλεπίδραση ανάμεσα στον χορευτή και τους θεατές (Αργυριάδου κ.ά. 1997, σελ.15,25).

Ο χορός εκτός από τις ρυθμικές κινήσεις του σώματος, τη μουσική και τα λόγια, περιλαμβάνει τις εμπειρίες, τους κοινωνικούς ρόλους των ανθρώπων οι οποίοι έχουν συμμετοχή στη χορευτική διαδικασία αφενός με το σώμα και αφετέρου με την ψυχή και τις αισθήσεις τους (Αυδίκος, Λουτζάκη & Παπακώστας, 2004, σελ. 112).

Ο χορός «κτίζεται χορεύοντας» μέσα από κινήσεις και συμπλέγματα κινήσεων των κάτω άκρων, των άνω άκρων, του κορμού και των ματιών μέχρι να ολοκληρωθεί μια δημιουργική διαδικασία.

«Ο χορός είναι πολιτισμικές μορφές που χειρίζονται με κάποια δεξιότητα τα ανθρώπινα σώματα στο χώρο και στο χρόνο» (Keappler 1978: 32, όπ. αναφ. στο Αυδίκος κ.ά. 2004, σελ. 127).

1.2 Η Έννοια του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού (Ε.Π.Χ)

Η χορευτική διαδικασία που συντελείται από τον χορευτή και το δημιουργήμα του, τον χορό, είναι ένα φαινόμενο ομαδικό που αφορά ολόκληρη την κοινωνία. Το φαινόμενο αυτό υπήρξε και υπάρχει στις παραδοσιακές κοινωνίες αρκετών λαών ολόκληρης της γης.

Ο όρος «παράδοση» και «παραδοσιακός» προήλθε από Arts et traditions populaires που σημαίνει λαϊκές τέχνες και παραδόσεις και χρησιμοποιήθηκε στη Γαλλία για μεγάλο χρονικό διάστημα. Υπάρχουν βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τα οποία διαχωρίζουν τον παραδοσιακό χορό από το μοντέρνο, τον αστικό και τις χορογραφίες: η αρχή της προφορικότητας, η αρχή του κοινωνικού ελέγχου, η αρχή της διαπροσωπικής οργάνωσης, των συλλογικών καταναγκασμών, της σχετικής αυτάρκειας και αυτονομίας και η αρχή του αυτοσχεδιασμού (Ζωγράφου, 1991, σελ. 21, 22).

Σύμφωνα με τους Δήμα, Τυροβολά και Κουτσούμπα (2010, σελ.19) ο παραδοσιακός χορός αναφέρεται στο χορό που δημιουργήθηκε από κοινωνικές ομάδες που συμβίωναν και που μεταδιδόταν άμεσα από γενιά σε γενιά, με κοινωνικές και παραδοσιακές διαδικασίες.

Ο όρος «παράδοση» είναι μεταλαμπάδευση των στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού από τη μία γενιά στην άλλη με βασικούς άξονες την ανωνυμία και την συλλογική μνήμη.

Ο Ε.Π.Χ δεν είναι ένα φαινόμενο αόριστο, αλλά είναι μια πραγματικότητα, με σαφή θέματα, είναι αληθινό και συνδέεται άμεσα με κοινωνικά και ιστορικά γεγονότα. Μέσα από τον Ε.Π.Χ ο άνθρωπος καλλιεργείται, διδάσκεται και μορφώνεται όπου μέσω των αισθήσεών του, ως πηγών της χορευτικής δραστηριότητας, παράγεται έργο αισθητικής και ηθικότητας (Ζήκος & Παναγιωτοπούλου, 1990, σελ. 11-13).

Σύμφωνα με το «λεξικό Μουσικής της Οξφόρδης» παραδοσιακός χορός είναι το είδος του χορού που έχει άμεση σχέση με τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, δημιουργήθηκε από επιρροές της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας χωρίς χορογραφίες. Μεταφέρεται από γενιά σε γενιά, αναφέρεται κυρίως στις κοινωνίες της υπαίθρου και είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τα ήθη και τα έθιμα αυτής της κοινωνίας.

Κατά το πέρασμα των χρόνων με την αστικοποίηση υπήρξαν επιρροές στον παραδοσιακό χορό όπου εμφανίστηκε με τη μορφή του φολκλορικού χορού (Γκαρτζονίκα-Κώτσικα, 2016, σελ.36). Την προσέγγιση δηλαδή του χορού (Παπαδοπούλου, 2004, σελ. 92) μέσα από νεότερες διαστάσεις όπου η μελέτη του χορού εκφράζεται περισσότερο ως κοινωνικό γεγονός και ως μέσο και καθόλου ως αυτόνομο χορευτικό γεγονός. Πιο συγκεκριμένα, ο φολκλορικός χορός είναι ξεκομμένος από την παραδοσιακή κοινωνία και εκφράζεται από συλλόγους ή ερασιτεχνικά και επαγγελματικά συγκροτήματα προσφέροντας θέαμα και πολλές φορές εμφανίζεται σαν άσκηση και γυμναστική. Η μεταβίβαση και η διδασκαλία του χορού δεν γίνεται παραδοσιακά και αυθεντικά, αλλά με παρεμβάσεις από τους χοροδιδασκάλους και τους συλλόγους για λόγους εντυπωσιασμού αλλοιώνοντας τα αυθεντικά στοιχεία του.

Ο Ε.Π.Χ περιλαμβάνει πολιτισμικές, κινητικές και ηχητικές μορφές οι οποίες είναι διαρθρωμένες σε ενότητες και έχουν δημιουργηθεί από τις τοπικές κοινωνίες. Οι ενότητες αυτές έχουν στενή σχέση με τη ζωή, τις ηθικές αξίες, τις αντιλήψεις και τις κοινωνικές δραστηριότητες των ανθρώπων που απαρτίζουν τις παραπάνω κοινωνίες. Ως Ε.Π.Χ χαρακτηρίζονται κυρίως αυτοί που ανήκουν σε αγροτικές περιοχές της Ελλάδας, είναι κληρονομιά του εθνικού πολιτισμού και έχουν ως ιδιαιτερότητα την

ανωνυμία και το συλλογικό πνεύμα (Αντζακα–Βέη & Λουτζάκη, 1999, σελ. 327· Πραντσίδης, 2004, σελ. 27).

1.3 Ο Χορός

Η τέχνη είναι μια δραστηριότητα που αναδεικνύει το λόγο, την έκφραση, το θέαμα και την ψυχοσύνθεση του ανθρώπου τόσο ομαδικά όσο και ατομικά. Μέσω της τέχνης διαμορφώνεται η προσωπικότητά του, οι ηθικές αξίες και το πολιτισμικό του επίπεδο.

Είναι το όχημα πολιτιστικής αγωγής με την συμμετοχή και αξιοποίηση στην παιδευτική διαδικασία του νοητικού, ψυχικού και πνευματικού δυναμικού του ανθρώπου.

Ο χορός είναι μια μορφή τέχνης που κάνει όλα τα παραπάνω, δίνοντας τη δυνατότητα να συνδράμει στην προσπάθεια του δημιουργού του να εξωτερικεύσει τα συναισθήματά του και στο θεατή να επικοινωνήσει με την κίνηση. Ο χορός στην οποιαδήποτε μορφή του, μοντέρνος, κλασσικός ή παραδοσιακός είναι ένα ισχυρό μέσο εκπαίδευσης, χειραφέτησης πολιτισμικής αγωγής, εκφράζοντας την καθημερινότητα, το καινούργιο και έχοντας ως αφετηρία την ιστορία και ως βάση τις εμπειρίες του παρελθόντος (Φέτση & Πατινιώτη, 2011, σελ. 7).

Ο χορός είναι ένα φαινόμενο παγκόσμιο και έχει τις ρίζες του από την αρχαιότητα, εμφανίστηκε από παραστάσεις ζωγραφικής στα τείχη των σπηλαίων της παλαιολιθικής εποχής με το γαλλικό σπήλαιο των «Trois Freres» να παρουσιάζει έναν άνδρα μεταμφιεσμένο να χορεύει λατρευτικούς χορούς είτε μόνος του είτε με άλλους.

Η αποδοχή του ως είδος τέχνης άργησε πάρα πολύ παρόλο που συμπεριλαμβάνεται σε τοιχώματα σπηλαίων της Λίθινης εποχής μαζί με το τραγούδι και τις απεικονίσεις ζώων. Ο παραμερισμός του χορού φαίνεται να δημιουργήθηκε μέσω φιλοσοφικών κατευθύνσεων όπου δόθηκε σημασία στην ψυχή και τον νου του ανθρώπου και περιφρονήθηκαν οι αισθήσεις και το σώμα. Ως εκ τούτου ανυψώθηκε η αιώνια και αθάνατη ψυχή έναντι της φθαρτότητας του σώματος, το οποίο ως υλική ουσία αποκομμένο από τη ψυχή. Το σώμα συνδέθηκε με τον χορό και αφού περιφρονήθηκαν οι αισθήσεις και το σώμα, οδήγησαν στο περιθώριο και στον εξοστρακισμό του χορού.

Όλες αυτές οι θεωρίες απομάκρυναν τις προσπάθειες για την ουσιαστική μελέτη του χορού και την αρμόζουσα θέση που κατέχει ως μια μορφή τέχνης.

Ο χορός άργησε πολύ να βρει την θέση του δίπλα στα άλλα είδη τέχνης και να μελετηθεί ως ένα ιδιαίτερο γνωστικό αντικείμενο. Στις Δυτικές κοινωνίες αποτελούσε ψυχαγωγικό θέαμα των ευγενών και της άρχουσας τάξης όπου στην πορεία εξελίχθηκε σε θεατρικό χορό που με τις απαιτήσεις του κοινού εξελίχθηκε σε ένα είδος κλασσικού τυποποιημένου χορού ή μπαλέτου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δύο ειδών χορού, του λαϊκού και του καλλιτεχνικού χορού. Ο καλλιτεχνικός χορός περιλαμβάνει το μπαλέτο ή τον κλασσικό χορό, συνδέθηκε με τα ανώτερα στρώματα του Δυτικού κόσμου και αντιμετωπίστηκε ως είδος υψηλής τέχνης. Ο διαχωρισμός αυτός που εξακολουθεί να υφίσταται μέχρι και σήμερα, υπάρχει σε όλη την εξελικτική πορεία του χορού συμπεριλαμβάνοντας στις τέχνες μόνο τα είδη που προέκυψαν από την εξέλιξη του κλασσικού χορού, το μπαλέτο, το μοντέρνο ή σύγχρονο χορό στις μέρες μας, το μιούζικαλ, το τζαζ και γενικότερα όλα τα είδη του θεατρικού χορού (Κουτσούμπα, Τυροβολά, 2007, σελ. 17, 18).

Στην άλλη πλευρά της γης και πιο συγκεκριμένα στη Ρωσία, αναπτύχθηκε το φολκλόρ ως δημιουργική καλλιτεχνική δραστηριότητα του λαού δημιουργώντας ερασιτεχνικά ή επαγγελματικά συγκροτήματα λαϊκού χορού. Με τον τρόπο αυτό εδραιώθηκε ο σκηνικός λαϊκός χορός ως είδος τέχνης με αισθητική έκφραση και απόλυτη τεχνική, πολύ νωρίτερα απ' ό,τι στην Ελλάδα, έχοντας ισότιμη θέση ανάμεσα σε άλλα είδη τέχνης. Οι πρώτες μελέτες του λαϊκού παραδοσιακού χορού έγιναν με την ίδρυση της γλωσσολογικής σχολής της Πράγας και από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Υπήρξαν οι πρώτες απόπειρες σημειογράφησης του χορού όπου στράφηκαν στη μελέτη της χορευτικής κίνησης και του χορευτικού ύφους. Ταυτόχρονα ο παραδοσιακός χορός ερευνήθηκε μέσω καταγραφών από ανθρωπολόγους στις πρωτόγονες κοινωνίες.

Η συμβολή του R.Laban στη μελέτη του χορού ως αυτόνομου επιστημονικού πεδίου είναι καθοριστική. Μέσω της θεωρίας του για το χορό και το χορευτικό ύφος προσεγγίζει το χορό από την οπτική ενός σημειογραφικού συστήματος χορευτικών κινήσεων με τη συνοδεία της μουσικής και από την ποιοτική ανάλυση της κίνησης και

του χορευτικού ύφους. Ο R.Laban χρησιμοποίησε ένα χρήσιμο μεθοδολογικό μοντέλο που είχε εφαρμογή στην αισθητική και στο στυλ του χορού. Μέσω της θεωρίας του προσπάθησε να εδραιώσει το χορό ως ανεξάρτητη τέχνη και ανεξάρτητο επιστημονικό κλάδο. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν ο χορός είναι αντικείμενο τέχνης ή επιστήμης. Ο χορός ως τέχνη συνάδει με την άποψη ότι το βασικό εργαλείο της χορευτικής διαδικασίας είναι η βιωματική εμπειρία ενώ ο χορός ως επιστήμη είναι το προϊόν στην τελική του μορφή, η θεωρία και η γνώση του. Η απάντηση στο παραπάνω ερώτημα είναι η σφαιρική αντιμετώπιση του χορού τόσο με την εμπειρία όσο και με την επιστημονική αναζήτηση της γνώσης μακριά από προκαταλήψεις και θεωρίες. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο χορός μόνο ως τέχνη είναι πολύ δύσκολο να προσδιοριστεί και αυτό γιατί στο χορό δημιουργήματα και δημιουργός έχουν άμεση σχέση και ταύτιση με το ανθρώπινο σώμα. Επίσης ο χορός είναι το κατεξοχήν κιναισθητικό στοιχείο της τέχνης και όχι μόνο οπτική τέχνη. Η πληροφόρηση μπορεί να πραγματοποιηθεί με διάφορους δίαυλους του ανθρώπινου σώματος, αλλά το στοιχείο που τον διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες τέχνες είναι ότι η πληροφόρηση του χορευτή φανερώνεται κυρίως μέσα από τον κιναισθητικό δίαυλο (Ζωγράφου, 1991, σελ.11).

Ως ο παλαιότερος τρόπος έκφρασης των συναισθημάτων του ανθρώπου, ο χορός αποτέλεσε το βασικό στοιχείο της θρησκευτικής λατρείας και της κοινωνικής έκφρασης στη ζωή του πρωτόγονου ανθρώπου. Ο άνθρωπος έχει ανάγκη να επικοινωνήσει με τους άλλους και να νιώσει ενεργό μέλος των κοινωνικών και πολιτιστικών ομάδων. Οι αρχαίοι Έλληνες έδωσαν μεγάλη σημασία και αξία στο χορό και τον είχαν συμπεριλάβει σε αγώνες σαν αγώνισμα. Μπορούσαν να χορέψουν με διάφορες ρυθμικές κινήσεις, των χεριών, των ποδιών, του κεφαλιού και συνδύαζαν για την εκτέλεση των κινήσεων τη μουσική και την ποίηση. Για τη δημιουργία του χορού η μυθολογία αναφέρει ότι η Ρέα γυναίκα του Κρόνου ήταν αυτή που δίδαξε τους ελληνικούς χορούς στους Κουρήτες τους γιους της γης που ήταν κάτοικοι της Κρήτης. Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Κρόνος έτρωγε τα νεογέννητα παιδιά του για να μην του πάρουν το θρόνο. Όταν η Ρέα γέννησε τον Δία, ανέθεσε στους Κουρήτες να φροντίσουν το νεογέννητο παιδί και για να μην το φάει ο Κρόνος χόρευαν οι Κουρήτες έναν ζωηρό,

άγριο, πηδηχτό με μεγάλο θόρυβο χορό, χτυπώντας τις ασπίδες τους και βγάζοντας δυνατές κραυγές ώστε να καλύψουν τα κλάματα του βρέφους. Ο Πλάτωνας αναφέρει ότι ο χορός γεννήθηκε από τη φυσική επιθυμία όλων των νεαρών πλασμάτων ώστε να εκφράσουν τη συγκίνηση και τη χαρά που προσφέρει η κίνηση του σώματος με συσχέτιση στις δύο λέξεις «χορός» και «χαρά». Στους «Νόμους» ο Πλάτωνας αναφέρει ότι ο χορός έχει άμεση σχέση με την εκπαίδευση χαρακτηρίζοντας «αχόρευτο» όποιος είναι ακαλλιέργητος και «κεκόρευκω», όποιος είναι μορφωμένος και προικισμένος με τον χορό. Τόνιζε ότι υπήρχαν δύο είδη χορού τους «ευγενικούς» και τους «ποταπούς» και ότι έπρεπε όλα τα παιδιά από μικρή ηλικία να εκπαιδεύονται στους ευγενικούς χορούς οι οποίοι προσφέρουν υγεία σωματική και ψυχική (Αργυριάδου, Μαλκογιώργος, Μαυροβουνιώτης, 1997).

Ο χορός αποτελούσε σημαντική εκδήλωση για τους Έλληνες εξωτερικεύοντας όλα τα συναισθήματα είτε χαράς είτε λύπης, αποδίδοντας σημασία σε όλα τα γεγονότα της ζωής τους και χόρευαν σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις όπως στους γάμους, στο θάνατο, στον τρύγο κτλ.

1.4 Είδη χορού

Τα είδη του Ε.Π.Χ διαιρούνται σε συρτούς και πηδηχτούς. Υπάρχουν όμως και οι ανάμικτοι χοροί. Οι συρτοί χοροί ονομάζονται έτσι κυρίως γιατί έχουν μια ήρεμη συρτή κίνηση στο έδαφος, ενώ αντίθετα οι πηδηχτοί χοροί χαρακτηρίζονται από πολλές αναπηδήσεις και ζοηρότητα του σώματος. Οι χοροί της ηπειρωτικής Ελλάδας ονομάζονται στεριανοί και οι χοροί που χορεύονται στα νησιά νησιώτικοι. Υπάρχουν χοροί που η προέλευσή τους είναι από την ονομασία της περιοχής που χορεύονται ή που εμφανίστηκαν πρώτα, όπως Ικαριώτικος, Τσακωνικός, Καλαματιανός και επιβλήθηκαν ακόμα και σήμερα. Επίσης ονομασίες χορών από τα τραγούδια όπως ο Μενούσης, ο Νικολός, ο Μηχανικός, ο Νταβέλης κ.α. Από την κατεύθυνση του χορού υπάρχουν και οι αντίστοιχες ονομασίες σε πολλές περιοχές, ενδεικτικά αναφέρουμε: Ζερβός Καρπάθου, Ζερβός Κάσου. Από τις λαβές των χεριών που πιάνονται οι χορευτές έχουμε τον Ζωναράδικο καθώς και από τα αντικείμενα που κρατούν οι χορευτές υπάρχουν οι ονομασίες των χορών όπως ο Μαντηλάτος τα Κουτάλια κ.α.

Ονομασίες από τις εποχές του έτους Πασχαλιάτικος, Αη – Βασίλης κ.λ.π. Οι χοροί αρκετές φορές έχουν πάρει το όνομά τους από κάποιο ιστορικό γεγονός όπως ο Καγκελευτός Ιερισσού, η Μακρινίτσα και από το πλήθος των χορευτών όπως ο Τρανός χορός. Ο τρόπος που χορεύονται, υπάρχει και η αντίστοιχη ονομασία του χορού που είναι η Πατινάδα και που σημαίνει «πατώ και άδω». Τέλος υπάρχουν στους Ε.Π.Χ ο Χασάπικος από τους χασάπηδες, ο Μηχανικός από τους δύτες, που πήραν το όνομά τους από συντεχνία που τους χόρευε (Ζάλιος, 2009, σελ.11).

Εκτός από τις δυο κατηγορίες των συρτών και πηδηχτών χορών που αναφέρθηκε προηγουμένως, έχει παρατηρηθεί και μια άλλη κατηγορία χορού τον «σειστόν» όπου ο χορευτής εκτός από τα πόδια σείει και το πάνω μέρος του σώματος. Άλλη μια κατηγορία όπως αναφέρει ο Παναγιώτης Αραβαντινός είναι τον «σταυρωτόν» όπου ο χορευτής με το αριστερό χέρι κρατά το δεξί χέρι του προηγούμενου χορευτή τοποθετημένου προς τα δεξιά και με το δεξί του χέρι κρατά το αριστερό χέρι του χορευτή που είναι προς τα αριστερά (Αντζακα- Βέη & Λουντζάκη, 1999, σελ. 30).

Τα είδη του χορού διακρίνονται σε πολλές κατηγορίες ανάλογα με το περιεχόμενό τους και την εξέλιξη που έχουν μέσα στο χρόνο. Όλα τα είδη του χορού έχουν τις ρίζες τους από την αρχαιότητα και οι πληροφορίες που υπάρχουν είναι από διάφορες έρευνες. Τα είδη που παρουσιάζονται είναι τα εξής:

- Θρησκευτικοί: για να τιμήσουν τους θεούς, όπου ιερείς και λαϊκοί χόρευαν γύρω από το βωμό.
- Πολεμικοί: για πολεμική εξάσκηση, την νίκη, όπως πχ. ο πυρρίχιος χορός που χορεύεται από τους Πόντιους και δείχνει την πολεμική αρετή και τόλμη των Ελλήνων.
- Γυμναστικοί: μίμηση της πάλης και του παγκρατίου, παιδιών και αντρών με τη συνοδεία μουσικής.
- Θεατρικοί: χοροί μασκοφόρων.
- Ακροβατικοί: Κυρίως επαγγελματικοί χοροί με υψηλό επίπεδο τέχνης.
- Κωμικοί: Ψυχαγωγικοί χοροί και χοροί όπου οι άντρες φορούσαν γυναικεία ρούχα και το αντίθετο.
- Γαμήλιοι: χοροί κατά την προετοιμασία του γάμου.
- Πένθιμοι: κατά τη διάρκεια της μεταφοράς των νεκρών.

- Βυζαντινοί χοροί: κατά την περίοδο της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.
- Μιμητικοί: αφορούσε τις μάχες (μαχαίρια στο Ικόνιο, το νοικοκυριό (τζέτζερη στο κεφάλι στη Λευκάδα), καλλιέργειας της γης (δρεπάνι στην Κύπρο).
- Λαϊκοί και αστικοί χοροί: χοροί που πήραν τη θέση από τους χορούς της Ελληνικής παραδοσιακής κοινωνίας και που αναπτύχθηκαν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, με την εμφάνιση του μπουζουκιού, του ρεμπέτικου τραγουδιού και με τους μεγάλους συνθέτες ,ερμηνευτές και στιχουργούς όπως π.χ. τον Τσιτσάνη, Μίκη Θεοδωράκη, το Χατζηδάκη κ.α.
- Σύγχρονος: Μοντέρνος χορός, αυτοσχεδιασμοί και εκφραστικοί.
- Χίπ χόπ, Οριεντάλ κ.λ.π (Αργυριάδου κ.ά. 1997, σελ 20).
- Νεοελληνικοί: χοροί κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας και κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Εδώ εντάσσονται οι Ε.Π.Χ , όπου από τη λαογραφική τους προσέγγιση και από το περιεχόμενο των τραγουδιών, ανήκουν σε αυτή την περίοδο. Ενδεικτικά αναφέρουμε τα ιστορικά κλέφτικα τραγούδια με τσάμικα, καλαματιανούς και συρτά στα τρία.

1.5 Σημαντικότητα και ιστορικότητα του Ελληνικού παραδοσιακού χορού

Ο Ε.Π.Χ είναι μια σημαντική κοινωνική διαδικασία που διαμορφώνει την ταυτότητα του ελληνικού λαού και που μεταδίδεται από τη μια γενιά στην άλλη. Έχει άμεση σχέση με το παρελθόν, τα ήθη και τα έθιμα, λειτουργώντας ως μια «μηχανή» που αναπαράγει τις πολιτισμικές αξίες του τόπου μας και επιβάλλει συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς. Οι τρόποι συμπεριφοράς έχουν την ταυτότητά τους από την ίδια την κοινωνία εξυπηρετώντας την ανάγκη για επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η σεμνή ζωή των κοριτσιών στις αγροτικές κοινωνίες όπου αυτό αντικατοπτριζόταν και στο χορό με τις περιορισμένες κινήσεις του σώματος, με το βλέμμα των ματιών προς τα κάτω, με κινήσεις χωρίς αναπηδήσεις και το χέρι της πρώτο-χορεύτριας στη μέση. Ο Ε.Π.Χ εξυπηρετεί την ανάγκη για επικοινωνία με τον συνάνθρωπο, ψυχαγωγεί, έχει οφέλη κοινωνικά και ψυχολογικά και είναι το μέσο για προβολή και προσωπική έκφραση (Δήμας, 1989, σελ. 59).

Η χορευτική δραστηριότητα υπάρχει από την Αρχαία Ελλάδα και είναι ένα φαινόμενο εδώ και πολλούς αιώνες με πλούσιες κοινωνικές, θεραπευτικές και εκπαιδευτικές λειτουργίες. Μέσω του Ε.Π.Χ ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να αλλάξει και να ξεφύγει από τα προβλήματα της καθημερινότητας. Είναι ένα μέσο διασκέδασης αφού συνδυάζει τη μουσική με την κίνηση και το τραγούδι. Οι κινήσεις κατά τη διάρκεια του χορού απεικονίζουν τα συναισθήματα του ανθρώπου και εξωτερικεύεται ο χαρακτήρας του. Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ του σώματος και της ψυχής και ο χορός εδραιώνεται ως μια διανοητική δραστηριότητα συνειδητή και ανθρώπινη (Lazou, 2020, σελ. 64).

Σύμφωνα με έρευνες ο χορός έχει τη δυνατότητα να ενώσει τη ψυχή και το σώμα ώστε να μπορεί το άτομο να εκφραστεί και να επικοινωνήσει με τον εαυτό του και τους άλλους και να προάγει την ποιότητα ζωής. Αναφέρεται η ουσιαστική σχέση του ανθρώπου με τον παραδοσιακό χορό και η θετική επίδραση που έχει για τον ψυχισμό του και για την ισορροπημένη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την έρευνα μέσω της χορευτικής διαδικασίας ενισχύεται η ψυχολογία του ανθρώπου, βελτιώνεται η εκφραστική δυνατότητα, των συναισθημάτων και των σκέψεων, με αποτέλεσμα την αντιμετώπιση με αισιοδοξία και αυτοπεποίθηση της καθημερινότητας και των ενδεχόμενων προβλημάτων. Οι ενήλικες μέσω της ενασχόλησης με τον Ε.Π.Χ αύξησαν την αγάπη τους για την ελληνική παραδοσιακή μουσική και για την μουσική γενικότερα, αλλά και τη διάθεσή τους για επικοινωνία με τον συνάνθρωπο.

Ο χορός είναι μια σωματική δραστηριότητα που μπορεί να βελτιώσει τη μυϊκή δύναμη, την υγεία και την ευεξία των ανθρώπων. Επίσης μέσω του χορού βελτιώνεται η αερόβια ικανότητα, η ευλυγισία και η μυϊκή αντοχή. Δημιουργεί κοινωνική αλληλεπίδραση και αυξάνεται η αυτοεκτίμηση των εκπαιδευομένων αφού συνειδητοποιούν ότι μπορούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις και να μάθουν νέες κινητικές δεξιότητες (Douka, Zilidou, Lilou & Manou, 2019).

Ο χορός είναι ένα είδος άσκησης με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον διότι οι συμμετέχοντες από την μια ασκούνται και από την άλλη αντιλαμβάνονται ότι είναι μία φυσική δραστηριότητα αρκετά ευχάριστη και διασκεδαστική. Μπορούν να

συμμετέχουν όλοι ανεξάρτητα από την εμπειρία τους αφού η χορευτική ικανότητα δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση. Μπορεί ακόμα κάποιος να μην χορέψει, αλλά να παρακολουθήσει τους χορούς, να διασκεδάσει, να αποβάλλει το άγχος του και να αισθανθεί την ενότητα της ομάδας. Να συνειδητοποιήσει την επίδραση που προκαλείται ανάμεσα στους χορευτές και τους θεατές και να εκφράσει τα συναισθήματά του (Judge, 2003).

Ο Ε.Π.Χ είναι ένα ισχυρό εργαλείο κινητικής μάθησης και αγωγής αφού ο άνθρωπος μπορεί να αναπτύξει και να βελτιώνει τις κινητικές του δεξιότητες, τη δημιουργικότητά του και να εκφραστεί ελεύθερα. Είναι μία μορφή επικοινωνίας μη λεκτικής με αισθητική αξία προσφέροντας στην κοινωνικοποίηση, στην επικοινωνία, στην κριτική σκέψη και στην εκπαιδευτική διαδικασία (Φούντζουλας, Νικολάκη, Κουτσούμπα & Τυροβολά, 2021 σελ. 110). Άλλωστε αυτό φαίνεται με περίτρανο τρόπο από τη διδασκαλία των ελληνικών παραδοσιακών χορών στο μάθημα της φυσικής αγωγής στην Α΄/θμια και Β΄/θμια εκπαίδευση, όπου αναφέρεται σαφώς στα αναλυτικά προγράμματα Φυσικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. Πιο συγκεκριμένα, στο βιβλίο του εκπαιδευτικού(2006) του ΥΠΑΙΘ (σύμφωνα με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο), αναφέρεται για τη σημαντικότητα του Ε.Π.Χ:

- Να εισαγάγει τους μαθητές στην Ελληνική χορευτική παράδοση.
- Να μυήσει τους μαθητές στα ειδικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ε.Π.Χ όπως ορίζει η τρισυπόστατη ενότητά του (κίνηση, μελωδία, λόγος), η συλλογικότητά του και η τεχνική του απλότητα.
- Η χορευτική παράδοση είναι μεγάλη, τόσο στη στεριανή όσο και στη νησιώτικη Ελλάδα.
- Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός αντιπροσωπεύει έναν κλάδο με μεγάλη παράδοση, πολλούς αιώνες πριν και αρκετά σημεία της Ελληνικής χορευτικής παράδοσης, δίνουν ερείσματα για συνδέσεις με προγενέστερες ιστορικές περιόδους.
- Πρόκειται για ένα φαινόμενο δημιουργικό το οποίο έλκει την καταγωγή του από τη ζωή και τη σχέση του με την κοινωνία, τη φύση και τον πολιτισμό.

- Επιτυγχάνεται η καλλιέργεια της δημιουργικότητας και η συμμετοχή σε δρώμενα που σχετίζονται με την Ελληνική παράδοση.
- Κατανοείται ο πλούτος της Ελληνικής χορευτικής παράδοσης.
- Υπάρχει επαφή με την Ελληνική αισθητική.
- Εφαρμόζεται η μύηση στο τραγούδι και στη μελωδία.
- Τονώνεται η δημιουργική ψυχαγωγία και έκφραση.
- Γνωστοποιούνται στοιχεία του τόπου της λαϊκής παράδοσης και γενικότερα του Ελληνισμού.

Ο Ελληνικός Παραδοσιακός Χορός είναι αναπόσπαστο κομμάτι της Ελληνικής παραδοσιακής κοινωνίας, του ελληνικού χωριού εκφράζοντας τη τοπική κοινωνία τα ήθη και τα έθιμα. Οι Αρχαίοι Έλληνες έδιναν μεγάλη σημασία στο χορό και στη σύνδεσή του με τη μουσική και το τραγούδι, αφού αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο που συνδεόταν με το περιβάλλον. Τη σημερινή εποχή υπάρχουν οι χοροί που οι άνθρωποι τους έχουν μάθει στα χωριά τους από διάφορες περιστάσεις της κοινωνικής ζωής το λεγόμενο χοροστάσι (γάμοι, πανηγύρια κ.τ.λ.) και αυτοί που τους έμαθαν στις πόλεις μέσα από χορευτικά συγκροτήματα με σκοπό τη θεατρική παράσταση και τον εντυπωσιασμό αλλοιώνοντας την αυθεντικότητα του χορευτικού φαινομένου, δημιουργώντας το φολκλόρ (Αργυριάδου κ.ά. 1997, σελ.28).

Παρ' όλα αυτά ο χορός ως ένα σύνθετο κοινωνικό στοιχείο επιβιώνει στη σύγχρονη εποχή και αυτό συμβαίνει διότι ενώ η ελληνική ύπαιθρο έχει αποκτήσει αστικές συνθήκες και έχει απωλέσει τον παραδοσιακό τρόπο ζωής, οι πόλεις προσπαθούν μέσα από τη μελέτη του Ε.Π.Χ και μέσα από φορείς και πολιτιστικούς συλλόγους, να διατηρήσουν και να αναδείξουν τη γνήσια ομορφιά της παράδοσης με αυθεντικό τρόπο αναζητώντας τη χαμένη παράδοσή τους (Αυδίκος κ.ά. 2004, σελ.139 •Παναγιωτοπούλου, 2018, σελ. 160).

Ορόσημο για τη διαδρομή του Ε.Π.Χ είναι το έτος του 1899 αφού ψηφίστηκε το νομοσχέδιο για τη γυμναστική, όπου συνδέθηκε ο Ε.Π.Χ και ενσωματώθηκε στις σχολικές δραστηριότητες μέσω του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής. Ταυτόχρονα θεσμοθετείται η γυναικεία εκπαίδευση και τονίζεται η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου των νέων και ιδιαίτερα των κοριτσιών με την εκμάθηση ελληνικών

παραδοσιακών χορών τόσο στο σχολείο όσο και από φορείς εκτός σχολικού περιβάλλοντος. Σκοπός της εκπαίδευσης είναι κυρίως εθνικός, ενώ ο γνωστικός σκοπός έρχεται σε δεύτερη θέση. Οι λεγόμενοι «εθνικοί χοροί» επικρατούν πλέον μαζί με τη γυμναστική διαμορφώνοντας τη πολιτισμική ταυτότητα των νέων. Με την υποχρεωτική φοίτηση στο δημοτικό σχολείο οι χοροί που διδάσκονται είναι ο Καλαματιανός και το Τσάμικο, που ονομάζονται «πανελλήνιοι» χοροί. Σταδιακά εμφανίζονται οι χοροί Θεσσαλικός, Κρητικός κ.ά., χαρακτηρίζοντας τη γεωγραφική περιοχή που ανήκουν έχοντας σύνδεση και με την αρχαιότητα.

Κατά τη δεύτερη χρονική περίοδο 1936-1976 οι Ε.Π.Χ εμπλέκονται με τα θεάματα του καθεστώτος του Μεταξά και των γυμναστικών επιδείξεων στα σχολεία. Καθοριστική είναι η ένταξη των Ε.Π.Χ στα αναλυτικά προγράμματα του δημοτικού και γυμνασίου και καθιερώνονται οι χοροί Καλαματιανός και Τσάμικος. Από το 1990 και μετά βασικός σκοπός της Φυσικής Αγωγής είναι ο κινητικός-εκφραστικός και ο χορός ορίζεται ως «γνωστική-κινητική μορφή» που στόχο έχει την απόκτηση γνώσεων μέσα από την πολιτισμική λαϊκή κληρονομιά (Γκαρτζονίκας-Κώτσικας, 2016, σελ. 113).

Η σύνδεση του Ε.Π.Χ με την ελληνική κοινωνία είναι σημαντική καθώς λαμβάνουν μέρος σε πολλές μορφές ψυχαγωγίας και ως ένα μέσο έκφρασης των συναισθημάτων του ανθρώπου. Ο Ε.Π.Χ συσπειρώνει κοινωνικά τους συμμετέχοντες είτε ως μέλη των χορευτικών συγκροτημάτων, είτε και ως θεατές που παρακολουθούν αυτούς που χορεύουν δημιουργώντας αλληλεπίδραση και πολλά συναισθήματα. Η ελληνική κοινωνία έχει αποδεχτεί τους Ε.Π.Χ συμμετέχοντας σε κοινωνικές εκδηλώσεις όπως πανηγύρια, γάμοι κτλ. όπου ο χορός αποτελεί το λειτουργικό στοιχείο (Σαχινίδης, 1995, σελ. 129).

Στην ελληνική κοινωνία υπάρχουν πολλές αφορμές για την ύπαρξη του Ε.Π.Χ, όπως η Λαμπρή, το καρναβάλι, τα πανηγύρια και οι γάμοι. Οι περιστάσεις αυτές φαίνεται να εμφανίζουν χαρακτήρα πανελλήνιο αφού υπάρχουν σε όλες τις κοινωνίες ακόμα και με διαφορετική δομή. Οι περιπτώσεις αυτές για χορό χωρίζονται σε τελετουργίες όπως θρησκευτικές γιορτές, γάμος, βάφτιση, αρραβώνας και που συνθέτουν τον «κύκλο της ζωής». Η δεύτερη περίπτωση για χορό στην ελληνική κοινωνία είναι οι μη-τελετουργικές εκδηλώσεις και που αφορούν το πανηγύρι, τις

πολιτιστικές εκδηλώσεις, εθνικές γιορτές, παραστάσεις, σχολικές εκδηλώσεις, οικογενειακές συγκεντρώσεις που συνδέονται με την ανάγκη του ανθρώπου για διασκέδαση και επικοινωνία (Αντζακα-Βέη & Λουτζάκη, 1999, σελ.23).

Στο πρώτο κεφάλαιο της έρευνας αυτής γίνεται μια προσέγγιση σχετικά με τα γενικά χαρακτηριστικά του χορού, την ετυμολογική και εννοιολογική ανάλυση του χορού, στα είδη του, την σημαντικότητα και ιστορικότητα του Ε.Π.Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Εκπαίδευση ενηλίκων

2.1 Η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων

Πληρέστερο ορισμό της εκπαίδευσης ενηλίκων μπορεί να μας αποτυπώσει η ανάλυση των εννοιών της «εκπαίδευσης» και του «ενήλικος». Η εκπαίδευση είναι μία οργανωμένη και σχεδιασμένη μάθηση με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένου αποτελέσματος. Ο ενήλικος έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως η κοινωνική ωριμότητα, ο αυτοκαθορισμός και η αίσθηση προοπτικής για τη δυνατότητα αξιοποίησης των εμπειριών του. Είναι η διαδικασία προς ολοένα και περισσότερη αυτοδυναμία και λήψη αποφάσεων (Κόκκος, 2008, σελ. 30).

Σύμφωνα με τον Tight (2002), «η έννοια ενήλικος δεν είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ηλικία, αλλά σχετίζεται με όσα γενικά συμβαίνουν όταν μεγαλώνουμε. Δηλαδή αποκτούμε φυσική ωριμότητα, γινόμαστε ικανοί να διαχειριζόμαστε τον εαυτό μας, αποκρινόμαστε στις περισσότερες κοινωνίες από τους γονείς μας, αποκτούμε παιδιά και έχουμε μεγαλύτερη δυνατότητα να κάνουμε τις δικές μας επιλογές».

Ο Rogers σε όλα τα παραπάνω προσθέτει πως οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι δεν σταματούν να βρίσκονται σε αναπτυξιακή διεργασία, προσπαθούν να αναπτυχθούν, να εξελίσσονται σε όλα τα στάδια της ζωής τους, ο καθένας με τον δικό του ρυθμό αξιοποιώντας τις νέες εμπειρίες και γνώσεις προκειμένου να επιτευχθεί η μάθηση. Όλα τα παραπάνω γνωρίσματα είναι αναγκαίο να αναγνωρίζονται για το σχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των αναμενόμενων αποτελεσμάτων, αφού οι ενήλικες μαθαίνουν διαφορετικά από τους ανήλικες και επομένως απαιτείται άλλη προσέγγιση της μάθησης. Στην αρχή μέσω της αναγνώρισης της ενηλικιότητας του εκπαιδευομένου δημιουργούνται τα θεμέλια της εκπαιδευτικής διεργασίας αφού ορίζεται η επιλογή μεθόδων διδασκαλίας που ενισχύουν την ενεργή συμμετοχή, την αυτονομία και το θάρρος των εκπαιδευομένων. Επίσης, μέσω της παρακίνησης προς τους τελευταίους να εκφράσουν τα αποτελέσματα και τους στόχους που έχουν θέσει, η διαδικασία αυτή έχει θετικά αποτελέσματα (Κόκκος & Λιοναράκης, 1998 • Rogers, 1999).

Η εκπαίδευση ενηλίκων αποτελεί πιο συγκεκριμένο όρο σε σχέση με αυτόν της διαβίου μάθησης, καθώς αναφέρεται στην εκπαίδευση με βάση την ηλικία των ενηλίκων. Ο Ο.Ο.Σ.Α το 1997 ως διεθνής οργανισμός στα κείμενά του αναφέρει για την εκπαίδευση ενηλίκων τα εξής: «Η εκπαίδευση ενηλίκων αφορά οποιαδήποτε μαθησιακή δραστηριότητα ή πρόγραμμα σκόπιμα σχεδιασμένο από κάποιο εκπαιδευτικό φορέα, για να ικανοποιήσει οποιαδήποτε ανάγκη κατάρτισης ή ενδιαφέρον, που έχει υπερβεί την ηλικία της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και η κύρια δραστηριότητά του δεν είναι πλέον η εκπαίδευση. Η σφαίρα της επομένως καλύπτει μη επαγγελματικές, γενικές, τυπικές και μη τυπικές σπουδές, καθώς επίσης και την εκπαίδευση που έχει συλλογικό σκοπό» (Rogers, 1999, σελ. 55).

Σύμφωνα με την Unesco 1976, «η εκπαίδευση ενηλίκων είναι κάθε εκπαιδευτική διεργασία, κάθε περιεχομένου, επιπέδου ή μεθόδου, είτε πρόκειται για τυπική εκπαίδευση είτε όχι, είτε για διεργασία που επεκτείνει χρονικά ή αντικαθιστά την αρχική εκπαίδευση στα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, είτε για μαθητεία, μέσω των οποίων άτομα που θεωρούνται ενήλικα από την κοινωνία στην οποία ανήκουν αναπτύσσουν τις ικανότητές τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, βελτιώνουν τα τεχνικά και επαγγελματικά τους προσόντα ή τα προσανατολίζουν προς άλλη κατεύθυνση. Με τον τρόπο αυτό επιφέρουν αλλαγές στις στάσεις ή τη συμπεριφορά τους με τη διπλή προοπτική της πλήρους προσωπικής ανάπτυξης και της συμμετοχής σε μια εναρμονισμένη και αυτοδύναμη κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη».

Σύμφωνα με την Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης Κατάρτισης Διαβίου μάθησης και Νεολαίας η εκπαίδευση ενηλίκων, «Περιλαμβάνει όλες τις οργανωμένες μαθησιακές δραστηριότητες που απευθύνονται σε ενηλίκους και στοχεύουν στον εμπλουτισμό γνώσεων, στην ανάπτυξη και βελτίωση ικανοτήτων και δεξιοτήτων, στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και της ιδιότητας του ενεργού πολίτη, καθώς και στην άμβλυνση των μορφωτικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Παρέχεται από φορείς της Τυπικής Εκπαίδευσης και από φορείς της Μη Τυπικής Εκπαίδευσης».

Σύμφωνα με τον ορισμό της NIACE (Κυριάκης, 2011), εκπαίδευση ενηλίκων είναι «οποιοδήποτε είδος εκπαίδευσης για ανθρώπους που έχουν την ηλικία που τους επιτρέπει να κατέχουν θέση εργασίας, να ψηφίζουν, να στρατεύονται και να συνάπτουν γάμο και

που έχουν ολοκληρώσει τον κύκλο της συνεχούς εκπαίδευσης που ξεκίνησε από την παιδική τους ηλικία. Μπορεί να θέλουν να αντισταθμίσουν την περιορισμένη σχολική εκπαίδευση που είχαν λάβει, να δώσουν εξετάσεις, να αποκτήσουν βασικές τεχνικές ή επαγγελματικές δεξιότητες ή να μάθουν καλά νέες λειτουργικές διεργασίες. Μπορεί να στρέφονται στην εκπαίδευση επειδή επιθυμούν να γνωρίσουν καλύτερα τους εαυτούς τους και τον κόσμο και να δρουν με βάση αυτή τη γνώση, ή μπορεί να συμμετέχουν σε προγράμματα μόνο και μόνο για την ευχαρίστηση που αντλούν από την ανάπτυξη των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους, είτε αυτές είναι πνευματικές είτε αισθητικές είτε φυσικές είτε πρακτικές. Μπορεί ακόμα και να μη συμμετέχουν σε οργανωμένα προγράμματα. Μπορεί να βρίσκουν αυτό που θέλουν σε βιβλία ή εκπομπές ή να καθοδηγούνται με αλληλογραφία από κάποιον επιβλέποντα που ποτέ δεν συνάντησαν. Μπορεί να εκπαιδεύονται τελείως άτυπα, με το να συμμετέχουν σε κοινές αναζητήσεις με ανθρώπους παρομοίων ενδιαφερόντων».

Από όλα τα παραπάνω θα μπορούσαμε να πούμε ότι η εκπαίδευση ενηλίκων επιδιώκει να κατευθύνει τους εκπαιδευομένους προς έναν προκαθορισμένο στόχο και να τους καταστήσει ανεξάρτητους. Η γνώση φαίνεται να έχει πρωτεύοντα ρόλο στην προσωπική ανάπτυξη, την ικανοποίηση και την κοινωνική συνειδητοποίηση. Η εκπαίδευση ενηλίκων είναι επιστημονικός κλάδος με τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ο οποίος εκδηλώνεται στα άτομα όταν αυτά επιθυμούν να βελτιώσουν τον εαυτό τους, να αποκτήσουν γνώσεις και να γίνουν ενεργά μέλη της κοινωνίας.

Σύμφωνα με τους παραπάνω ορισμούς, η εκπαίδευση ενηλίκων αποτυπώνει το οργανωμένο μέρος της δια βίου μάθησης που αφορά τους ενήλικους και ταυτόχρονα σημειώνει την ανθρωπιστική κατεύθυνση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνται σε αυτό το πλαίσιο (Κόκκος, 2005).

Στην ελληνική και ξένη βιβλιογραφία υπάρχουν διάφορες έννοιες που προσπαθούν να αποτυπώσουν την εκπαίδευση ενηλίκων. Πρόκειται για ένα πεδίο πολυσύνθετο και δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος ορισμός, καθώς οι διάφοροι όροι που αναφέρονται αντιπροσωπεύουν ξεχωριστές ιδεολογίες που αλλάζουν με την πάροδο του χρόνου. Έτσι λοιπόν μπορούμε να αναφέρουμε κάποιες έννοιες που προσδιορίζουν το πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων:

- «Συνεχιζόμενη εκπαίδευση» είναι ένας όρος που υποδουλώνει την εκπαίδευση σε όλα τα στάδια της ζωής του ανθρώπου. Ταυτόχρονα ο όρος «συνεχόμενη εκπαίδευση» θέλει να εκφράσει το υψηλό επίπεδο εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τους ενήλικες που ήδη έχουν καλό επίπεδο μόρφωσης.

- «Περιοδική εκπαίδευση» είναι ο όρος που αναφέρεται στη σχολική εκπαίδευση και στην εκπαίδευση ενηλίκων δίνοντας την ελευθερία στους εκπαιδευόμενους να έρχονται και να φεύγουν από την εκπαίδευση όποτε αυτοί το επιθυμούν.

- Η «δια βίου εκπαίδευση» όπου πρόκειται για γαλλικό όρο *education permanente* και που σημαίνει την εκπαίδευση ως μια διεργασία συνυφασμένη με την ζωή και όχι μια αποκομμένη δραστηριότητα της διδασκαλίας.

- Η «μη τυπική εκπαίδευση» παρέχεται σε οργανωμένο εκπαιδευτικό πλαίσιο εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και είναι σε θέση να οδηγήσει στην απόκτηση αναγνωρισμένων πιστοποιητικών. Καθοριστικός είναι ο ρόλος του περιεχομένου της εκπαίδευσης καθώς αναφέρεται στην αλληλεπίδραση που υπάρχει μεταξύ του εκπαιδευτή και του εκπαιδευόμενου και στην ενεργή συμμετοχή.

- «Γενική εκπαίδευση ενηλίκων» περιλαμβάνει όλες τις μαθησιακές δραστηριότητες που απευθύνονται σε ενήλικες με στόχο την ανάπτυξη των γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων, στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου και στην άμβλυνση των ανισοτήτων. Παρέχεται τόσο από φορείς της τυπικής όσο και από φορείς της μη τυπικής εκπαίδευσης (Αθανασίου, Μπαλντούκας & Παναούρα, 2014).

2.2 Χαρακτηριστικά ενήλικα εκπαιδευόμενου

Προτού αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά του ενήλικα εκπαιδευόμενου, είναι σκόπιμο να ξεκαθαριστεί η έννοια «ενήλικος». Ο Rogers (1999, σελ. 60,61) με την έννοια «ενήλικος» αναφέρεται στην ενσωμάτωση του ανθρώπου στο κοινωνικό σύνολο και στην αποδοχή του από ολόκληρη την κοινωνία. Ένας άνθρωπος χαρακτηρίζεται ενήλικος όχι με κριτήριο την ηλικία του, αλλά να αναγνωρίζει τον εαυτό του και να αναγνωρίζεται ως ενήλικος και από τους συνανθρώπους του. Βασικό στοιχείο ενός ενήλικα είναι επίσης η επιδιωκόμενη ενηλικιότητα. Ενηλικιότητα σημαίνει πλήρης ανάπτυξη του ανθρώπου με χαρακτηριστικό γνώρισμα την

ωριμότητα, δηλαδή την επιθυμία του για προσωπική εξέλιξη και αξιοποίηση των δυνατοτήτων. Επίσης υπευθυνότητα για τον εαυτό του, για τις πράξεις που κάνει, για καλή συμπεριφορά και για λήψη αποφάσεων μόνος του χωρίς επηρεασμούς. Ενήλικος είναι κάποιος με κύρος, με αυτοκαθορισμό και αυτοδυναμία, με καθήκοντα αλλά και με ευθύνες. Επικρατεί η αίσθηση προοπτικής, πλήρης ανάπτυξης και αυτονομίας με αυτοπεποίθηση στη λήψη κρίσιμων αποφάσεων, ώριμων και ισορροπημένων ατόμων. Η θεωρία της ανδραγωγικής του Knowles υπογράμμισε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευομένων σε σχέση με τους ανήλικες:

- Οι ενήλικοι έχουν την ανάγκη να γνωρίζουν το λόγο που πρέπει κάτι να μάθουν προκειμένου να ξεκινήσουν τη διαδικασία μάθησης.
- Η ανάγκη τους να αυτοκαθορίζονται και να είναι ικανοί ώστε να παίρνουν μόνοι τους τις αποφάσεις για τη ζωή τους, αλλά και να αντιμετωπίζονται το ίδιο και από τους εκπαιδευτές τους δείχνοντάς τους τον απαραίτητο σεβασμό.
- Οι ενήλικοι έχουν ανάγκη να αξιοποιούν τις εμπειρίες που έχουν μαζί τους, ακόμα και αυτές που αποκτούνται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Θα πρέπει λοιπόν να δίνεται περισσότερο έμφαση στη βιωματική εκπαίδευση.
- Οι ενήλικοι επιθυμούν τη νέα γνώση που τους προσφέρεται να έχει σχέση με τα ενδιαφέροντά τους και να είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα και τις συνθήκες που καλούνται να αντιμετωπίσουν. Με τον τρόπο αυτό υπάρχουν καλύτερα αποτελέσματα στη διαδικασία μάθησης.
- Ως αποτέλεσμα της παραπάνω διαδικασίας οι ενήλικες αναζητούν την επίλυση των πραγματικών προβλημάτων της καθημερινότητάς τους και όχι την απόκτηση ακαδημαϊκών γνώσεων και εννοιών.
- Βασικό κίνητρο μάθησης των ενηλίκων εκπαιδευόμενων είναι η αυτοεκτίμηση, η ανάγκη για εργασία, η κοινωνικοποίηση, η ενεργητική συμμετοχή στην εκπαίδευση κτλ. (Κόκκος, 2008, σελ. 64 • Τσιμπουκλή & Φίλιπς, 2008, σελ. 20).

Ενώ υπάρχουν μεγάλες διαφορές σε όλες τις ομάδες των ενηλίκων εκπαιδευομένων, υπάρχει όμως και η δυνατότητα κοινών χαρακτηριστικών που τους αντιπροσωπεύουν. Τα χαρακτηριστικά αυτά που θα αναφερθούν παρακάτω είναι πολύ πιθανό να μην ισχύουν όλα διότι μπορεί να επηρεάζονται από τις πολιτισμικές

συνθήκες που δραστηριοποιούνται οι εκπαιδευόμενοι (Rogers, 1999, σελ. 92). Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι:

- * Οι συμμετέχοντες είναι εξ' ορισμού ενήλικοι
- * Βρίσκονται σε μια εξελισσόμενη διαδικασία ανάπτυξης και όχι στο ξεκίνημα αυτής
- * Οι ενήλικες φέρνουν μαζί τους εμπειρίες και αξίες
- * Οι προθέσεις τους στην εκπαίδευση είναι δεδομένες
- * Έρχονται με προσδοκίες όσον αφορά τη μαθησιακή διαδικασία και με τάσεις για ενεργητική συμμετοχή
- * Έχουν ανταγωνιστικά ενδιαφέροντα
- * Έχουν διαμορφώσει ήδη τα δικά τους μοντέλα μάθησης και τους δικούς τους τρόπους μάθησης

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά δηλώνουν τη δυσκολία των εκπαιδευτών ενηλίκων αφού υπάρχουν διάφορες προσωπικότητες εκπαιδευόμενων με πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μερικά παραδείγματα:

- Κάποιοι ενήλικοι συμμετέχοντες είναι πιο ώριμοι από κάποιους άλλους και επιθυμούν πιο έντονα την εξάρτηση και κάποιοι άλλοι τη μαθησιακή αυτονομία,
- Ο κάθε εκπαιδευόμενος εξελίσσεται και αναπτύσσεται με διαφορετικούς ρυθμούς και όχι πάντα με την ίδια κατεύθυνση,
- Το σύνολο εμπειριών και γνώσεων που διαθέτει ο καθένας είναι διαφορετικό. Άλλοι κατέχουν περισσότερο και άλλοι λιγότερο,
- Η πρόθεση για γνώση από ορισμένους είναι μεγαλύτερη σε σχέση με άλλους,
- Κάποιοι ξέρουν τις προθέσεις και τις ανάγκες τους για επιμόρφωση, για να μάθουν χορό και κάποιοι άλλοι δεν το γνωρίζουν καθόλου ή το γνωρίζουν ελάχιστα,
- Οι προσδοκίες πολλών συμμετεχόντων είναι να μάθουν όσο το δυνατόν περισσότερα από τον εκπαιδευτή και άλλοι νομίζουν ότι μπορούν μόνοι τους να τα κάνουν όλα,
- Συνήθως τα ενδιαφέροντά τους είναι ανταγωνιστικά με αποτέλεσμα να παραγκωνίζουν την επιμόρφωσή τους,

- Οι ενήλικες έχουν τους δικούς τους τρόπους και τα δικά τους μοντέλα μάθησης και έτσι διαφέρουν πολύ ο ένας από τον άλλον.

Σημαντική είναι η τοποθέτηση του Κόκκου (2008, σελ. 81) σχετικά με τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευόμενων:

- Έρχονται με συγκεκριμένους στόχους
- Το φάσμα των εμπειριών τους είναι διαφορετικό και φυσικά μεγαλύτερο, περιλαμβάνοντας πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής,
- Έχουν αποκρυσταλλώσει τους τρόπους που μαθαίνουν πιο έντονα απ' ότι οι ανήλικοι,
- Έχουν τάση για ενεργητική συμμετοχή, επιζητούν το διάλογο, την επικοινωνία και τη λήψη αποφάσεων στο εκπαιδευτικό πλαίσιο,
- Αντιμετωπίζουν εμπόδια στη μάθηση, τα οποία οφείλονται στην κακή οργάνωση των μαθημάτων, στις υποχρεώσεις που έχουν οι ενήλικοι και τέλος στα εσωτερικά εμπόδια τα οποία οφείλονται στην προσωπικότητά τους, στην ανασφάλεια για την επιτυχία στο πρόγραμμα που συμμετέχουν, την χαμηλή αυτοεκτίμηση και στην έλλειψη αυτοπεποίθησης.

2.3 Εκπαίδευση ενηλίκων

Για την καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία της εκπαίδευσης ενηλίκων είναι σημαντικό να γίνει αναφορά στις ανάγκες που εμφανίστηκαν με την πάροδο του χρόνου στην κοινωνία σε επίπεδο οικονομικό-τεχνολογικό και στο κοινωνικό-πολιτισμικό. Στο οικονομικό-τεχνολογικό επίπεδο εξαιτίας των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων και του μεγάλου ανταγωνισμού, υπήρξε η ανάγκη για αύξηση της παραγωγικότητας, για εξειδίκευση σε νέες ειδικότητες και για βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών των εργαζομένων. Για την πραγματοποίηση των ανωτέρω υπήρξε επιτακτική ανάγκη για την βελτίωση της επαγγελματικής κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού προσφέροντάς τους τα κατάλληλα μορφωτικά εφόδια. Στο κοινωνικό-πολιτισμικό επίπεδο εξαιτίας των μεγάλων μετακινήσεων του πληθυσμού δημιουργείται η ανάγκη της επιμόρφωσης των ενηλίκων μεταναστών και προσφύγων στις καινούργιες κοινωνίες που εισέρχονται. Επίσης αυξάνεται το φαινόμενο των

ανέργων και γενικότερα ατόμων που ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, εξαρτημένων με τα ναρκωτικά, φυλακισμένων ή αποφυλακισμένων, φορέων του AIDS κτλ., με αποτέλεσμα την ανάγκη της αντιμετώπισης όλων των φαινομένων αυτών μέσω της εκπαίδευσης προκειμένου να ενταχθούν στην κοινωνία και στο πολιτισμικό γίνεσθαι. Ένας άλλος παράγοντας που καθιστά απαραίτητη την εκπαίδευση ενηλίκων είναι η κρίση στις παραδοσιακές κοινωνίες π.χ. στην οικογένεια ή σε οργανώσεις που έχει σαν αποτέλεσμα ο άνθρωπος να βρει μόνος του τα κατάλληλα εφόδια για να μπορέσει να ανταπεξέλθει και να επιβιώσει μέσα σε αυτές τις νέες συνθήκες. Τέλος οι αλλαγές που προαναφέρθηκαν στις παραδοσιακές κοινωνίες δημιουργούν απελευθέρωση του δυναμικού μεγάλων ομάδων του πληθυσμού. Ο άνθρωπος τη σημερινή εποχή στη σύγχρονη κοινωνία που ζούμε, αναζητά νέες ενασχολήσεις πιο δημιουργικές που τις χαρακτηρίζει το εκπαιδευτικό πεδίο με στόχο την καλύτερη επαφή με τις τέχνες, τη δημιουργία νέων ενδιαφερόντων ενασχόλησης, την προσωπική μόρφωση και καλλιέργεια. Από όλα τα παραπάνω φαίνεται ότι η εκπαίδευση ενηλίκων έχει καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του ανθρώπου προκειμένου να διαθέτει εξειδικευμένες επαγγελματικές γνώσεις, κοινωνικές δεξιότητες ώστε να εξελίσσεται, να καθορίζει μόνος του τον εαυτό του και να ανταποκρίνεται κάθε φορά στις νέες συνθήκες (Κόκκος, 2008, σελ. 10-11).

Σύμφωνα με τον Rogers (1999, σελ. 76), η εκπαίδευση ενηλίκων καλύπτει όλες τις σχεδιασμένες μαθησιακές δραστηριότητες για τους εκπαιδευόμενους άνω των 16 ετών ή άλλου ορίου ηλικίας, χωρίς απαραίτητα να έχουν κάποια σχετική εμπειρία και πολλές φορές να μην έχουν καμία δυνατότητα αποφάσεων στη μαθησιακή διαδικασία. Εκτός από αυτό την χαρακτηρίζουν δυο σημαντικά στοιχεία: η ενεργητική συμμετοχή των ατόμων στην εκπαιδευτική διαδικασία και στον αυτοπροσδιορισμό τους. Πολλές φορές όμως εκπαιδευόμενοι οι οποίοι είναι ώριμοι ηλικιακά, απεμπολούν την υπεύθυνη στάση και θέλουν να μην εφαρμόσουν στοιχεία της πειθαρχίας του προγράμματος, πράγμα που είναι απαραίτητο να γνωρίζουν οι σχεδιαστές του προγράμματος και οι εκπαιδευτές. Εν κατακλείδι το επιστημονικό πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων, αναφέρεται σε σχεδιασμένες μαθησιακές δραστηριότητες με βασικό κριτήριο την υπευθυνότητα των εκπαιδευόμενων, την εμπειρία τους, τις

κοινωνικές δραστηριότητες, τον αυτοκαθορισμό τους ανεξάρτητα από την ηλικία τους. Η εκπαίδευση ενηλίκων οφείλει να σέβεται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών των ανθρώπων και να επιδιώκει στον αυτοκαθορισμό τους, να αποδέχονται μόνοι τους την πειθαρχία και να τους οδηγεί στον στόχο που έχει καθοριστεί από πριν.

2.4 Ιστορική αναδρομή εκπαίδευσης ενηλίκων

Η εκπαίδευση ενηλίκων είναι ένα πεδίο που εμφανίστηκε περίπου στο δεύτερο μισό του 19^{ου} και στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, με βασικό σκοπό τη βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου κυρίως των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων και των οικονομικά ασθενέστερων. Στη συνέχεια της πορείας της η εκπαίδευση ενηλίκων καθιερώθηκε με διάφορες μορφές και αφορούσε κοινωνικά ζητήματα, πολιτισμικά και θέματα επαγγελματικής κατάρτισης. Γρήγορα επεκτάθηκε σε διάφορες δραστηριότητες όπως μαθήματα αλφαριθμητισμού, επαγγελματικού προσανατολισμού από φορείς και δημόσιες υπηρεσίες και με την υποστήριξη και χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κόκκος, 2008, σελ. 9).

Στην Ελλάδα η εκπαίδευση ενηλίκων είχε ως βασικό σκοπό περισσότερο πολιτικές πρακτικές και λιγότερο εκπαιδευτικές. Αναπτύχθηκε σε κάθε γωνιά της Ελλάδας με στόχο την ιδεολογική χειραγώγηση του πληθυσμού τόσο των κατοίκων της υπαίθρου, όσο και αυτών της πόλης. Όμως η ραγδαία εξέλιξη της επιστήμης και των τεχνολογιών άλλαξε τα δεδομένα και το ρόλο της εκπαίδευσης ενηλίκων. Δημιουργούνται πολλές αλλαγές στην αγορά εργασίας, καινούργια επαγγέλματα εμφανίζονται στο προσκήνιο και οι απαιτήσεις της οικονομίας είναι μεγάλες. Επιβάλλεται λοιπόν μέσα στις νέες συνθήκες και στο καινούργιο πλαίσιο που δημιουργείται, να αναπτυχθεί το πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων και να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες συνθήκες που αναπτύσσονται. Μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία των ανθρώπων, με την παροχή εξειδικευμένων γνώσεων, κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων, μπορούν να αμβλυνθούν οι κοινωνικό-οικονομικές ανισότητες προς όφελος της κοινωνίας, με βασικό συντελεστή την εκπαίδευση ενηλίκων (Βεργίδης, 2008, σελ. 25,39).

2.5 Πως μαθαίνουν οι ενήλικες

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η μάθηση έχει ενεργητικό ρόλο και δεν είναι μια διαδικασία παθητική. Υπάρχει συνεχώς αλληλεπίδραση μεταξύ του εκπαιδευτή με τον εκπαιδευόμενο, θετική στάση και θέληση του εκπαιδευόμενου κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διεργασίας. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία στους τρόπους με τους οποίους μαθαίνουν οι ενήλικοι. Οι πιο συνηθισμένοι τρόποι μάθησης σύμφωνα με τον Rogers (1999, σελ. 136) είναι οι εξής:

- Απόκτηση πληροφοριών
- Απομνημόνευση δεδομένων ή διεργασιών
- Αλλαγές που απορρέουν από την παρατήρηση άλλων
- Αιφνίδιες και αυθόρμητες φάσεις ενόρασης που όλοι βιώνουμε κατά διαστήματα
- Μάθηση η οποία προέρχεται ύστερα από την επιτυχημένη ολοκλήρωση κάποιου έργου

- Απογραμμτισμός, πειραματισμός και εξερεύνηση

Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι σε αντίθεση με τους ανήλικες, κατά τη διαδικασία της μάθησης χρησιμοποιούν διάφορες στρατηγικές (Rogers, 1999):

- Η αναλογική σκέψη, η δοκιμή και η πλάνη είναι μια διαδικασία εξερεύνησης προκειμένου οι εκπαιδευόμενοι να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τα μαθησιακά προβλήματα. Αυτό φαίνεται να πραγματοποιείται από τις γνώσεις και τις εμπειρίες που φέρνουν οι ενήλικες κατά τη διάρκεια της ζωής τους, όπου μαζί με τις γνώσεις και τις εμπειρίες των άλλων ενεργοποιείται η προσπάθεια να βρεθούν κοινά σημεία και σχέσεις ώστε να βρεθεί λύση στο ζητούμενο. Οι ενήλικες όταν πρόκειται να αντιμετωπίσουν μια μαθησιακή κατάσταση επιστρατεύουν τις προηγούμενες εμπειρίες και δεξιότητες που ήδη κατέχουν.

- Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι δημιουργούν ολόκληρες μεστές νοήματος με σκοπό να καταστήσουν το καινούργιο μορφωτικό υλικό. Αυτό πραγματοποιείται δημιουργώντας νέα πρότυπα σε σημαντικά θέματα που καλούνται να αντιμετωπίσουν, με τη βοήθεια συνεχώς της ήδη υπάρχουσας γνώσης και εμπειρίας.

- Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι στηρίζονται πλέον λιγότερο στη μνήμη και στην αποστήθιση. Εξαιτίας της αύξησης της ηλικίας είναι συνήθως επακόλουθο να μην

έχουν τόσο μεγάλες ικανότητες απομνημόνευσης, συγκέντρωσης και κάποιων αισθητηριακών και κοινωνικών δεξιοτήτων.

- Η μίμηση για τους ενήλικους είναι βασική δεξιότητα και ανάγκη προκειμένου να μαθαίνουν πιο εύκολα. Μέσω της μίμησης μπορούν να επαναλάβουν αρκετές φορές αυτό που τους παρουσιάζεται πχ ο χορός και να ανταποκρίνονται άμεσα αντιλαμβάνοντας τις απαιτήσεις της νέας μάθησης – δεξιότητας.

- Η εμπειρία των εκπαιδευόμενων είναι η βάση της μάθησης. Είναι η διαδικασία κατά την οποία επεξεργάζεται το άτομο τις εμπειρίες του (Τσιμπουκλή & Φίλιπς, 2008 • Φραγκούλης & Χριστόπουλος, 2014).

Υπάρχουν τρεις βασικές θεωρίες μάθησης των ενήλικων εκπαιδευόμενων. Είναι οι συμπεριφοριστικές θεωρίες, οι γνωστικές και οι ανθρωπιστικές θεωρίες.

- Συμπεριφοριστικές θεωρίες οι οποίες αναφέρονται στην εξερεύνηση και στην ενίσχυση των επιθυμητών αντιδράσεων. Είναι επικεντρωμένες στον εκπαιδευτή παίζοντας ενεργό και καθοριστικό ρόλο αφού αυτός επιβραβεύει και ενθαρρύνει τους συμμετέχοντες προς τις σωστές αντιδράσεις, ανατροφοδοτεί και διακρίνει έντονα το σωστό με το λάθος. Οι συμπεριφοριστικές θεωρίες έχουν σχέση με την ανάκτηση γνώσεων, στάσεων και δεξιοτήτων για οποιοδήποτε μαθησιακό επίπεδο ενήλικων εκπαιδευόμενων.

- Γνωστικές θεωρίες είναι αυτές που επικεντρώνονται στο ζητούμενο της μαθησιακής διαδικασίας μέσω της ανακάλυψης. Οι ενήλικες για να μάθουν πρέπει να κατανοήσουν το θέμα και η εκπαιδευτική ύλη που διδάσκεται πρέπει να αφομοιωθεί και να γίνει «κτήμα» των συμμετεχόντων. Τόσο ο εκπαιδευτής όσο και ο εκπαιδευόμενος πρέπει να προσαρμόζονται στη νέα γνώση και να αντιμετωπίζουν τις νέες δεξιότητες και στάσεις.

Σε γνωστικό επίπεδο η μάθηση έχει μια ορισμένη διαδικασία έως ότου ολοκληρωθεί. Σε πρώτη φάση αναγνωρίζεται η γνώση και η αντίληψη δηλαδή πρόκειται για τη διαδικασία της κατανόησης του νέου αντικειμένου, όπου ακολουθεί η εφαρμογή της νέας γνώσης που έχει κατακτηθεί. Η εφαρμογή αυτής της γνώσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορες καταστάσεις ανάλογα με τις συνθήκες. Έπειτα υπάρχει η εξερεύνηση της νέας κατάστασης που προκύπτει η οποία αναλύεται και συνθέτετε σε

καινούργιες έννοιες. Στο τέλος υπάρχει η φάση της αξιολόγησης της νέας γνώσης, όπου κρίνεται εάν μπορεί να πραγματοποιήσει τους στόχους που έχουν τεθεί εξ' αρχής. Σε συναισθηματικό επίπεδο υπάρχει η λήψη των ερεθισμάτων όπου αναπτύσσεται η απαιτούμενη προσοχή. Ακολουθεί η αντίδραση και ένα αίσθημα ικανοποίησης και οι συμμετέχοντες κρίνουν τις δραστηριότητες εάν τους αρέσουν ή όχι, ώστε τελικά να δεσμευτούν και να εκφράσουν τις δικές τους προτιμήσεις. Ακολουθεί η σύλληψη εννοιών από τους εκπαιδευόμενους και στη τελική φάση οργανώνουν όλες τις αξίες που τους προσδιορίζουν.

- Ανθρωπιστικές θεωρίες οι οποίες είναι προσανατολισμένες στην ενεργητική συμμετοχή του εκπαιδευόμενου. Τονίζεται η αυτονομία του εκπαιδευόμενου και η μάθηση πηγάζει κυρίως από την υπάρχουσα εμπειρία και τη σύγκρουσή του με το κατεστημένο. Οι εκπαιδευόμενοι αναλαμβάνουν τον έλεγχο της ίδιας τους της ζωής, ενώ οι εκπαιδευτές διεκπεραιώνουν και διευρύνουν εάν μπορούν τις εμπειρίες των συμμετεχόντων (Στυλιάρας & Δήμου, 2015).

Ο Rogers (1999, σελ. 135-136), αναφέρεται σε τρία βασικά στοιχεία του τρόπου με τον οποίο μαθαίνουν οι ενήλικες και συμφωνούν οι περισσότερες θεωρίες της μάθησης:

- το μοντέλο της μάθησης «μεταφορά γνώσης» δεν έχει αποτέλεσμα στους ενήλικες εκπαιδευόμενους.
- ο κάθε εκπαιδευόμενος έχει διάφορους τρόπους με τους οποίους μαθαίνει, τις δικές του συνήθειες ανάλογα με τις ικανότητες που έχει ο καθένας και με βάση την προσωπικότητά του.
- η μάθηση είναι ενεργητική και όχι παθητική απαιτώντας θετική ενέργεια από την πλευρά του εκπαιδευόμενου και πράξεις θέλησης για μάθηση.

Όλα τα παραπάνω συγκροτούν το πλαίσιο του τρόπου με τον οποίο απορροφάται και επεξεργάζεται κατά τη διάρκεια της μάθησης από τους ενήλικους εκπαιδευόμενους η πληροφορία. Στο σημείο αυτό είναι αναγκαίο να αναφερθεί ο εκπαιδευτής ενηλίκων να γνωρίζει τις μορφές διδασκαλίας και μάθησης που θα συμβάλλουν σε όσο το δυνατόν καλύτερα μαθησιακά αποτελέσματα. Μια από τις σημαντικές μορφές μάθησης των ενηλίκων είναι η κριτική σκέψη, η μάθηση μέσω της εμπειρίας και η εξατομικευμένη μάθηση. Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι με δική τους πρωτοβουλία

σχεδιάζουν ένα μεγάλο μέρος της μάθησης καθώς και την αξιολόγηση αυτής. Έχουν ευθύνη του σχεδιασμού δραστηριοτήτων και επιλύουν τυχόν προβλήματα που θα παρουσιαστούν κατά τη μαθησιακή διαδικασία (Καψάλης & Παπασταμάτης, 2000, οπ. αναφ. στο Theodorou, 2019).

2.6 Πως μαθαίνουν οι ενήλικες ελληνικό παραδοσιακό χορό

Ο ελληνικός παραδοσιακός χορός έχει φορέα την τοπική ομάδα και ως περιβάλλον την ελληνική παραδοσιακή κοινωνία. Η κοινωνία αυτή είναι κυρίως αγροτική την οποία χαρακτηρίζει η ανωνυμία όπου μέσω της προφορικότητας μεταδίδεται από γενιά σε γενιά η εμπειρία και η γνώση. Η εκμάθηση του ελληνικού παραδοσιακού χορού γίνεται μέσα από παραδοσιακές διαδικασίες, δηλαδή από τη συνεχόμενη παρακολούθηση όπου τα παιδιά και γενικότερα οι νέοι έβλεπαν πως χόρευαν οι μεγαλύτεροι σε διάφορες περιστάσεις της ελληνικής παραδοσιακής κοινωνίας, προσπαθώντας να τους μιμηθούν. Τέτοιες περιστάσεις είναι τα πανηγύρια, οι γάμοι, οικογενειακές και ονομαστικές εορτές, τα βαφτίσια κ.ά. Στην Ελλάδα ο Ε.Π.Χ και ιδιαίτερα στα χωριά κατέχει σημαντικό ρόλο. Το ίδιο συμβαίνει και στον νομό Αχαΐας όπου επικρατούν τα πανηγύρια, οι θρησκευτικές γιορτές κ.ά. έχοντας δημόσιο και ιδιωτικό χαρακτήρα. Στα δημόσια πανηγύρια ο κόσμος συμμετέχει ενεργά με την οικογένειά του. Το κάθε σόι κάθεται στο δικό του τραπέζι και όταν επιθυμούσε να σηκωθεί για χορό, έδινε το χαρτί της παραγγελίας στους οργανοπαίχτες ή στον υπεύθυνο του πανηγυριού. Όταν έφτανε η σειρά από το συγκεκριμένο σόι, ακουγόταν στο μεγάφωνο της ορχήστρας συνήθως το εξής: «η οικογένεια του Χρόνη, να σηκωθεί για χορό». Με τον τρόπο αυτό το σόι ανέβαινε στο χώρο που είχε δημιουργηθεί, και ο πρώτος που έσερνε το χορό έδινε χρήματα στους οργανοπαίχτες και παράγγελλε τους χορούς και τα τραγούδια που επιθυμούσε. Συνήθως όλοι χόρευαν από ένα Τσάμικο και ένα Καλαματιανό. Αφού τελείωνε ακολουθούσε ο δεύτερος του χορού με την ίδια ακριβώς διαδικασία. Χαρακτηριστικό είναι το πανηγύρι της Κάτω Βλασίας Καλαβρύτων του Νομού Αχαΐας το οποίο διαρκούσε τρεις ημέρες κατά τη διάρκεια του δεκαπενταύγουστου (Της Παναγίας). Κάπως έτσι θυμάμαι και εγώ τον εαυτό μου, μικρό παιδάκι που με παρότρυναν οι γονείς μου να πάω μπροστά στον κύκλο ως

πρώτος και να χορέψω. Εγώ ντρεπόμουν και αναρωτιόμουν πως είναι δυνατόν να ξεκινήσω το χορό αφού δεν ξέρω να χορεύω όπως ο γονείς μου και οι θείοι μου. Ωστόσο με παρότρυναν να συμμετέχω ως πρωτοχορευτής και να χορέψω όπως χόρευα ενδιάμεσα στον κύκλο. Ότι μόνο έτσι θα μπορέσω να μάθω, θα απελευθερωθώ και δεν θα ντρέπομαι. Και οι γονείς και συγγενείς μου έριχναν τα χρήματα στους οργανοπαίχτες και στο κλαρίνο νιώθοντας υπερηφάνεια. Ακριβώς με τον ίδιο τρόπο και οι ενήλικες ανέβαιναν στα πανηγύρια για χορό, συμμετέχοντας είτε επειδή το ήθελαν, είτε με ενθάρρυνση των συγγενών τους επειδή μπορεί να ντρέπονταν και ένιωθαν λίγο άβολα στην αρχή. Οι νέοι σε ηλικία και κυρίως τα παιδιά, κατά τη διάρκεια του χορού πολλές φορές πιάνονταν στον κύκλο ή χόρευαν μπροστά ή έτρεχαν ανάμεσα στους συγγενείς οι οποίοι τους προέτρεπαν να χορέψουν. Μέσω της παρότρυνσης, της ενθάρρυνσης από τους συγγενείς, της παρατήρησης και της μίμησης της χορευτικής κίνησης τα παιδιά και οι νέοι μάθαιναν τους παραδοσιακούς χορούς της περιοχής τους. Η εκμάθηση δεν γινόταν μέσα από μεθόδους διδασκαλίας, αλλά μέσα από βιωματικές συνθήκες. Τα μικρά παιδιά συμμετείχαν σε όλες τις εκφάνσεις της ελληνικής παραδοσιακής κοινωνίας και χρόνο με το χρόνο καθώς μεγάλωναν, αποκτούσαν χορευτικές εμπειρίες, γνώσεις για το χορό της περιοχής τους και αυτοπεποίθηση όσον αφορά τη χορευτική διαδικασία και τις ικανότητές τους. Αυτό καθιστά την «πρώτη ύπαρξη» του χορού όπου το χορευτικό φαινόμενο είναι αναπόσπαστο κομμάτι του κοινωνικού ιστού.

Τη σημερινή εποχή λόγω της βιομηχανικής επανάστασης και της αστικοποίησης δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα τεράστιες αλλαγές που όπως ήταν φυσικό επηρέασαν την ελληνική παραδοσιακή κοινωνία. Τα παραδοσιακά γλέντια πλέον δεν χαρακτηρίζονται από τον αυθορμητισμό και ο χορός δεν διδάσκεται βιωματικά. Το γλέντι πλέον έχει άλλη μορφή διότι ο τρόπος ζωής είναι διαφορετικός, είναι σύγχρονος και επηρεάζει τον τρόπο διασκέδασης. Στην ελληνική παραδοσιακή επικοινωνία, δημιουργούνταν νέοι χορευτές και συνεχιστές της παράδοσης. Οι μεγαλύτεροι ηλικιακά όπως προαναφέρθηκε ενθάρρυναν να σηκωθούν για χορό τους νεότερους και με τον τρόπο αυτό μάθαιναν το χορό. Σήμερα οι συνθήκες είναι διαφορετικές αφού η διδασκαλία του Ε.Π.Χ έχει ανατεθεί στα σχολεία, στους συλλόγους και στα

πανεπιστήμια και συγκεκριμένα στις Σχολές Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού (ΣΕΦΑΑ), στον τομέα των Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών. Τόσο τα πανεπιστήμια, όσο και οι σύλλογοι προσπαθούν να διασώσουν και να διαιωνίσουν τους Ε.Π.Χ και να συνδέσουν τα ήθη και τα έθιμα που χαρακτηρίζουν τους Έλληνες με την σύγχρονη κοινωνία. Πρόκειται για τη «δεύτερη ύπαρξη» του χορού όπου ο χορός αποτελεί την ενασχόληση μεμονωμένων ατόμων που εκδηλώνουν το ενδιαφέρον τους για αυτόν. Ο χορός μεταδίδεται από χοροδιδασκάλους, σε σχολές, σε πολιτιστικούς συλλόγους, στα πανεπιστήμια κτλ. συνειδητά με κύριο σκοπό την αναπαράσταση και διατήρησή του έξω από το αρχικό περιβάλλον και από συγκεκριμένη ομάδα μακριά από την πρωτογενή ύπαρξή του (Κουτσούμπα, Δήμας & Τυροβολά, 2010, σελ. 102-104). Επίσης οι χοροδιδάσκαλοι κατά τη διάρκεια της εκμάθησης των χορών σήμερα, δεν έχουν τις απαραίτητες γνώσεις, δεν κάνουν την κατάλληλη προετοιμασία και δεν χρησιμοποιούν συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές, παρά μόνο τη δασκαλοκεντρική μέθοδο και απλές μιμητικές τεχνικές (Μικρώνης, 2008).

Η Ζωγράφου (1991, σελ. 32) αναφέρει ότι η διδασκαλία του Ε.Π.Χ, γίνεται στα πλαίσια της διάσωσης της χορευτικής λαϊκής κληρονομιάς κυρίως για λόγους φολκλωρισμού, αναπαράστασης και εντυπωσιασμού και λιγότερο για επιστημονικούς λόγους, για ερευνητικούς ή χορολογικούς.

2.7 Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων

Η εκπαίδευση ως επιστημονικός κλάδος μπορεί να προετοιμάσει τους συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία δίνοντάς τους τα κατάλληλα εφόδια για την κοινωνική και εκπαιδευτική ενσωμάτωση. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων καλείται να ανταπεξέλθει στα προβλήματα, τις δυσκολίες και τις απαιτήσεις των συνθηκών, ώστε από τη μια να πετύχει τους στόχους της εκπαιδευτικής διαδικασίας και από την άλλη να καταφέρει να κρατήσει τους μαθητευόμενους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων μέσω της υιοθέτησης ρόλων όπως του εμπνευστή, αρχηγού-συντονιστή, καθοδηγητή και διαμεσολαβητή, μπορεί να δημιουργήσει θετικό κλίμα και να ενθαρρύνει την αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων. Μέσω της αίσθησης του «ανήκειν» αναπτύσσεται η δυναμική της ομάδας με κοινούς στόχους, κοινά

ενδιαφέροντα που έχουν σκοπό την επίτευξη των επιδιώξεων και των προσδοκιών της (Βαϊκούση, Βαλάκας, Γιαννακοπούλου, Γκιάστας, Κόκκος & Τσιμπουκλή, 2008).

Ο εκπαιδευτής με την ιδιότητα του αρχηγού-συντονιστή είναι σε θέση να βάζει στόχους για την ομάδα και να βοηθά στην επίτευξή τους, ξεκαθαρίζοντας το έργο που καλείται να κάνει. Ο ίδιος έχει τη δυνατότητα να γίνει ισότιμο μέλος της ομάδας, να ζει τις εμπειρίες και τους προβληματισμούς των εκπαιδευόμενων και να τις αξιοποιεί προς όφελος όλων για την ολοκλήρωση της μαθησιακής διαδικασίας. Συντονίζει την όλη διαδικασία, δημιουργεί κλίμα αυτοπεποίθησης και προτρέπει την αλληλεπίδραση των εκπαιδευομένων, διατηρώντας τα στοιχεία του κάθε ατόμου όπως π.χ. τη διαφορετική προσωπικότητα, τις δικές του αξίες (Rogers, 1999, σελ. 61).

Σύμφωνα με τη Γιαννακοπούλου (2006), ο ρόλος του εκπαιδευτή ως διαμεσολαβητή, αναφέρεται στη διαμόρφωση κατάλληλων συνθηκών μάθησης λαμβάνοντας υπόψιν του τις ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Μέσα από ποικίλες δραστηριότητες ο εκπαιδευτής θα πρέπει να συνδέει τη διδασκαλία του μαθήματος με τα προβλήματα, τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευόμενων.

Ο εκπαιδευτής μπορεί να είναι καταλύτης διαμορφώνοντας τις κατάλληλες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές όπως π.χ. συζήτηση, το παιχνίδι ρόλων, ομάδες εργασίας κτλ. με άμεσο στόχο την ενεργή συμμετοχή στη μάθηση και στη δημιουργία νέων κινήτρων. Οι συμμετέχοντες μέσα από τις εκπαιδευτικές τεχνικές μπορούν να αναδείξουν την προσωπική τους εμπειρία και να την μετατρέψουν σε μάθηση (Γκασούκα, 2006).

Στην εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να υπάρχουν και ευπαθή άτομα τα οποία βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Ο εκπαιδευτής ως θεραπευτής έχει τη δυνατότητα να αμβλύνει τα προβλήματα που μπορεί να δημιουργηθούν και μέσω της εν συναίσθησης, να αποδεχτεί τη διαφορετικότητά τους, τις ιδιαιτερότητες που έχουν κοινωνικά και πολιτισμικά, ώστε να αντιμετωπίσει τις διακρίσεις που βιώνουν.

Ο εκπαιδευτής γίνεται «κοινό» αξιολογώντας τη μαθησιακή διαδικασία σε όλα τα στάδια της πορείας της και της διδασκόμενης ύλης από τους εκπαιδευόμενους. Ο εκπαιδευτής ενηλίκων συμπερασματικά μπορεί να χαρακτηριστεί ως η «κινήτρια δύναμη» στη μάθηση των ανθρώπων προς όφελός τους. Απαιτείται αποτελεσματική

επικοινωνία του εκπαιδευτή και οι δεξιότητες να είναι πολλές ώστε με θετική στάση και ανάλογες πρωτοβουλίες να ενθαρρύνει και να ωθήσει τους εκπαιδευόμενους (Rogers, 1999, σελ. 131,132).

2.8 Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων στη διδασκαλία Ε.Π.Χ

Έχει ήδη αναφερθεί ότι ο Ε.Π.Χ κατά τη διάρκεια της διδακτικής του έχει περάσει στη «δεύτερη ύπαρξη» δηλαδή στο πέρασμα από το χοροστάσι (πανηγύρι, χωριό, γάμοι κτλ.) στη διδασκαλία του σε θέατρα, παραστάσεις πολιτιστικών συλλόγων, σε αίθουσες διδασκαλίας κτλ. Όλα τα παραπάνω απαιτούν νέες τεχνικές διδασκαλίας που να συμβαδίζουν με την εκπαίδευση ενηλίκων.

Η Ζωγράφου (1991, σελ. 34), αναφέρει μια καινούργια επιστήμη τη Χορολογία όπου η διδασκαλία του Ε.Π.Χ δεν είναι ξεκομμένη από το περιβάλλον αλλά συνδέεται στενά με τη μουσική, τα παραδοσιακά όργανα, τις παραδοσιακές ελληνικές φορεσιές. Ο χορός δηλαδή δεν είναι μόνο οι κινήσεις-τα χορευτικά βήματα, είναι και όλα τα παραπάνω. Επίσης για τη διδασκαλία του είναι απαραίτητο να γνωρίζει ο εκπαιδευτής για την αρτιότερη διδασκαλία αυτού του φαινομένου, το ύφος, τη δομή και τις λειτουργίες του χορού. Τα ύφος αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο η κίνηση και η τεχνική παρουσιάζεται και η σχέση που έχει με περιβαλλοντικούς παράγοντες. Τα προαναφερθέντα στοιχεία φαίνεται να είναι απαραίτητα στον εκπαιδευτή-χοροδιδάσκαλο διότι πρέπει να διδάσκει τους Ε.Π.Χ όσο το δυνατόν αυθεντικά χωρίς αλλοιώσεις και χωρίς επηρεασμούς από τις νέες συνθήκες (Πραντσίδης, 2005).

Η Χορολογία με τα χαρακτηριστικά της όπως αναφέρθηκαν προηγουμένως μπορεί να βοηθήσει τον χοροδιδάσκαλο να πετύχει και να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις. Ο χοροδιδάσκαλος θα πρέπει να έχει επιστημονική κατάρτιση (απόφοιτος της σχολής ΣΕΦΑΑ, Α.Ε.Ι), να έχει εμπειρίες και όχι εμπειρικός. Επίσης θα πρέπει σύμφωνα με τον Rogers (1999, σελ. 220) να είναι:

α) αρχηγός της χορευτικής ομάδας ώστε να αντιμετωπίζει όλες τις καταστάσεις που εμφανίζονται για να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί.

β) εκπαιδευτής δηλαδή να έχει επιστημονική κατάρτιση και εξειδίκευση.

γ) μέλος της ομάδας, δηλαδή να είναι το ίδιο και αυτός με τους εκπαιδευόμενους, να έρχεται στη θέση τους, να έχει ομαδικό πνεύμα, να χορεύει μαζί τους στις πρόβες και τις χορευτικές παραστάσεις, να δίνει το παράδειγμα κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας και να τους εμπλέκει ενεργά.

δ) ο ρόλος του κοινού, ώστε να τους παρατηρεί όταν χορεύουν και να τους αξιολογεί με θετικό τρόπο ενθαρρύνοντάς τους να συνεχίσουν δημιουργικά και όχι μόνο να τους κρίνει.

Η επιστήμη του χορού όπως και όλες οι επιστήμες είναι ανεξάντλητη, αποτελείται από πολλά γνωστικά αντικείμενα που αρκετά από αυτά χρειάζονται μελέτη και διερεύνηση. Είναι σημαντικό ο εκπαιδευτής του Ε.Π.Χ συχνά να λέει ότι «δεν γνωρίζω» όταν δεν είναι σίγουρος για κάτι, να αναζητά και να μελετά συνεχώς το αντικείμενο του χορού. Επίσης να αξιολογεί τη διδακτική του απόδοση και να έχει επίγνωση των λαθών του (Rogers, 1999, σελ. 235).

2.9 Συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές

Ο εκπαιδευτής ενηλίκων σε όλα τα προγράμματα, το ίδιο και στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ προσπαθεί να ενεργοποιήσει τη συμμετοχή των χορευτών με στόχο την καλύτερη μάθηση καλύπτοντας το σχεδιασμό που έχει κάνει αλλά και τις προσδοκίες και τις ατομικές, ομαδικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων. Για την επιτυχία του στόχου ο χοροδιδάσκαλος χρησιμοποιεί διάφορες τεχνικές που ονομάζονται συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές (Τσιμπουκλή & Φίλλιπς, 2008).

Οι ενήλικες μαθητές-χορευτές κατά τη διαδικασία της μάθησης θέλουν να αποκτήσουν γνώσεις και χορευτικές εμπειρίες, έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και επιθυμία τους είναι να αντιμετωπίζονται ως πραγματικοί ενήλικες που έχουν συντεταγμένη προσωπικότητα. Ο χοροδιδάσκαλος πρέπει να επιλέγει σωστά τις κατάλληλες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και να λαμβάνει συνέχεια υπόψιν του ότι οι ενήλικες χορευτές επιδιώκουν την ενεργητική συμμετοχή στα μαθήματα και ανυπομονούν να εφαρμόσουν στην πράξη όσα έχουν μάθει. Οι χοροδιδάσκαλοι επίσης πρέπει συνέχεια να κρατούν το ενδιαφέρον των εκπαιδευόμενων και για να το πετύχουν

αυτό χρειάζεται να εναλλάσσουν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές ανάλογα με το επίπεδο και τη δυναμική της χορευτικής ομάδας (Κόκκος & Λιοναράκης, 1998).

Υπάρχουν τρεις κατηγορίες εκπαιδευτικών τεχνικών που προωθούν την βιωματική μάθηση. Πρόκειται α) για τις εκπαιδευτικές τεχνικές που διεξάγονται μέσα στην τάξη β) εκπαιδευτικές που διεξάγονται έξω από την τάξη και γ) οι εκπαιδευτικές ασκήσεις (Παπαδάκης & Φραγκούλης, 2005 • Φραγκούλης 2011).

α) Οι εκπαιδευτικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται μέσα στην τάξη ενισχύουν την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων επειδή επικεντρώνονται στους εκπαιδευομένους με σκοπό να αξιοποιήσουν τις εμπειρίες και γνώσεις που ήδη έχουν. Οι τεχνικές αυτές είναι: το παιχνίδι ρόλων, ο καταιγισμός ιδεών, οι προσομοιώσεις, η εργασία σε ομάδες, οι μελέτες περίπτωσης οι οποίες δίνουν τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να αξιοποιήσουν τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους λύνοντας τα προβλήματα που ενδεχομένως να προκύψουν και να αποκτήσουν νέες γνώσεις.

β) Οι εκπαιδευτικές τεχνικές που διεξάγονται έξω από την τάξη επικεντρώνονται στην ενίσχυση της ομαδικότητας, στη συνεργασία και στη λήψη αποφάσεων ώστε να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα με τη καθοδήγηση του εκπαιδευτή.

γ) Οι εκπαιδευτικές ασκήσεις είναι ομαδικές ή ομαδικά παιχνίδια με σκοπό τον κριτικό στοχασμό και αναστοχασμό και πραγματοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια υλοποίησης ενός προγράμματος, βοηθώντας τους συμμετέχοντες να αποκτήσουν γνώσεις και να κάνουν αποτίμηση της πορείας τους. Σύμφωνα με τους Jackson & Caffarella (1994), τα ομαδικά εκπαιδευτικά παιχνίδια είναι συμμετοχικές δραστηριότητες με στόχο να δώσουν τη δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να αναπτύξουν συγκεκριμένες δυνατότητες, όπως π.χ. την επίλυση προβλημάτων και τη λήψη αποφάσεων. Επίσης επιτρέπουν στους εκπαιδευόμενους να αναπαραστήσουν τα προβλήματα και τα θέματα που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας, λαμβάνοντας αποφάσεις που έχουν σχέση με αυτά.

Οι εκπαιδευτικές τεχνικές που προωθούν την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων σύμφωνα με τη βιβλιογραφία είναι οι εξής:

1. Μελέτη περίπτωσης
2. Παίξιμο ρόλων

3. Προσομοίωση
4. Ερωτήσεις – απαντήσεις
5. Καταιγισμός ιδεών (Brainstorming)
6. Ομάδες εργασίας
7. Πρακτική άσκηση
8. Λύση προβλήματος
9. Συζήτηση

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του Ε.Π.Χ ο χοροδιδάσκαλος είναι απαραίτητο να επιλέξει τις κατάλληλες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές είτε αυτόνομα η καθεμία, είτε με συνδυασμό δύο ή περισσότερων προκειμένου να ενεργοποιηθούν οι συμμετέχοντες ώστε να αναδείξουν τις εμπειρίες που ήδη κατέχουν αλλά και να αφομοιωθεί καλύτερα η νέα γνώση.

2.9.1 Μελέτη περίπτωσης

Στη μελέτη περιπτώσεων οι συμμετέχοντες θα πρέπει να ενθαρρύνονται από τον χοροδιδάσκαλο να παρακολουθούν παραδοσιακά γλέντια, έτσι ώστε να βλέπουν τις χορευτικές δεξιότητες, τις συνθήκες που δημιουργούνται και τα ενδεχόμενα προβλήματα που παρουσιάζονται. Η τεχνική αυτή είναι ενεργητική και οι εκπαιδευόμενοι λαμβάνουν μέρος στην πράξη, όλα όσα έχουν διδαχθεί στη θεωρία.

Η εμπλοκή των εκπαιδευόμενων καθίσταται ενεργή, προσπαθούν να αναγνωρίσουν μόνοι τους τη καινούργια γνώση και ο εκπαιδευτής τους προσφέρει συνέχεια ανατροφοδότηση. Η μελέτη περιπτώσεων ενδείκνυται κυρίως για την εφαρμογή της θεωρίας σε πρακτικό επίπεδο, ακόμα και στην περίπτωση που δεν έχουν ολοκληρωθεί τα θεωρητικά μαθήματα (Κόκκος, 2008).

2.9.2 Παίξιμο ρόλων

Πρόκειται για μια σημαντική συμμετοχική εκπαιδευτική τεχνική κατά την γνώμη μας και στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ στους ενήλικες. Με βάση την εμπειρία του γράφοντος, η συγκεκριμένη τεχνική φαίνεται να είναι άγνωστη στους χοροδιδασκάλους όσο και στους εκπαιδευόμενους, αλλά και στον χορό γενικότερα.

Ο χοροδιδάσκαλος μπορεί να αναθέσει διάφορους ρόλους στους εκπαιδευόμενους με βάση την εμπειρία και την γνώση που διαθέτουν, παίζοντας αυτούς τους ρόλους όπως π.χ. «οι μπούλες στη Νάουσα», «το σόι στους γάμους» όπου μέσα από αυτά τα δρώμενα που υπάρχουν πολλά στην Ελλάδα, να παραχθεί η γνώση, να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα και να ενθαρρυνθούν οι εκπαιδευόμενοι ώστε να συμμετέχουν σε γλέντια και δρώμενα. Μέσω αυτής της τεχνικής δίνεται η δυνατότητα σε όλους τους συμμετέχοντες, ακόμα και σε αυτούς που δεν έχουν ιδιαίτερες ικανότητες να συμμετέχουν και με τον τρόπο αυτό να αποφεύγονται κοινωνικοί φραγμοί μέσα στην ομάδα (Jarvis, 2004).

2.9.3 Προσομοίωση

Η προσομοίωση είναι ένα παιχνίδι ρόλων, με τη διαφορά ότι οι συμμετέχοντες δεν κάνουν «θέατρο» δηλαδή δεν υποδύονται κάποιο πρόσωπο, όπως στο παιχνίδι ρόλων. Συμμετέχουν νοητά σε μια κατάσταση με ρεαλιστικό τρόπο με σκοπό να σκεφτούν όπως θα σκέφτονταν τα πραγματικά πρόσωπα. Σκοπός είναι να εξοικειωθούν με μια κατάσταση ώστε να μπορούν τελικά να τη διαχειρίζονται αποτελεσματικά. Βασική προϋπόθεση είναι να υπάρχει ο κατάλληλος εξοπλισμός, η τήρηση του χρονοδιαγράμματος και γενικότερα η αυστηρή τήρηση των διαδικασιών. Όπως και στο παιχνίδι ρόλων, ακολουθεί ο αναστοχασμός και υπάρχει η συζήτηση σχετικά με τη μαθησιακή εμπειρία και την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων (Κόκκος, 1999, οπ. αναφ. στο Τσιμπουκλή & Φίλιπς, 2008).

2.9.4 Ερωτήσεις – απαντήσεις

Μέσα από το διάλογο μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενων και τον αυθορμητισμό που διακατέχει τις ερωτήσεις- απαντήσεις εκμαιεύονται πληροφορίες για το χορευτικό φαινόμενο συνολικά σε οποιοδήποτε στάδιο της διδακτικής ενότητας. Οι ερωτήσεις – απαντήσεις δεν είναι μονότονες, δεν κουράζουν και προκαλούν το ενδιαφέρον όλων των συντελεστών. Συμπληρωματικά οι εκπαιδευόμενοι ασκούνται στην ενεργό ακρόαση αναπτύσσοντας την συνεργασία και την ομαδικότητα. Είναι

προτιμότερο οι χοροδιδάσκαλοι να χρησιμοποιούν την τεχνική αυτή και όχι την εισήγηση που χρησιμοποιούν οι περισσότεροι (Κόκκος, 2008).

2.9.5 Καταιγισμός ιδεών (Brainstorming)

Μια από τις σημαντικότερες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές είναι ο καταιγισμός ιδεών αφού επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους να εκφραστούν ελεύθερα για ζητήματα που γνωρίζουν και που έχουν σχέση με το διδασκόμενο αντικείμενο και τους δίνεται η δυνατότητα να εξερευνήσουν μόνοι τους τις διαστάσεις του αντικειμένου. Για παράδειγμα στον Ε.Π.Χ μπορούν να εκφράσουν με καταιγιστικό τρόπο τις ιδέες τους και τις πολλές εμπειρίες που ίσως έχουν για το χορό της περιοχής που κατάγονται και στη συνέχεια ο χοροδιδάσκαλος να τις κατηγοριοποιήσει και σε συνδυασμό με άλλες τεχνικές όπως π.χ. συζήτηση, ερωτήσεις – απαντήσεις, να καταφέρει να διδάξει το αντικείμενο της εκπαιδευτικής ενότητας. Μπορούμε να δώσουμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα: πληροφορίες των εκπαιδευόμενων για το χορό «καλαματιανό» στην περιοχή των Πατρών, θα μπορούσαν να αναδειχθούν στοιχεία για το κράτημα του μαντηλιού, για τις δεξιότητες του πρώτο-χορευτή/ τριας, για τον αυτοσχεδιασμό του πρώτου, για τη μουσική και τα τραγούδια που συνοδεύουν τον συγκεκριμένο χορό. Με τον τρόπο αυτό ο εκπαιδευτής έχει καταφέρει να διδάξει τον χορό «καλαματιανός» και που μπορεί να είναι το θέμα της ενότητας που έχει σχεδιάσει. Σύμφωνα με τον Καραλή (2007), μπορεί η τεχνική να χρησιμοποιηθεί είτε ως αυτόνομη, είτε σε πολλές περιπτώσεις σε συνδυασμό με άλλες όπως π.χ. με την τεχνική της συζήτησης και των ερωτήσεων-απαντήσεων.

2.9.6 Ομάδες εργασίας

Η συγκεκριμένη τεχνική ίσως είναι αυτή που προτιμούν περισσότερο οι εκπαιδευτές. Έχει μεγάλη ευκολία ώστε να εφαρμοστεί και μπορεί να ενεργοποιήσει όλους τους συμμετέχοντες. Δημιουργούνται μικρές υποομάδες περίπου των 3 έως 5 ατόμων όπου γίνεται επεξεργασία του προβλήματος που έχει θέσει ο εκπαιδευτής. Είναι καλό η σύνθεση των ομάδων να είναι μεικτή τόσο από άποψη φύλου, όσο και από την άποψη της κοινωνικής προέλευσης, του γνωστικού επιπέδου κ.ά. Ο

εκπαιδευτής έχει υποχρέωση να χωρίζει με σωστό τρόπο τους συμμετέχοντες σε υποομάδες ώστε να υπάρχει η ανάλογη συνοχή και δυναμική για να λειτουργήσει η ομάδα αποτελεσματικά. Επίσης πρέπει να τους καθοδηγήσει με σαφείς οδηγίες βάζοντας χρονικά πλαίσια αλλά και για το τι θα πρέπει να κάνουν. Ταυτόχρονα ο εκπαιδευτής εμπνέει τους συμμετέχοντες και τους υποστηρίζει σε κάθε στάδιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας (Οικονόμου, 2011).

2.9.7 Πρακτική άσκηση

Σύμφωνα με τον Jarvis (2004), η τεχνική μπορεί να συνδυαστεί και με την τεχνική της προσομοίωσης. Η τεχνική αυτή εφαρμόζεται κατά κόρον στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ με στόχο την μάθηση από την πρακτική εξάσκηση και την ανάπτυξη της ενεργητικής συμμετοχής των εκπαιδευόμενων. Οι Ε.Π.Χ μαθαίνουν με συνεχείς πρόβες και πολλές επαναλήψεις στις κινήσεις - βήματα του χορού, στο ύψος των χορευτών όπου τελικά οι χορευτές οικειοποιούνται τον διδασκόμενο χορό και είναι ικανοί να μπορούν να ανταποκρίνονται σε δημόσια γλέντια, σε χορευτικές παραστάσεις και σε οποιαδήποτε συνθήκη λαμβάνει μέρος το χορευτικό φαινόμενο. Ουσιαστικά η επανάληψη γίνεται με την πρακτική άσκηση όπου αφομοιώνονται και τελειοποιούνται τα κινητικά μοτίβα των χορών.

2.9.8 Λύση προβλήματος

Η τεχνική της λύσης προβλήματος όπως αναφέρει ο Κόκκος (2008), είναι μια εκτεταμένη μελέτη περίπτωσης με σκοπό να αντιμετωπιστεί μια προβληματική κατάσταση ή να απαντηθούν κάποια ερωτήματα που συνδέονται με αυτήν. Στην προσπάθειά του ο εκπαιδευόμενος να βρει κάποια λύση, αναπτύσσει ερευνητικό πνεύμα και αποκτά δυνατότητες που τον βοηθούν να βρει τις αιτίες του προβλήματος που προκύπτει και να βρει λύσεις ώστε να το επιλύσει. Το πιθανόν πρόβλημα μπορεί να λυθεί με δύο τρόπους: πρώτον με τη παρουσίαση του προβλήματος και δεύτερον με τη μελέτη του. Γενικά η παραπάνω τεχνική είναι σύνθετη αφού μπορούν να χρησιμοποιηθούν και άλλες μαζί όπως η συζήτηση, το παίξιμο ρόλων κ.λπ.

2.9.9 Συζήτηση

Με την τεχνική της συζήτησης οι εκπαιδευόμενοι θα καταφέρουν να εμβαθύνουν γνωστικά σε όλο το φάσμα του Ε.Π.Χ από την ανταλλαγή των προσωπικών εμπειριών, των απόψεων, με απώτερο σκοπό την εξεύρεση λύσεων σε ζητήματα που θα προκύψουν και στην ανάδειξη χρήσιμων συμπερασμάτων. Μέσω της τεχνικής αυτής οι χορευτές έχουν ενεργητική συμμετοχή και στην περίπτωση που κάποια άτομα έχουν προηγούμενη εμπειρία (από το χωριό τους, χορούς από γονείς, παππούδες και γιαγιάδες) έχουν όλοι όφελος, όπου με τον συντονισμό και την παρότρυνση του εκπαιδευτή εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους και οικειοποιούνται πιο εύκολα ζητήματα που είναι προς διερεύνηση (Βαϊκούση κ.ά., 2008).

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάστηκαν θέματα τα οποία έχουν σχέση με την εκπαίδευση ενηλίκων. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρθηκε η έννοια της εκπαίδευσης ενηλίκων, τα χαρακτηριστικά του ενήλικα εκπαιδευόμενου, ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν οι ενήλικες, ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν Ε.Π.Χ, ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων. Επιπλέον, στη συνέχεια του δεύτερου κεφαλαίου, έγινε αναφορά για τον ρόλο του εκπαιδευτή ενηλίκων στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ και τέλος παρουσιάστηκαν οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Βιβλιογραφική ανασκόπηση ερευνών

3.1 Επισκόπηση συναφών ερευνών

Η διδασκαλία του Ε.Π.Χ σε σύγχρονα εκπαιδευτικά πλαίσια γίνεται μέσω της μουσικοκινητικής αγωγής όπου κυριαρχεί ο μαθητοκεντρικός τρόπος μάθησης που είναι βιωματικός, δημιουργικός και δεν είναι παθητικός όπως η συνηθισμένη δασκαλοκεντρική μέθοδος. Δεν υπάρχει όμως αναφορά στην αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών, (Κουτσούμπα κ.ά., 2010, σελ.100) μόνο ότι ο βιωματικός τρόπος εκπαίδευσης έχει πιο πολλά αποτελέσματα. Ωστόσο έγινε μια προσπάθεια στη βιβλιογραφία να εντοπιστούν έρευνες σχετικές με το υπό μελέτη θέμα της παρούσας εργασίας. Δηλαδή της αξιοποίησης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ στους ενήλικες.

Στην έρευνα του Φυτίλη (2013), οι εκπαιδευτές-χοροδιδάσκαλοι δεν είχαν καμία επιμόρφωση στην εκπαίδευση ενηλίκων με αποτέλεσμα να χρησιμοποιούν συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στο μάθημά τους, χωρίς όμως να έχουν τις απαραίτητες γνώσεις σχετικά με τον τρόπο χρησιμοποίησή τους. Οι πιο συχνές συμμετοχικές εκπαιδευτικές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η τεχνική της επίδειξης και της πρακτικής άσκησης. Οι εκπαιδευόμενοι δεν συμμετείχαν στη λήψη αποφάσεων που αφορούσαν τη διδασκαλία του χορού και δεν διαπιστώθηκε να είναι προσαρμοσμένη στους τρόπους μάθησης των εκπαιδευομένων, τις ανάγκες τους και τις επιθυμίες. Οι εμπειρίες των εκπαιδευομένων σύμφωνα με την έρευνα, ενσωματώθηκαν στην εκπαιδευτική διεργασία λόγω της πρακτικής φύσης του αντικειμένου του χορού, αφού οι χορευτές που συμμετέχουν στα μαθήματα φέρουν την πρότερη κινητική τους εμπειρία σε σχέση με το χορό. Όμως δεν διαπιστώθηκε να υπάρχει σύνδεση του περιεχομένου της διδασκαλίας και της διδακτικής ύλης με τις γνώσεις και τα ενδιαφέροντα των εκπαιδευομένων. Δεν υπήρχε το στοιχείο της ελευθερίας και της διατύπωσης διαφορετικής άποψης. Τα συμπεράσματα της έρευνας ήταν ότι οι χοροδιδάσκαλοι δεν είναι καταρτισμένοι σχετικά με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ στους ενήλικες.

Αξιοσημείωτα είναι τα συμπεράσματα της έρευνας του Μικρώνη (2008), σχετικά με τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Οι

συμμετέχοντες σε ποσοστό 64,29% δεν γνωρίζουν καμία συμμετοχική εκπαιδευτική τεχνική, γεγονός που δείχνει την πραγματοποίηση της διδασκαλίας των χορών με τον κλασσικό εμπειρικό και μιμητικό τρόπο. Μόνον τρεις χοροδιδάσκαλοι δήλωσαν ότι γνωρίζουν την τεχνική της επίδειξης, την εισήγηση και την παρατήρηση. Παρόλο που οι συμμετέχοντες της έρευνας δήλωσαν ότι η συμμετοχή των χορευτών στη μάθηση πρέπει να είναι ενεργητική σε ποσοστό (85,71%), από την έρευνα δεν διαπιστώθηκε κάτι ανάλογο. Δεν παρατηρήθηκε να δίνουν οι χοροδιδάσκαλοι τη δυνατότητα στους χορευτές να κάνουν ερωτήσεις και να συμμετέχουν ενεργά στο μάθημα ώστε να γίνει πιο κατανοητή η νέα γνώση και να αφομοιωθεί πιο εύκολα.

Στην έρευνα των Φραγκούλη και Χριστόπουλου (2014), οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές αξιοποιούνται σε ικανοποιητικό βαθμό από τους εκπαιδευτές στο πλαίσιο συμμετοχής των εκπαιδευτικών Φυσικής Αγωγής σε επιμορφωτικά προγράμματα. Οι ερωτήσεις-απαντήσεις μαζί με τη συζήτηση, χρησιμοποιούνται σε μεγαλύτερη συχνότητα από τους εκπαιδευτές σε σχέση με τον καταιγισμό ιδεών, τη μελέτη περίπτωσης και τις υπόλοιπες τεχνικές. Αυτό συμβαίνει σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, διότι οι εκπαιδευτές δεν έχουν την κατάλληλη επιμόρφωση στην αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών. Επιλέγουν κατά τη διάρκεια του επιμορφωτικού τους έργου, συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές που είτε τις γνωρίζουν καλύτερα, είτε αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια.

Η έρευνα της Σταύρου (2018), μελέτησε τη σχέση των αρχών εκπαίδευσης ενηλίκων με τη διδασκαλία των ελληνικών παραδοσιακών χορών, τη σχέση περιεχομένου διδασκαλίας των χορών με την παρακίνηση για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αν και το δείγμα της έρευνας ήταν αρκετά μικρό και τα συμπεράσματα ίσως να μην αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα, εντούτοις διαπιστώθηκε ότι η διδασκαλία των Ε.Π.Χ συνάδει με τις αρχές εκπαίδευσης ενηλίκων, καθώς τα κίνητρα όσων συμμετείχαν στην έρευνα για εκμάθηση χορών ήταν τα ίδια με αυτά του ενήλικα εκπαιδευόμενου. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ομάδα κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διεργασίας, μπορούν να οδηγήσουν σε νέα γνώση.

Στην έρευνα του Κουτσάγγελου (2017), η οποία δεν σχετίζεται άμεσα με την εργασία μας, ωστόσο είναι σημαντικό να δούμε ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων μεταπτυχιακών φοιτητών στις ομαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις, γνώριζαν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές όπως: τον καταγισμό ιδεών, τις ομάδες εργασίας, το παιχνίδι ρόλων, τη μελέτη περίπτωσης και τις ερωτήσεις-απαντήσεις. Επίσης η γνώση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών δεν σχετίζονται με το φύλο, ούτε με την ηλικία, αλλά ούτε και με τις βασικές σπουδές. Στη συνέχεια της έρευνας διαπιστώθηκε ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων πιστεύει ότι μέσα από την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών επιτυγχάνονται οι διδακτικοί στόχοι, βελτιώνεται η ποιότητα της διδακτικής παρέμβασης, αξιοποιούνται κατάλληλα οι σύγχρονες αρχές μάθησης, ικανοποιούνται οι εκπαιδευτικές ανάγκες και αξιοποιούνται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εκπαιδευομένων. Εν κατακλείδι των συμπερασμάτων τόσο οι εκπαιδευτές, όσο και οι εκπαιδευόμενοι ενώ γνωρίζουν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές, λόγω της έλλειψης χρόνου και της αβεβαιότητας δεν εφαρμόζουν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στο σύνολό τους, αλλά προτιμούν την ασφάλεια χωρίς να ρισκάρουν.

Στο παρόν κεφάλαιο έγινε μία προσπάθεια παρουσίασης συναφών ερευνών με το υπό μελέτη θέμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Πρόκειται κατά τη γνώμη μας για δύσκολο εγχείρημα καθώς δεν υπάρχουν μελέτες άμεσα συνδεδεμένες με το συγκεκριμένο πεδίο. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία και συμβατότητα ανάμεσα στον εκπαιδευτή ενηλίκων και στον χοροδιδάσκαλο. Οι απόψεις των θεωρητικών (Κόκκος, 2006) και των ερευνητών καθηγητών των Ε.Π.Χ (Ζωγράφου, 2003 • Δήμας, 2001) αφορούν τεχνικές διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ και μοιάζουν με αυτές της εκπαίδευσης ενηλίκων. Στις περισσότερες μελέτες έγινε φανερό ότι οι εκπαιδευτές και συγκεκριμένα οι χοροδιδάσκαλοι δυσκολεύονται στην αξιοποίηση όλων των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία του Ε.Π.Χ. Εφαρμόζουν συγκεκριμένες τεχνικές τις οποίες γνωρίζουν καλύτερα χωρίς να λαμβάνουν υπόψιν

τους τα οφέλη που φαίνεται να έχουν οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στη διδασκαλία και την καλύτερη μαθησιακή διαδικασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Μεθοδολογία της έρευνας

4.1 Αναγκαιότητα και σημασία της έρευνας

Τη σημερινή εποχή η διδασκαλία του Ε.Π.Χ είναι εντελώς διαφορετική από τη διδασκαλία του στις παραδοσιακές κοινωνίες (ύπαιθρο, χωριά). Η κοινωνία σήμερα είναι σύγχρονη με ότι αυτό συνεπάγεται και δεν υπάρχει το στοιχείο της δημιουργικής ανάπτυξης και συμμετοχής.

Η διδασκαλία του Ε.Π.Χ στους ενήλικες δεν θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από μια στείρα γνώση, ούτε ως μια στατική διαδικασία. Θα πρέπει να αντικατοπτρίζει τη δημιουργική γνώση, τη συμμετοχή των εκπαιδευομένων στη μαθησιακή διαδικασία και μέσω της αξιοποίησης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών να επέλθει η μάθηση του Ε.Π.Χ, η διάσωσή του και η αυτονομία των εκπαιδευόμενων.

Στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για τη μάθηση των ενηλίκων προσδιορίσαμε ότι η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών, ενισχύει την εκπαιδευτική διεργασία έχοντας πολλά θετικά αποτελέσματα. Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι αποκτούν γνώσεις και δεξιότητες συμμετέχοντας ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία με τη χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών, αναπτύσσοντας αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών και των εκπαιδευτών τους, επεξεργάζονται λύσεις στα προβλήματα που προκύπτουν, αναπτύσσουν την κριτική τους ικανότητα και μέσα από την πράξη μαθαίνουν. Η παρούσα έρευνα εστιάζει στην αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ στους ενήλικες και θεωρούμε ότι μέσα από την ερευνητική διαδικασία θα μπορούσαμε να εξάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα και να αναδείξουμε τρόπους με τους οποίους αντιλαμβάνονται οι χοροδιδάσκαλοι τη χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών στα μαθήματά τους για τη διδασκαλία του Ε.Π.Χ. Θα ανιχνεύσουμε σε ποιο βαθμό και εάν γνωρίζουν τις συμμετοχικές τεχνικές, ελλείψεις που τυχόν έχουν για τις τεχνικές αυτές, καθώς με τις μέχρι τώρα έρευνες, οι χοροδιδάσκαλοι γνωρίζουν κυρίως τις μεθόδους διδασκαλίας και όχι τόσο τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.

4.2 Πρωτοτυπία της έρευνας

Θεωρούμε ότι η δημιουργία της παρούσας έρευνας είναι σημαντική διότι φαίνεται από έρευνες, βιβλιογραφικές αναφορές ότι δεν υπάρχει σαφή αναφορά για την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών διδασκαλίας του Ε.Π.Χ σε ενήλικες. Μπορούν να αναδειχθούν χρήσιμα συμπεράσματα και να αναδειχθούν τα προβλήματα στη διδασκαλία, καθώς και τα πιθανά οφέλη των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών διδασκαλίας του Ε.Π.Χ στους ενήλικες. Μέσα από την έρευνά μας, μπορούμε να αναδείξουμε νέες τεχνικές διδασκαλίας του Ε.Π.Χ σε ενήλικες με σκοπό καλύτερα αποτελέσματα κατά τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας, την ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευόμενων, αποφεύγοντας τις παραδοσιακές τεχνικές όπου τον πρωταγωνιστικό ρόλο στη διδασκαλία έχει ο χοροδιδάσκαλος.

4.3 Σκοπός της έρευνας, στόχοι, ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνηθεί κατά πόσο οι χοροδιδάσκαλοι του ελληνικού παραδοσιακού χορού στο τόπο μας αξιοποιούν για τη διδασκαλία του σε ενήλικες εκπαιδευόμενους, συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.

Πιο συγκεκριμένα οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι:

→ Να μελετηθεί η αλληλεπίδραση του χοροδιδασκάλου με τους συμμετέχοντες.

→ Να διερευνηθεί ο βαθμός προετοιμασίας των χοροδιδασκάλων στην αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών.

→ Να μελετηθεί σε ποιο βαθμό οι χοροδιδάσκαλοι αξιοποιούν στο μάθημά τους συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.

Με βάση τους παραπάνω στόχους τα ερευνητικά ερωτήματα μπορούν να διατυπωθούν ως εξής:

1) Εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας η ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευόμενων, η αλληλεπίδρασή τους με τον διδάσκοντα;

2) Υπάρχει προετοιμασία, σχεδιασμός της διδασκαλίας από τους χοροδιδασκάλους για τη χρησιμοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών;

3) Ποιες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές αξιοποιούν οι χοροδιδάσκαλοι προς όφελος των ενήλικων;

4.4 Μεθοδολογία της έρευνας

Σύμφωνα με τους Cohen, Manion και Morrison (2007, σελ. 47), η μεθοδολογία της έρευνας είναι το φάσμα των προσεγγίσεων που χρησιμοποιούνται στην έρευνα για τη συλλογή των δεδομένων. Στόχος της μεθοδολογίας είναι να μας βοηθήσει να κατανοήσουμε όσο το δυνατόν σε μεγαλύτερο εύρος όρους και γενικότερα όλη τη διαδικασία, με τρόπο αμερόληπτο και με αντικειμενικά κριτήρια. Οι ερευνητικές μέθοδοι διακρίνονται σε ποσοτικές και ποιοτικές. Η ποσοτική ανάλυση των δεδομένων είναι μια ισχυρή μορφή που συχνά συνδέεται με έρευνα μεγάλης κλίμακας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να εξυπηρετήσει και έρευνες μικρότερης κλίμακας, όπως μελέτες περιπτώσεων, έρευνες συσχέτισης και δράσεων. Η ποιοτική έρευνα βασίζεται κυρίως σε ερωτήσεις ανοικτού τύπου και στηρίζεται στις απόψεις των ερωτηθέντων. Η χρήση της μίας ή της άλλης μεθόδου εξαρτάται από την καταλληλότητα και τον σκοπό της ερευνητικής διαδικασίας.

Η παρούσα μελέτη θα αναφερθεί στην αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών για τη διδασκαλία του Ε.Π.Χ στους ενήλικες ώστε να κατανοηθεί κατά πόσο και εάν τη σημερινή εποχή οι χοροδιδάσκαλοι χρησιμοποιούν στα μαθήματά τους τις δυνατότητες που έχουν οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ.

Πρόκειται για δειγματοληπτική έρευνα που υλοποιήθηκε σε εκπαιδευτές με ειδίκευση τους Ελληνικούς παραδοσιακούς χορούς, καθώς και εμπειρικούς χοροδιδασκάλους που διδάσκουν σε πολιτιστικούς συλλόγους, σε δημοτικούς οργανισμούς, στα πανεπιστήμια, σε φορείς, σε ιδιωτικές σχολές κτλ. Η έρευνα δεν έχει γεωγραφικούς περιορισμούς αλλά αναφέρεται σε οποιοδήποτε μέρος της Ελλάδας και όπου είναι εφικτό να βοηθήσουν εκπαιδευτές- χοροδιδάσκαλοι με επιστημονική κατάρτιση και όχι μόνο. Η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας αναφέρεται σε ποσοτικά κυρίως χαρακτηριστικά και ως κατάλληλο εργαλείο συλλογής δεδομένων, θα χρησιμοποιηθεί το ερωτηματολόγιο απαντώντας σε όλα τα ερευνητικά ερωτήματα της

παρούσας μελέτης. Με τη χρήση του ερωτηματολογίου θα εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών.

Με την ποσοτική μέθοδο θα γίνει συλλογή των στοιχείων γρήγορα που αφορούν τις απόψεις των συμμετεχόντων και μετά την κωδικοποίηση των απαντήσεων, θα γίνει στατιστική ανάλυση. Μέσω αυτής της μεθόδου θα διαπιστωθούν οι θέσεις, οι στάσεις και οι απόψεις του πληθυσμού.

Σύμφωνα με τον Creswell (2016), όταν έχει «αποκρυσταλλωθεί» το ερευνητικό πρόβλημα, προβαίνουμε στην επιλογή της ερευνητικής προσέγγισης που του ταιριάζει. Στη δική μας έρευνα ως μέθοδο διερεύνησης θα ακολουθήσουμε το δειγματοληπτικό σχεδιασμό. Είναι μια διαδικασία κατά την οποία ο ερευνητής συλλέγει ποσοτικά και αριθμητικά δεδομένα με τη χρήση ερωτηματολογίων και στη συνέχεια γίνεται στατιστική ανάλυση των δεδομένων για την περιγραφή τάσεων όσον αφορά τις απαντήσεις που συνδέονται με τα ερευνητικά ερωτήματα.

4.4.1 Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Το ερωτηματολόγιο ίσως αποτελεί τον πιο εύκολο τρόπο και άμεσο τρόπο συλλογής δεδομένων, αφού οι ερωτήσεις έχουν άμεση σχέση με το υπό μελέτη θέμα χωρίς να χρειάζονται διευκρινήσεις. Επίσης σε σύντομο χρόνο συλλέγονται οι απαντήσεις και παρέχεται ακρίβεια που με άλλες τεχνικές θα ήταν ίσως πιο δύσκολο. Στην έρευνά μας επιλέχθηκε το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο μέσω της δυνατότητας που παρέχει το εργαλείο της Google forms και προέκυψε από την μελέτη των ερευνητικών μας ερωτημάτων. Χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες απαιτούσαν συγκεκριμένες απαντήσεις. Στο τέλος του ερωτηματολογίου υπήρξε και μια ανοικτού τύπου στην οποία τα υποκείμενα ανέφεραν τις εντυπώσεις τους από το ερωτηματολόγιο και το σχολιασμό τους για τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Πιο συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από έξι ενότητες και συνολικά 23 ερωτήσεις. Στην πρώτη ενότητα υπάρχουν εισαγωγικά στοιχεία προς ενημέρωση των υποκειμένων για τη διαδικασία συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου και την εμπιστευτικότητα των απαντήσεων. Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου περιλαμβάνονται προσωπικές ερωτήσεις προκειμένου να

διαμορφωθεί το προφίλ των συμμετεχόντων όπως η ηλικία, το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση, ο αριθμός παιδιών, οι σπουδές, η εμπειρία στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ, η ιδιότητά τους σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ, το είδος μαθημάτων που κάνουν, το λόγο που διδάσκουν και τον βαθμό ενημέρωσης που έχουν από σεμινάρια. Το επόμενο μέρος του ερωτηματολογίου αναφέρεται στην ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ, όπου ακολουθούν 5 ερωτήσεις. Η τέταρτη ενότητα αναφέρεται στην προετοιμασία των χοροδιδασκάλων για τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. με 4 ερωτήσεις τύπου Likert (1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ). Η επόμενη ενότητα έχει 1 ερώτηση τύπου Likert σχετικά με την αξιοποίηση από τους χοροδιδασκάλους των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας των Ε.Π.Χ. Το ερωτηματολόγιο τελειώνει με μία ανοικτού τύπου ερώτηση, καθώς ζητάμε από τους συμμετέχοντες να σημειώσουν οτιδήποτε θέλουν να αναφέρουν για τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ, αλλά και γενικότερα να σχολιάσουν το ερωτηματολόγιο. Ο χρόνος που απαιτήθηκε για τη συμπλήρωση ήταν περίπου 6-7 λεπτά και αυτό έγινε σκόπιμα για να μην κουράσει τους ερωτώμενους και οι απαντήσεις να είναι αξιόπιστες και να τους αντιπροσωπεύουν.

4.4.2 Πληθυσμός αναφοράς και δείγμα της έρευνας

Ο πληθυσμός αναφοράς αφορά τους χοροδιδασκάλους των Ελληνικών Παραδοσιακών Χορών που δραστηριοποιούνται σε ολόκληρη την Ελλάδα χωρίς να γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό. Ως εκ τούτου, τα ευρήματα της έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν.

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από 100 συμμετέχοντες που ασχολούνται με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ σε συλλόγους, σε ΑΕΙ της χώρας, στις Σχολές Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού, σε προγράμματα δήμων, σε επιστημονικά σωματεία, αθλητικούς συλλόγους κτλ. Το δείγμα προήλθε από διάφορα μέρη της Ελλάδας και αποτελείται από καθηγητές Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση τον Ε.Π.Χ, από καθηγητές Φυσικής Αγωγής διαφόρων ειδικοτήτων και από εμπειρικούς χοροδιδασκάλους. Ακολουθήθηκε η βολική δειγματοληψία και έτσι προκειμένου να

εξασφαλίσουμε στην έρευνά μας ακρίβεια και υψηλό επίπεδο εμπιστοσύνης η επιλογή των ατόμων που συμμετείχαν στο δείγμα, έγινε με τρόπο βολικό και πραγματοποιήθηκε αποστολή του υλικού ηλεκτρονικά κυρίως σε γνωστούς χοροδιδασκάλους, παροτρύνοντάς τους να προωθήσουν το ερωτηματολόγιο και σε δικούς τους γνωστούς, ώστε να εξασφαλίσουμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο δείγμα, ανεξάρτητα από το φύλο και την ηλικία. Από τους ερωτώμενους οι 42 ήταν άνδρες και οι 58 ήταν γυναίκες.

Τα γενικά δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος που χρησιμοποιήθηκαν σαν ανεξάρτητες μεταβλητές, πέραν του φύλου και της ηλικίας, είναι η οικογενειακή κατάσταση, ο αριθμός παιδιών για όσους δήλωσαν πως έχουν, το ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης και η εμπειρία που έχουν οι συμμετέχοντες στη διδασκαλία των χορών.

4.4.3 Ηθικά ζητήματα και δεοντολογία της έρευνας

Στην έρευνά μας προσπαθήσαμε να εξασφαλίσουμε την ανωνυμία των συμμετεχόντων, να προστατέψουμε τα προσωπικά τους δεδομένα καθ' όλη τη διάρκεια από την έναρξη μέχρι το τέλος της έρευνας και την εμπιστευτικότητά τους, χωρίς να χρησιμοποιήσουμε παραπλανητικές πρακτικές. Από την αρχή όταν και δώσαμε ηλεκτρονικά το ερωτηματολόγιο, ζητήσαμε τη συγκατάθεση όλων ώστε να συμμετέχουν στη συμπλήρωσή του και εξηγήσαμε τη μεγάλη σημασία που θα έχει στην έρευνά μας η συμμετοχή τους. Προσπαθήσαμε να μην παραποιήσουμε τα στοιχεία που μας δόθηκαν, ούτε να προσθέσουμε ή να αφαιρέσουμε δεδομένα προς όφελος της έρευνας. Η διάχυση των αποτελεσμάτων έγινε με προσεκτικό τρόπο ώστε να μην κοινοποιηθούν προσωπικά δεδομένα και να είναι όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικά. Ευχαριστήσαμε όλους όσους συμμετείχαν και ενδιαφέρθηκαν για την ολοκλήρωση της έρευνας και τους γνωστοποιήσαμε εάν επιθυμούν, να ενημερωθούν για τα αποτελέσματα.

Επιπλέον, σε σχέση με την ερευνητική αναφορά, παρουσιάσαμε πλήρεις βιβλιογραφικές αναφορές, προσπαθήσαμε να είμαστε κατανοητοί στη γλώσσα και στην έκφραση και τέλος θεωρούμε αναγκαία τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων.

4.4.4 Περιορισμοί της έρευνας

Στόχος της διπλωματικής μας εργασίας ήταν να διερευνήσουμε με τον καλύτερο και πληρέστερο τρόπο τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής με τη μεγαλύτερη αξιοπιστία. Ενδεχομένως κάποιοι να μην απάντησαν από αμέλεια επειδή δεν είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έρευνα, ίσως δεν είχαν πολύ ελεύθερο χρόνο λόγω φόρτου εργασίας και προσωπικών υποχρεώσεων. Επίσης κάποιοι μπορεί να μην ήταν τόσο εξοικειωμένοι με τις νέες τεχνολογίες, αφού η αποστολή του ερωτηματολογίου και η ενημέρωση για τον σκοπό και τους στόχους της διπλωματικής, έγινε με ηλεκτρονικό τρόπο και όχι δια ζώσης, λόγω της πανδημίας του covid.

4.5 Εγκυρότητα και αξιοπιστία της έρευνας

Η αξιοπιστία και η εγκυρότητα αποτελούν δύο βασικά στοιχεία που θα πρέπει να διέπουν μία επιστημονική έρευνα. Στην έρευνά μας θα δοθεί έμφαση στην εσωτερική εγκυρότητα που καθορίζεται από την αξιοπιστία του εργαλείου συλλογής δεδομένων της έρευνας. Η δομή του ερωτηματολογίου και ο τελικός σχεδιασμός του, έγινε σύμφωνα με τον στόχο και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής. Επίσης, λήφθηκαν υπόψιν οι κανόνες που διέπουν την κατασκευή του, δίνοντας μεγάλη προσοχή στη διατύπωση των ερωτήσεων, ώστε να έχουν σαφήνεια και με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια. Επίσης σε κάποιες ερωτήσεις δόθηκε στους ερωτηθέντες η δυνατότητα μέσω του εργαλείου συλλογής δεδομένων, να σημειώσουν περισσότερες από μία απαντήσεις. Με όλα τα παραπάνω αποφεύγεται η παρανόηση και κατ' επέκταση η λανθασμένη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Τέλος, η αξιοπιστία της έρευνας υποστηρίχθηκε και από τους ελέγχους και την καθοδήγηση του επιβλέποντος καθηγητή.

Η εγκυρότητα του εργαλείου συλλογής δεδομένων, επιτυγχάνεται μέσα από τις παραπάνω ενέργειες. Επίσης, οι ερωτήσεις που αποτελούν το εργαλείο συλλογής δεδομένων, είναι κατάλληλες και αντιστοιχούν με τα ερευνητικά ερωτήματα.

Με όλα τα παραπάνω, διασφαλίζεται η εγκυρότητα περιεχομένου του ερωτηματολογίου που επιλέχθηκε και δίνεται η δυνατότητα εξαγωγής σωστών συμπερασμάτων (Creswell, 2016).

Η εγκυρότητα (validity) είναι ο δείκτης που μία έρευνα μετράει πραγματικά σε αυτό στο οποίο αναφέρεται δίνοντας στον ερευνητή ασφαλή συμπεράσματα. Σύμφωνα με τον Robson (2010), «ένα ερωτηματολόγιο χαρακτηρίζεται ως έγκυρο όταν αποτελείται από σταθερότητα και συνοχή. Επίσης, για να είναι αξιόπιστο θα πρέπει να μετρά ακριβώς τα χαρακτηριστικά για τα οποία δημιουργήθηκε, ενώ ο σχεδιασμός του θα πρέπει να γίνει με διακριτούς άξονες και σαφή κριτήρια, ώστε να γίνει λειτουργικό και φιλικό προς το δείγμα που απευθύνεται, χωρίς να απαιτούνται ιδιαίτερες εξηγήσεις».

4.6 Ανάλυση των δεδομένων

4.6.1 Επεξεργασία των δεδομένων

Με την οριστικοποίηση του ερωτηματολογίου, ξεκίνησε η ηλεκτρονική αποστολή του στην ομάδα στόχος σε ένα προβλεπόμενο διάστημα που είχαμε ορίσει περίπου δύο εβδομάδων, από τέλος Μαρτίου 2022 έως αρχές Απριλίου 2022 και με την ολοκλήρωση της διαδικασίας ξεκινήσαμε την επεξεργασία και ανάλυση των δεδομένων. Η διαχείριση των δεδομένων έγινε με τη χρήση του προγράμματος Spss28 ύστερα από την εξασφάλιση της άδειας χρήσης από το εκπαιδευτικό ίδρυμα του Ε.Α.Π. Σχετικά με το ποσοστό συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, χρησιμοποιήσαμε ως ελάχιστο δείγμα των εκατό (100) ατόμων από διάφορες περιοχές της Ελλάδας όπως έχει προαναφερθεί και προηγουμένως. Τα άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα σε ορισμένες ερωτήσεις όπως θα αναλύσουμε και στη συνέχεια, καλούνταν να δηλώσουν το βαθμό γνώσης για μια σειρά ερωτημάτων σύμφωνα με την παρακάτω αριθμητική κλίμακα, από το 1 έως το 5 που είναι γνωστή ως κλίμακα Likert.

Κλίμακα μέτρησης:

1	2	3	4	5
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ

Το τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, αφορά τη μεθοδολογία διεξαγωγής της έρευνας. Αρχικά αναλύθηκε η αναγκαιότητα και η σημασία διεξαγωγής της παρούσας εργασίας, η πρωτοτυπία του θέματος, ο σκοπός της έρευνας, οι

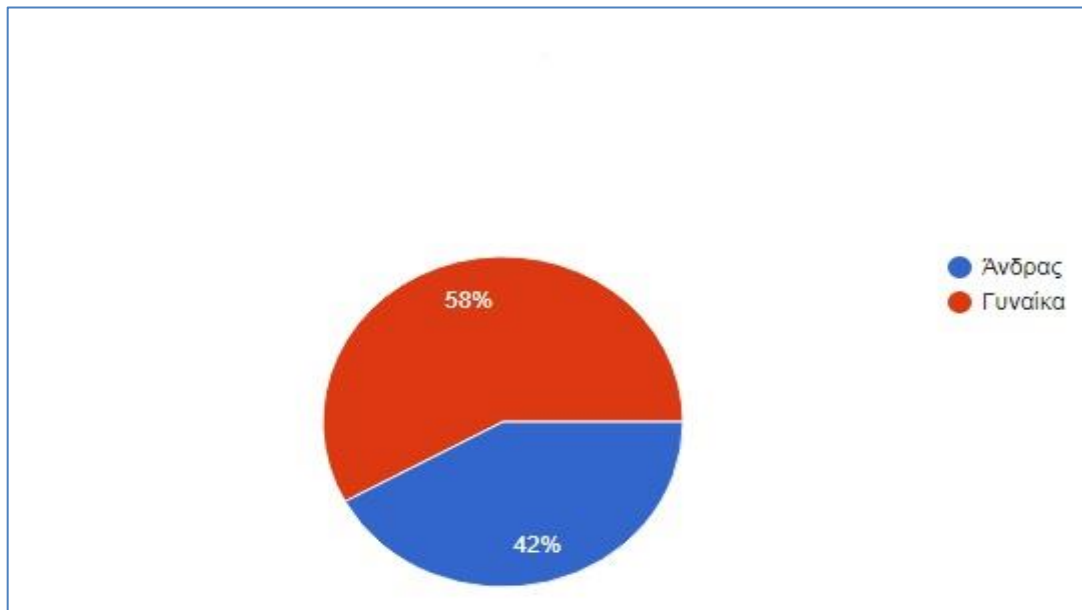

επιδιωκόμενοι στόχοι, τα ερευνητικά ερωτήματα, η ερευνητική μέθοδος με τα εργαλεία συλλογής δεδομένων, ο πληθυσμός αναφοράς και το δείγμα της έρευνας. Τέλος, γίνεται αναφορά σε θέματα που σχετίζονται με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία τη έρευνας, στους περιορισμούς που παρουσιάστηκαν κατά την υλοποίησή της, σε ηθικά ζητήματα και στην ανάλυση των δεδομένων με τους σχετικούς πίνακες και τα γραφήματα.

Κεφάλαιο 5 : Αποτελέσματα της έρευνας

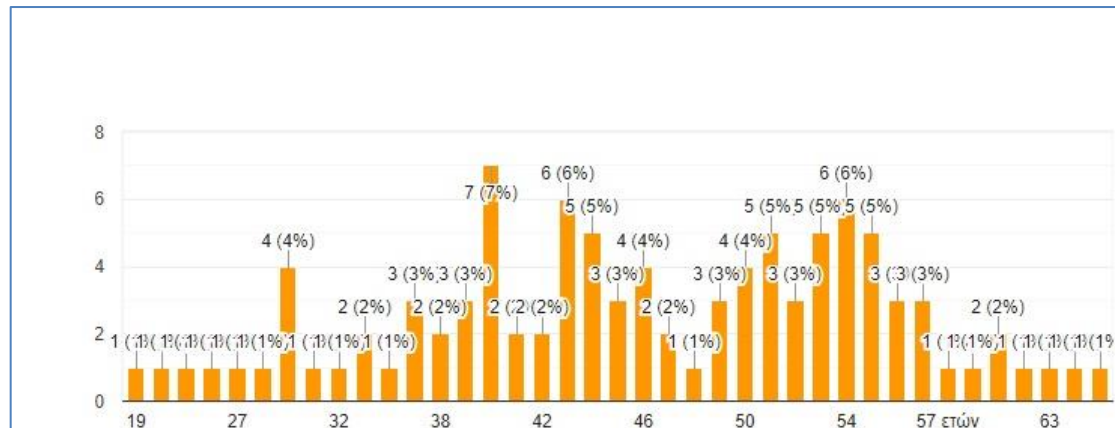
5.1 Δείγμα της έρευνας

Πίνακας 1: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς το φύλο		
Φύλο	N	%
Ανδρας	42	42%
Γυναίκα	58	58%
Σύνολο	100	100%

Γράφημα 5.1: Το φύλο των χοροδιδασκάλων

Η πρώτη ερώτηση αφορά στο φύλο των ερωτηθέντων και όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1 και στο γράφημα 5.1, οι χοροδιδάσκαλοι σε ποσοστό 58% (58) είναι γυναίκες και 42% (42) είναι άνδρες.

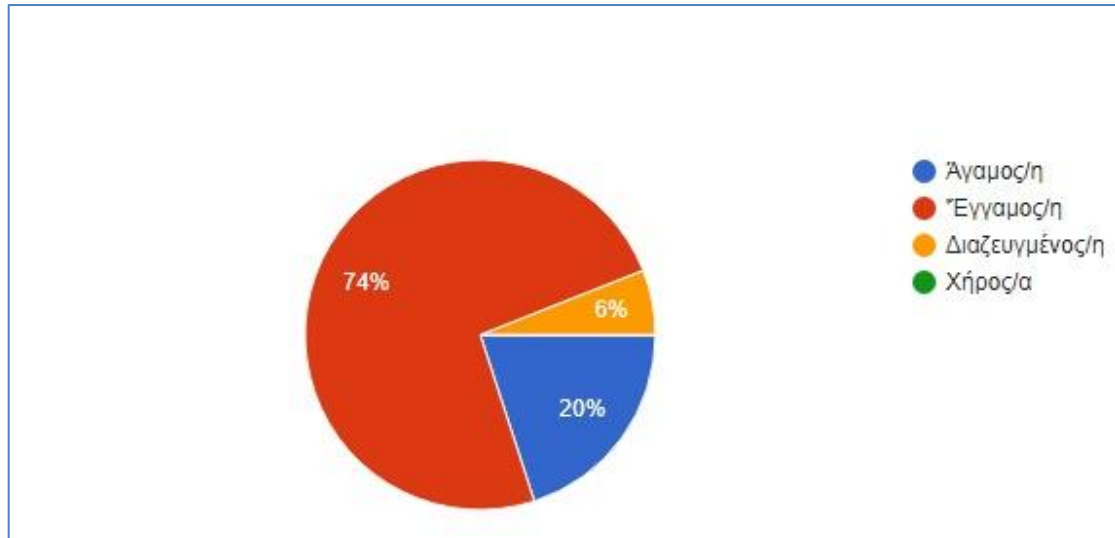

Γράφημα 5.2: Η ηλικία των χοροδιδασκάλων

Επιπλέον, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα της δεύτερης ερώτησης, γράφημα 5.2 που αφορά την ηλικία των ερωτηθέντων, το 20% δηλαδή 20 από τους 100 ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα από 19-38 ετών, το 38% δηλαδή 38 από τους 100 ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα από 39-49 ετών και το 42% δηλαδή 42 από τους 100 ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα από 50-65 ετών. Αξίζει να σημειωθεί ότι το εύρος της ηλικιακής ομάδας του πληθυσμού είναι 19 ετών η μικρότερη ηλικία και 65 ετών η μεγαλύτερη.

Πίνακας 2: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς την οικογενειακή κατάσταση

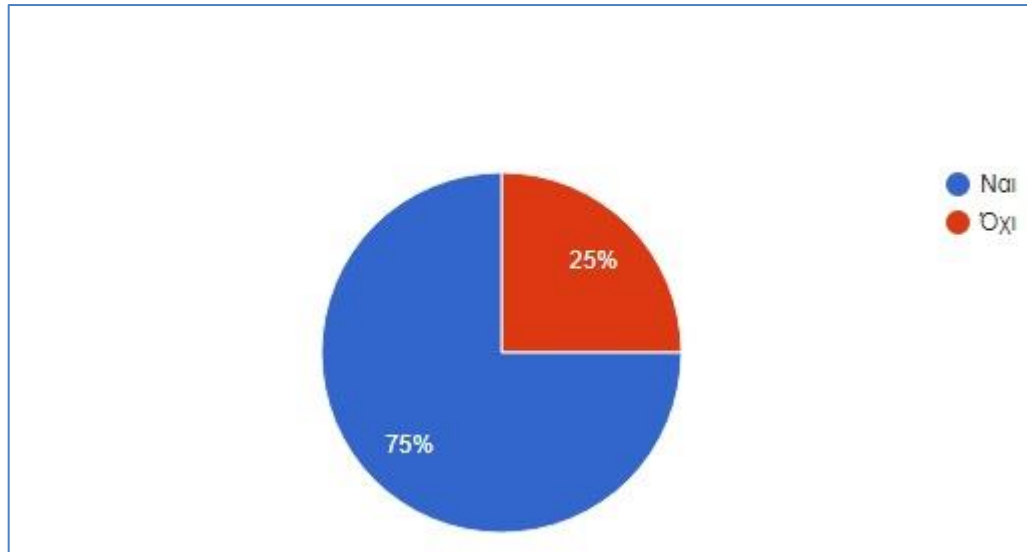
Οικογενειακή κατάσταση	N	%
Άγαμος/η	20	20%
Διαζευγμένος/η	6	6%
Έγγαμος/η	74	74%
Χήρος/α	0	0%
Σύνολο	100	100

Γράφημα 5.3: Η οικογενειακή κατάσταση των χοροδιδασκάλων

Η επόμενη ερώτηση όπως φαίνεται και στο γράφημα 5.3, τρίτη στη σειρά αφορά την οικογενειακή κατάσταση των ερωτηθέντων. Έτσι, σύμφωνα με τα δεδομένα, το 20% (20) των ερωτηθέντων είναι άγαμοι, το 74% (74) έγγαμοι, το 6% δηλαδή 6 από τους ερωτηθέντες είναι διαζευγμένοι, ενώ κανένας δεν είναι χήρος/α.

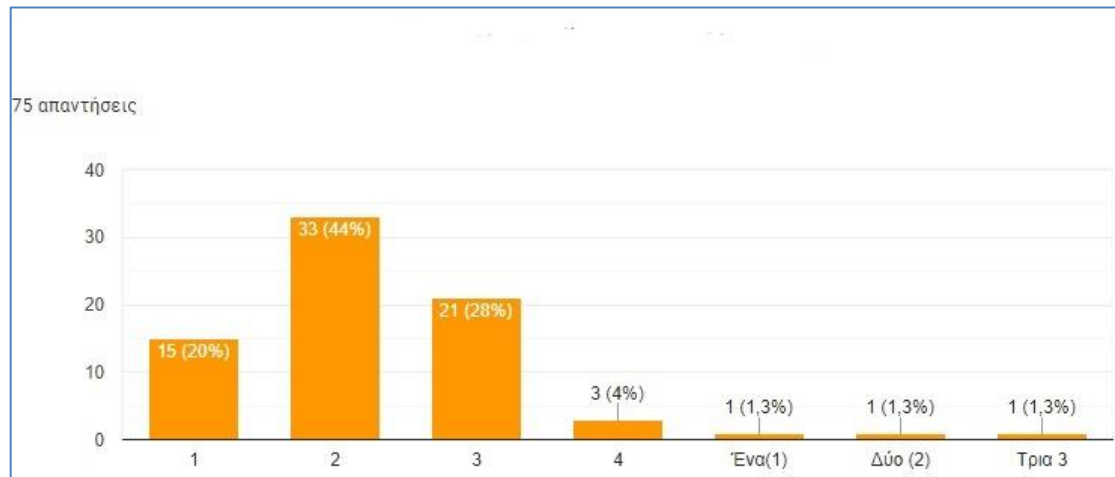
Πίνακας 3: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς τα παιδιά		
Έχετε παιδιά;	N	%
Ναι	75	75%
Όχι	25	25%
Σύνολο	100	100%

Γράφημα 5.4: Απαντήσεις σχετικά με το εάν έχουν παιδιά οι ερωτηθέντες

Στην τέταρτη ερώτηση του ερωτηματολογίου οι συμμετέχοντες απάντησαν εάν έχουν παιδιά. Όπως φαίνεται και στο παραπάνω Γράφημα 5.4, το 75% δηλαδή 75 άτομα απάντησαν ότι έχουν παιδιά και το 25% δηλαδή 25 άτομα απάντησαν αρνητικά.

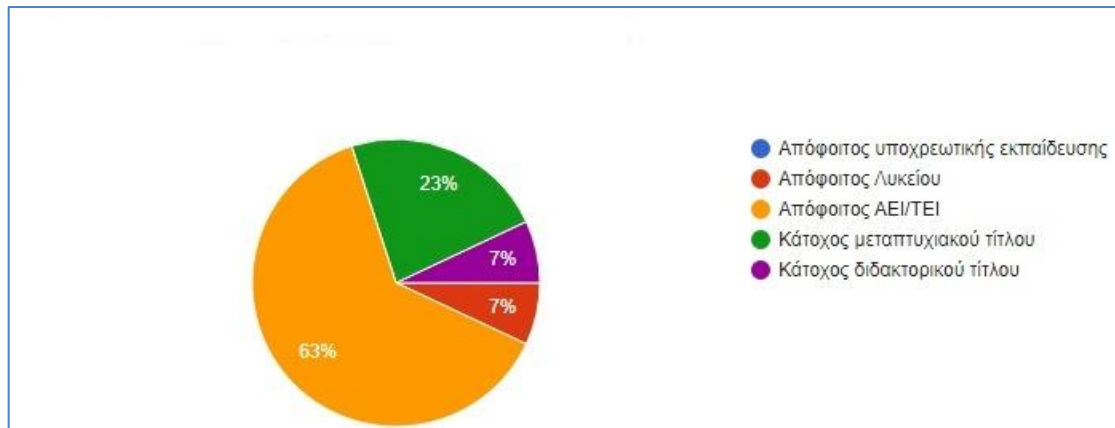
Πίνακας 4: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς τον αριθμό παιδιών		
Αριθμός παιδιών	N	%
1	15	15%
2	33	33%
3	21	21%
4	3	3%
0	28	28%
Σύνολο	100	100%

Γράφημα 5.5: Αριθμός παιδιών

Στην αμέσως επόμενη ερώτηση (Γράφημα 5.5), οι ερωτηθέντες απάντησαν για τον αριθμό των παιδιών για όσους φυσικά έχουν. Πιο συγκεκριμένα, το 21% δηλαδή 16 συμμετέχοντες έχουν ένα παιδί, το 45,3% δηλαδή 34 συμμετέχοντες έχουν 2 παιδιά, το 29,3% δηλαδή 22 άτομα έχουν 3 παιδιά και το 4% δηλαδή 3 συμμετέχοντες έχουν 4 παιδιά.

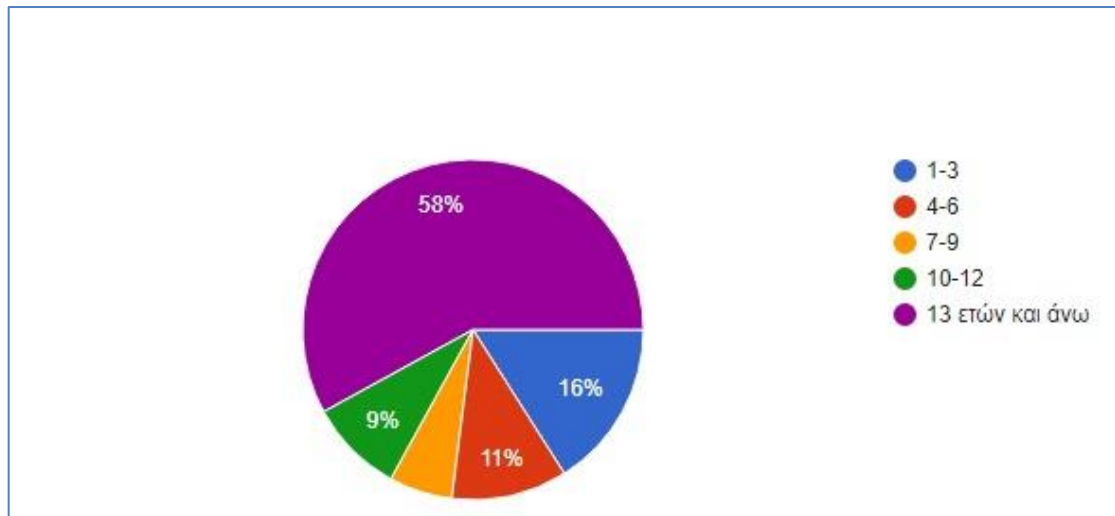
Πίνακας 5: Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης		
Επίπεδο εκπαίδευσης	N	%
Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ	63	63,0%
Απόφοιτος Λυκείου	7	7,0%
Κάτοχος διδακτορικού τίτλου	7	7,0%
Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	23	23,0%
Σύνολο	100	100%

Γράφημα 5.6: Ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσης

Οι επόμενες τρεις ερωτήσεις αφορούν το επίπεδο εκπαίδευσης των ερωτηθέντων, την εμπειρία που έχουν ως χοροδιδάσκαλοι των Ε.Π.Χ και την ιδιότητά τους σε σχέση με τη διδασκαλία τους. Πιο συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στο γράφημα 5.6, από τους 100 ερωτηθέντες το 63% εξ αυτών δηλαδή 63 άτομα είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ, το 23% που σημαίνει 23 άτομα είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος, το 7% δηλαδή 7 υποκείμενα είναι κάτοχοι διδακτορικού τίτλου και τέλος το 7% του συνόλου, δηλαδή 7 συμμετέχοντες είναι απόφοιτοι Λυκείου. Το τελευταίο στοιχείο σημαίνει ότι είναι εμπειρικοί χοροδιδάσκαλοι, δηλαδή παλιοί χορευτές. Επίσης, κανένας από τους συμμετέχοντες δεν είναι απόφοιτος υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Πίνακας 6. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τα χρόνια διδασκαλίας των Ε.Π.Χ		
Χρόνια διδασκαλίας	N	%
1-3	16	16%
4-6	11	11%
7-9	6	6%
10-12	9	9%
13 ετών και άνω	58	58%
Σύνολο	100	100%

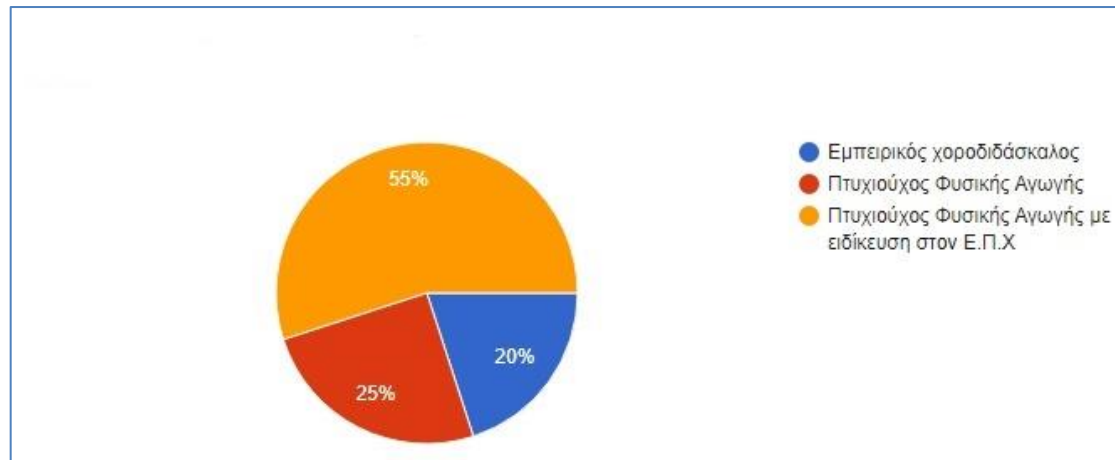

Γράφημα 5.7: Χρόνια διδασκαλίας Ε.Π.Χ

Στο επόμενο ερώτημα, γράφημα 5.7 της έρευνας, βλέπουμε την εμπειρία που έχουν τα υποκείμενα στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Το 58% του δείγματος δηλαδή 58 άτομα έχουν εμπειρία από 13 χρόνια και άνω. Το 9% δηλαδή 9 άτομα έχουν 10-12 χρόνια εμπειρίας, το 6% δηλαδή 6 άτομα έχουν 7-9 χρόνια διδασκαλίας, το 11% του συνόλου δηλαδή 11 άτομα έχουν 4-6 έτη και το 16% δηλαδή 16 άτομα έχουν 1-3 έτη διδασκαλίας.

Πίνακας 7. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς την ιδιότητά τους σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ		
Ιδιότητα	N	%
Εμπειρικός χοροδιδάσκαλος	20	20%
Πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής	25	25%
Πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση στον Ε.Π.Χ	55	55%
Σύνολο	100	100%

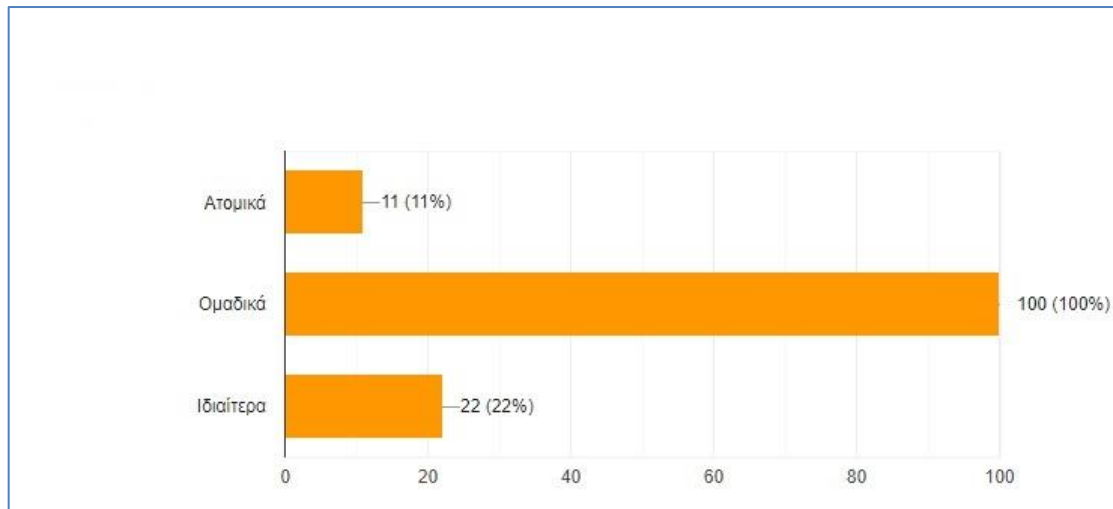

Γράφημα 5.8: Ιδιότητα σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Στο γράφημα 5.8 έχουμε τις απαντήσεις σχετικά με την ιδιότητα που έχουν οι ερωτηθέντες σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Το 55% του συνόλου, δηλαδή 55 άτομα είναι πτυχιούχοι Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση στον Ε.Π.Χ. Το 25% δηλαδή 25 άτομα απάντησαν ότι είναι πτυχιούχοι Φυσικής Αγωγής και τέλος το 20% δηλαδή 20 άτομα είναι εμπειρικοί.

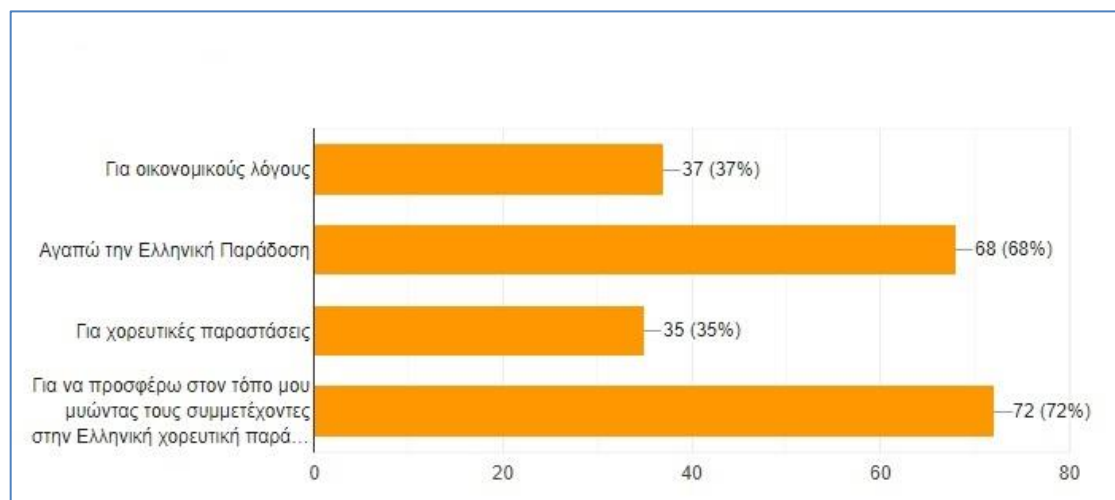
Πίνακας 8. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το είδος μαθημάτων Ε.Π.Χ		
Είδος μαθημάτων	N	%
Ατομικά, Ομαδικά	4	4%
Ατομικά, Ομαδικά, Ιδιαίτερα	7	7%
Ομαδικά	74	74%
Ομαδικά, Ιδιαίτερα	15	15%
Σύνολο	100	100%

Γράφημα 5.9: Είδος μαθημάτων

Σε συνέχεια της ανάλυσης του ερωτηματολογίου στην 9 ερώτηση και όπως φαίνεται χαρακτηριστικά στο γράφημα 5.9, από τις 100 απαντήσεις όλοι απάντησαν ότι πραγματοποιούν καταρχάς ομαδικά μαθήματα σε ποσοστό δηλαδή 100%. Από αυτούς το 22%, δηλαδή 22 ερωτηθέντες απάντησαν ότι κάνουν και ιδιαίτερα εκτός των ομαδικών και 11 ερωτηθέντες δηλαδή το 11%, κάνει ατομικά μαθήματα. Στους ερωτηθέντες δόθηκε η δυνατότητα να απαντήσουν σε περισσότερες από μία ερωτήσεις. Έτσι λοιπόν, όπως χαρακτηριστικά φαίνεται και στον Πίνακα 8, από τα υποκείμενα 4 σε ποσοστό 4% πραγματοποιούν και ατομικά και ομαδικά μαθήματα, 7 υποκείμενα σε ποσοστό 7% πραγματοποιούν ατομικά, ομαδικά και ιδιαίτερα μαθήματα και 15 υποκείμενα δηλαδή σε ποσοστό 15% πραγματοποιούν και ομαδικά και ιδιαίτερα μαθήματα.

Πίνακας 9: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς τους λόγους διδασκαλίας Ε.Π.Χ		
Λόγοι διδασκαλίας	N	%
Για οικονομικούς λόγους	37	37%
Αγαπώ την Ελληνική παράδοση	68	68%
Για χορευτικές παραστάσεις	35	35%
Για να προσφέρω στον τόπο μου μώντας τους συμμετέχοντες στην Ελληνική χορευτική παράδοση	75	75%
Σύνολο	100	100%

Γράφημα 5.10: Λόγοι διδασκαλίας Ε.Π.Χ

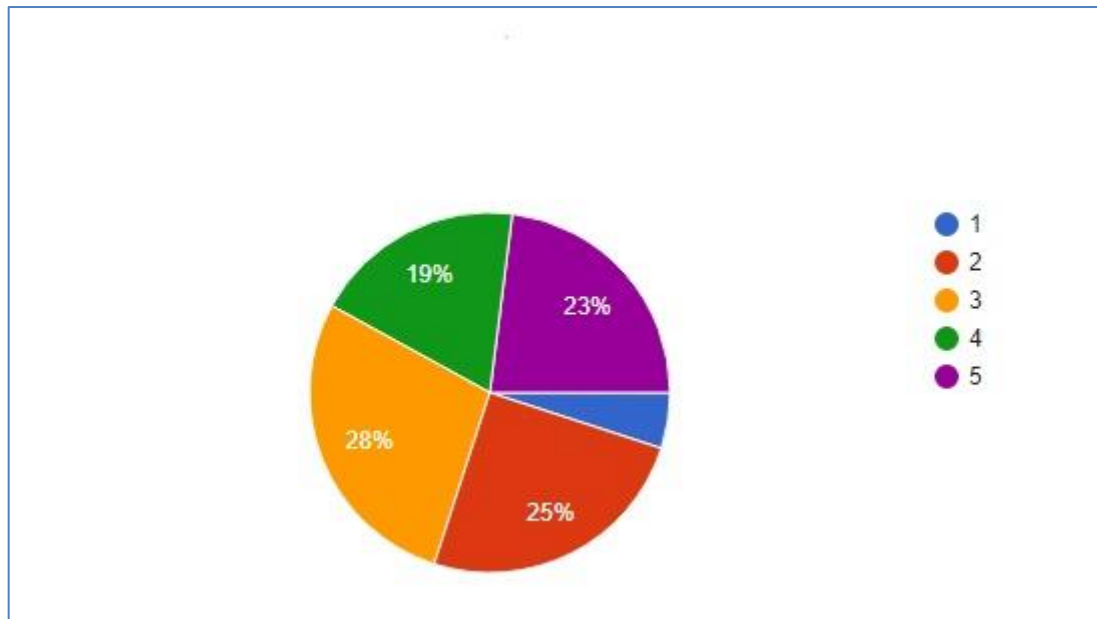
Η επόμενη ερώτηση του ερωτηματολογίου αφορά τους λόγους για τους οποίους οι συμμετέχοντες διδάσκουν Ε.Π.Χ. Οι περισσότεροι σε ποσοστό 72% (72 άτομα), απάντησαν ότι θέλουν να προσφέρουν στον τόπο τους μώντας τους συμμετέχοντες στην Ελληνική χορευτική παράδοση. Αρκετά επίσης μεγάλο ποσοστό 68% (68 άτομα) απάντησαν ότι διδάσκουν τους χορούς επειδή αγαπούν την Ελληνική παράδοση. Για οικονομικούς λόγους το κάνουν 37 άτομα σε ποσοστό 37% των απαντήσεων και τέλος από τους ερωτώμενους 35 σε ποσοστό 35%, απάντησαν ότι διδάσκουν για να συμμετέχουν σε χορευτικές παραστάσεις (Γράφημα 5.10).

5.1.1 1^ο ερευνητικό ερώτημα

Όσον αφορά το 1^ο ερευνητικό ερώτημα «Εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας η ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευόμενων, η αλληλεπίδρασή τους με τον διδάσκοντα;» διαπιστώνουμε ότι οι εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν ενεργά κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας των Ε.Π.Χ και σε μεγάλο βαθμό οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν στην ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από τις απαντήσεις που δόθηκαν στο ερωτηματολόγιο και είναι αξιοσημείωτο ότι κανένας από τους συμμετέχοντες δεν έδωσε την απάντηση καθόλου. Επίσης στην ανάλυση των αποτελεσμάτων, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων σε ποσοστό 41% απάντησε ότι ενισχύεται σε πολύ μεγάλο βαθμό η αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων.

Πίνακας 10. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό ενημέρωσης για θέματα Ε.Π.Χ μέσω σεμιναρίων				
Βαθμός ενημέρωσης	N	%	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση
Καθόλου	5	5%	3,30	1,219
Λίγο	25	25%		
Αρκετά	28	28%		
Πολύ	19	19%		
Πάρα πολύ	23	23%		
Σύνολο	100	100%		

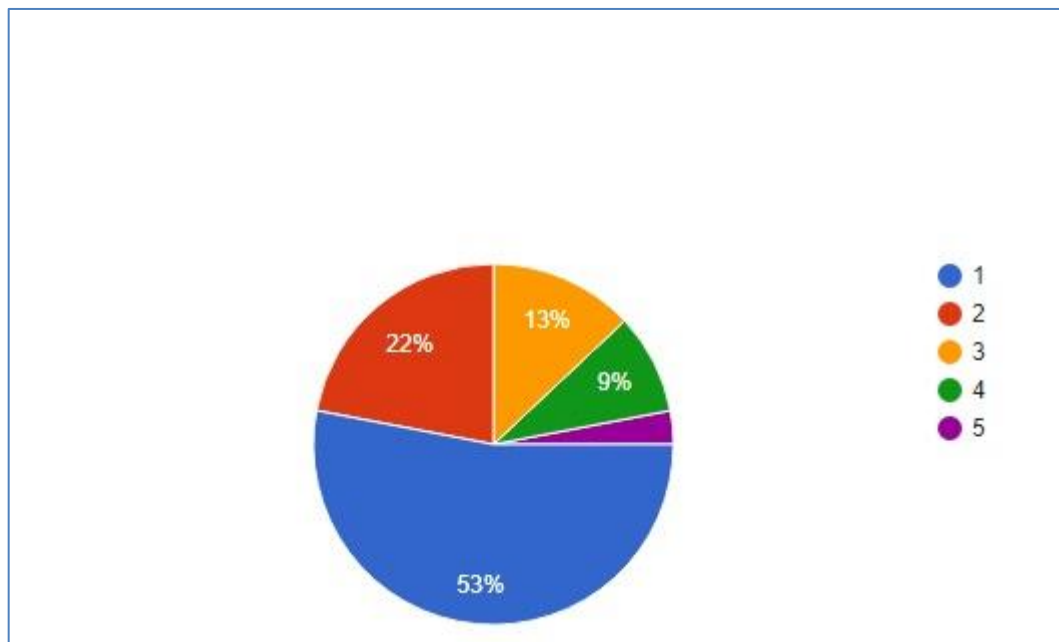

Γράφημα 5.11: Βαθμός ενημέρωσης για θέματα Ε.Π.Χ μέσω σεμιναρίων

Οι επόμενες δύο ερωτήσεις του ερωτηματολογίου αναφέρονται κατά πόσο οι χοροδιδάσκαλοι ενημερώνονται μέσα από σεμινάρια για θέματα Ε.Π.Χ και σε ποιο βαθμό έχουν διδάξει ως επιμορφωτές σε σεμινάρια Ε.Π.Χ. Οι απαντήσεις των ερωτημάτων για την επιμόρφωσή τους είναι στο γράφημα 5.11. Οι απαντήσεις είναι με την κλίμακα Likert από το 1-5 δηλαδή καθόλου, λίγο, αρκετά, πολύ, πάρα πολύ. Στην ανάλυση των απαντήσεων το 5% του δείγματος δηλαδή 5 άτομα έδωσαν την απάντηση ότι δεν ενημερώνονται καθόλου και δεν συμμετέχουν σε επιμορφωτικά σεμινάρια για τους Ε.Π.Χ. Το 25% (25 άτομα) δήλωσε ότι ενημερώνεται λίγο, το 28% (28 άτομα) ενημερώνονται αρκετά, το 19% (19 άτομα) ενημερώνεται πολύ και το μεγαλύτερο ποσοστό 25% (25 άτομα) των ερωτηθέντων της έρευνάς μας, ενημερώνεται και συμμετέχει σε επιμορφωτικά σεμινάρια που σχετίζονται με θέματα που αφορούν τους Ε.Π.Χ.

Πίνακας 11. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό διδασκαλίας ως επιμορφωτής σε σεμινάρια Ε.Π.Χ

Βαθμός ενημέρωσης	N	%	Μέσος όρος	Τυπική απόκλιση
Καθόλου	53	53%	1,87	1,134
Λίγο	22	22%		
Αρκετά	13	13%		
Πολύ	9	9%		
Πάρα πολύ	3	3%		
Σύνολο	100	100%		

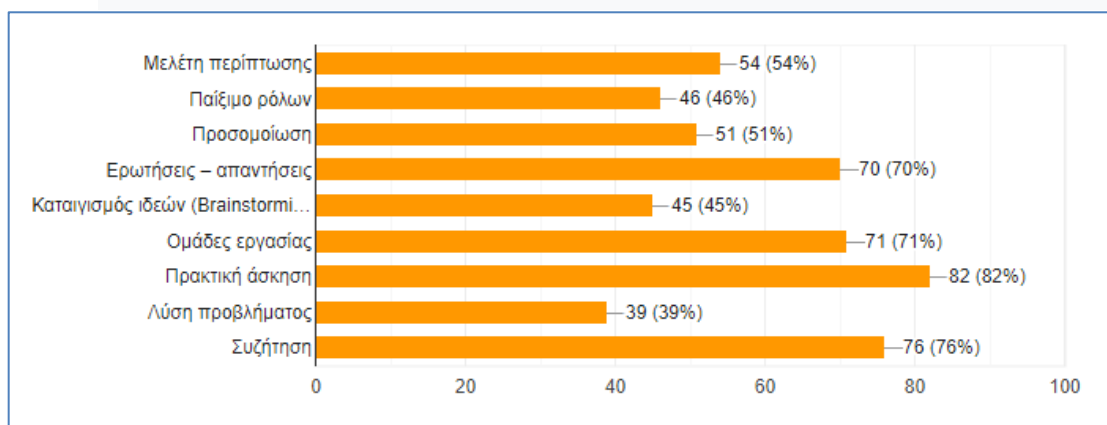
Γράφημα 5.12: Βαθμός διδασκαλίας ως επιμορφωτής σε σεμινάρια Ε.Π.Χ

Στο γράφημα 5.12 απεικονίζονται οι απαντήσεις που έδωσαν οι ερωτηθέντες σχετικά με το εάν έχουν διδάξει ως επιμορφωτές σε σεμινάρια Ε.Π.Χ. Το μεγαλύτερο ποσοστό εξ αυτών 53% (53 άτομα), δεν ήταν ποτέ επιμορφωτές. Το 22% (22 άτομα) έχουν λίγο ασχοληθεί ως επιμορφωτές, το 13% (13 άτομα) αρκετές φορές δήλωσε ότι έχουν

υπάρξει επιμορφωτές, το 9% (9 άτομα) δήλωσαν πολύ και τέλος σε ποσοστό μόλις 3% (3 άτομα) έχουν διδάξει σε σεμινάρια Ε.Π.Χ.

α.α	Βαθμός γνώσης Εκπαιδευτικές τεχνικές	Γνωρίζουν	
		N	%
1	μελέτη περίπτωσης	54	54%
2	παίξιμο ρόλων	46	46%
3	προσομείωση	51	51%
4	ερωτήσεις απαντήσεις	70	70%
5	καταιγισμός ιδεών	45	45%
6	ομάδες εργασίας	71	71%
7	πρακτική άσκηση	82	82%
8	λύση προβλήματος	39	39%
9	συζήτηση	76	76%

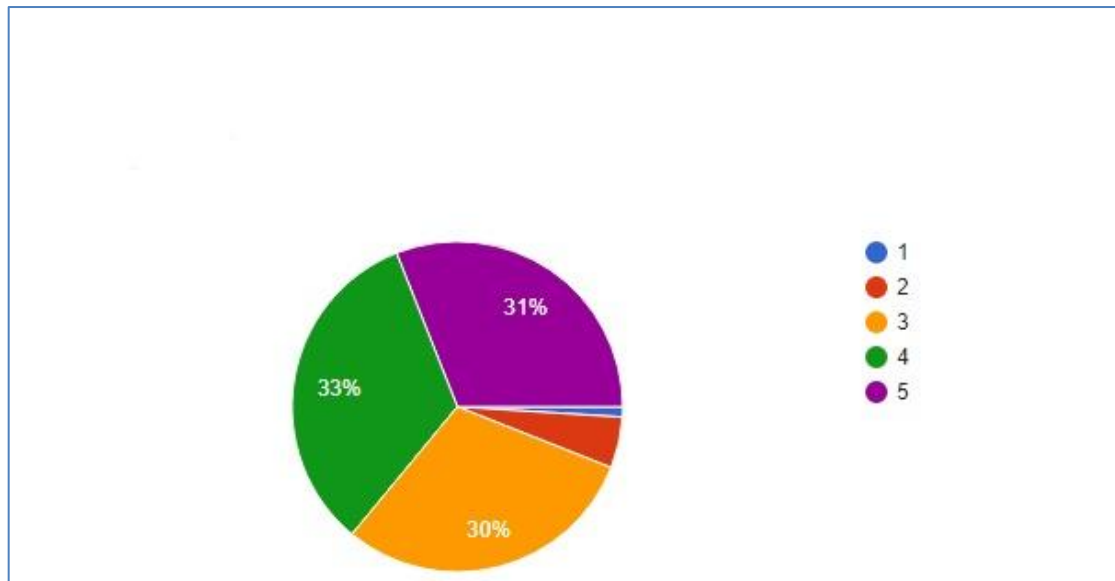
Γράφημα 5.13: Γνώση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών

Η επόμενη ενότητα ερωτήσεων (5 ερωτήσεις) αφορά την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων και την αλληλεπίδρασή τους με τον χοροδιδάσκαλο. Αρχικά, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν ποιες από τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές που τους δόθηκαν σαν επιλογή απάντησης, γνωρίζουν. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι το 54% (50 άτομα) γνωρίζουν τη μελέτη περίπτωσης, το 46% (46 άτομα)

από τους 100 γνωρίζουν το παίξιμο ρόλων, το 51% (51 άτομα) απάντησαν ότι γνωρίζουν τη προσομοίωση, το 70% (70 άτομα) γνωρίζουν τις ερωτήσεις-απαντήσεις, το 45% (45 άτομα) γνωρίζουν τον καταιγισμό ιδεών. Επιπρόσθετα, όσον αφορά την τεχνική ομάδες εργασίας την γνωρίζουν 71 άτομα σε ποσοστό 71%. Επίσης, την πρακτική άσκηση που είναι και με το μεγαλύτερο ποσοστό 82% δηλαδή 82 άτομα και στο τέλος οι ερωτηθέντες σε ποσοστό 39% (39 άτομα) γνωρίζουν τη λύση προβλήματος και τη συζήτηση με ποσοστό 76% (76 άτομα). Από την παραπάνω ανάλυση των δεδομένων των απαντήσεων, οι συμμετέχοντες στην ερώτηση ποιες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές γνωρίζουν, απάντησαν για την πρακτική άσκηση, έπειτα τη συζήτηση και τις ομάδες εργασίας. Μετά ακολουθούσαν και οι άλλες τεχνικές με μικρότερα ποσοστά (Γράφημα 5.13), (Πίνακας 12).

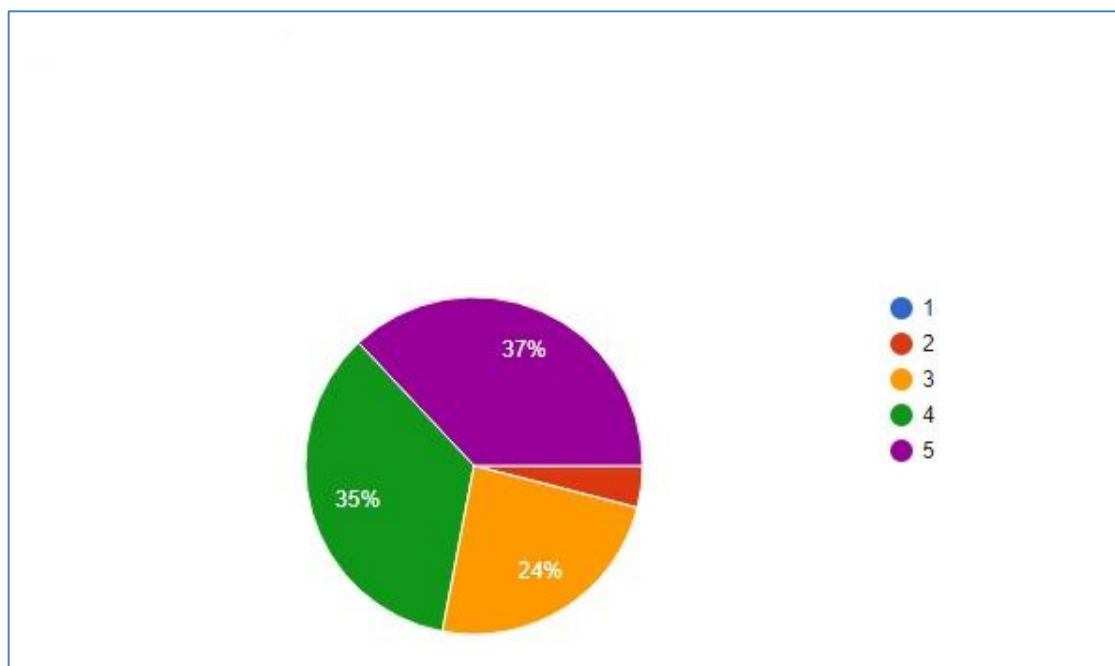
Πίνακας 13. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Καθόλου	1	1%	3,88	0,946
Λίγο	5	5%		
Αρκετά	30	30%		
Πολύ	33	33%		
Πάρα πολύ	31	31%		
Σύνολο	100	100%		

Γράφημα 5.14: Βαθμός χρήσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Στη συνέχεια, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Οι απαντήσεις που δόθηκαν φαίνονται στο Γράφημα 5.14. Πιο συγκεκριμένα, η χαμηλότερη τιμή είναι στην απάντηση καθόλου αφού μόνο 1 άτομο (1%) έδωσε τη συγκεκριμένη απάντηση, λίγο απάντησαν 5 συμμετέχοντες (5%), αρκετά απάντησαν 30 σε ποσοστό 30%, πολύ απάντησαν 33 συμμετέχοντες σε ποσοστό 33% και τέλος 31 συμμετέχοντες απάντησαν πάρα πολύ σε ποσοστό 31%. Επομένως, οι περισσότεροι έδωσαν την απάντηση πολύ, στο ερώτημα σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά τους χοροδιδασκάλους στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ.

Πίνακας 14. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Λίγο	4	4%	4,05	0,880
Αρκετά	24	24%		
Πολύ	35	35%		
Πάρα πολύ	37	37%		
Σύνολο	100	100%		

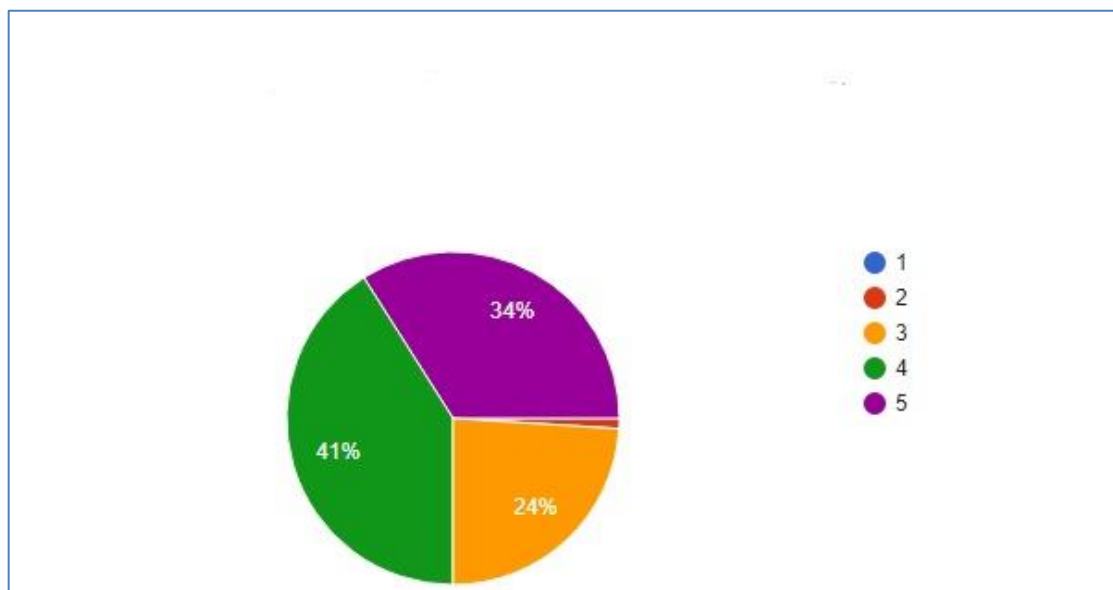

Γράφημα 5.15: Βαθμός βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενεργητική συμμετοχή

Οι συμμετέχοντες έπειτα απάντησαν στην ερώτηση, σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά στην ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων. Οι απαντήσεις απεικονίζονται στο Γράφημα 5.15. Πιο συγκεκριμένα, αξιοσημείωτο είναι ότι κανένας από τους συμμετέχοντες δεν απάντησε καθόλου. Το 4% (4 άτομα) των ερωτηθέντων απάντησε λίγο, το 24% (24 άτομα) απάντησε αρκετά,

το 35% (35 άτομα) απάντησε πολύ και τέλος η μεγαλύτερη απάντηση σε ποσοστό 37% (37 άτομα) απάντησαν πάρα πολύ.

Πίνακας 15. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό ενίσχυσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Λίγο	1	1%	4,08	0,787
Αρκετά	24	24%		
Πολύ	41	41%		
Πάρα πολύ	34	34%		
Σύνολο	100	100%		

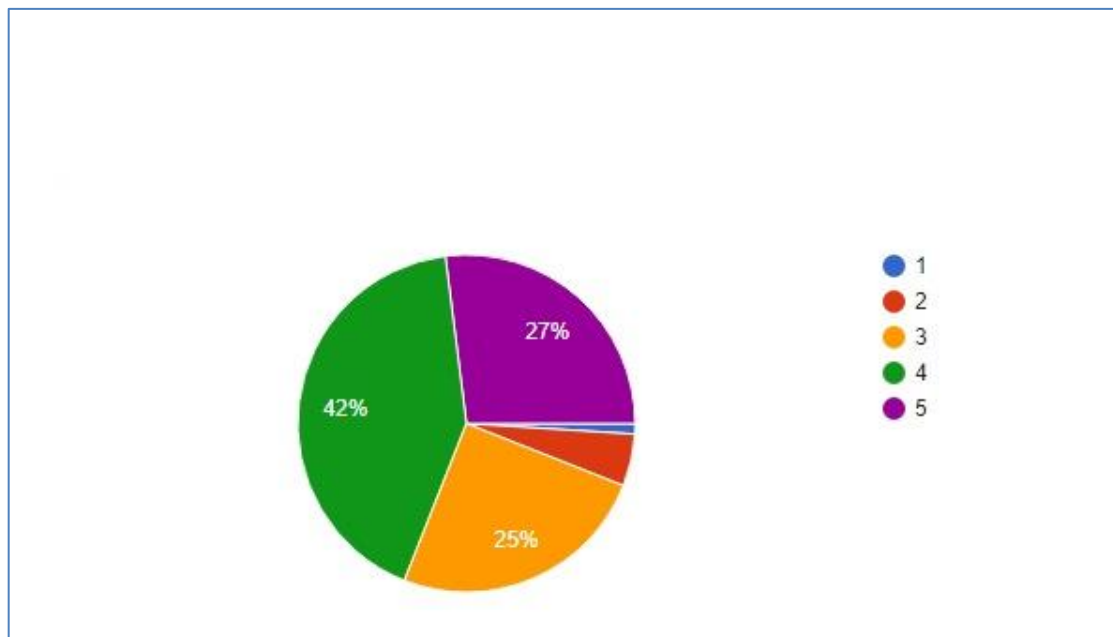

Γράφημα 5.16: Βαθμός χρήσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενίσχυση της αλληλεπίδρασης μεταξύ εκπαιδευτή-εκπαιδευόμενου

Στην επόμενη ερώτηση του ερωτηματολογίου, οι συμμετέχοντες έδωσαν απαντήσεις σχετικά με τον βαθμό που η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών ενισχύει την αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων. Έτσι, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων 41 από τους 100 και με ποσοστό 41% απάντησε πολύ. Πάρα πολύ απάντησαν οι 34 από τους 100 σε ποσοστό 34%. Στη συνέχεια, το 24% των

ερωτηθέντων δηλαδή 24 άτομα, έδωσαν την απάντηση αρκετά και μόλις 1% (1 άτομο) απάντησε λίγο. Σημαντικό είναι ότι κανένας δεν απάντησε καθόλου (Γράφημα 5.16).

Πίνακας 16. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό χρήσης συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών που βοηθά τους εκπαιδευόμενους να βελτιώσουν τη χορευτική τους απόδοση				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Καθόλου	1	1%	3,89	0,898
Λίγο	5	5%		
Αρκετά	25	25%		
Πολύ	42	42%		
Πάρα πολύ	27	27%		
Σύνολο	100	100%		

Γράφημα 5.17: Βαθμός χρήσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη βελτίωση της χορευτικής απόδοσης

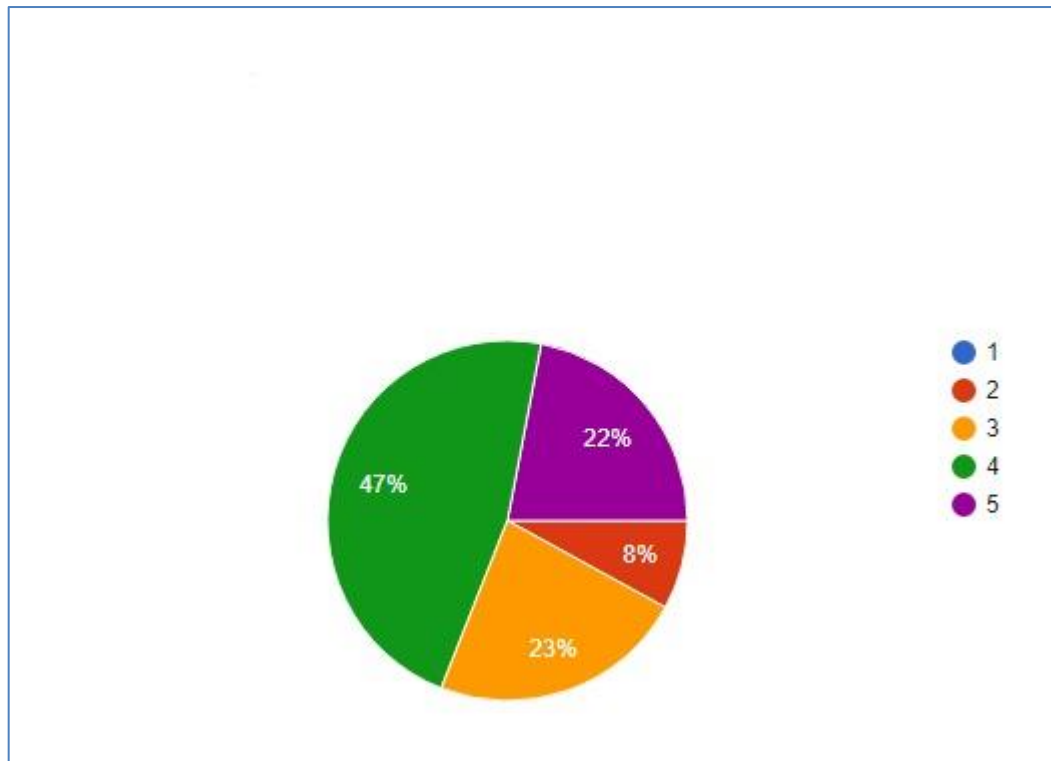
Στην τελευταία ερώτηση της ενότητας οι συμμετέχοντες απάντησαν σε ποιο βαθμό η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά τους εκπαιδευόμενους να βελτιώσουν τη χορευτική τους απόδοση. Όπως φαίνεται και στο Γράφημα 5.17, το 42%

(42 άτομα) απάντησε πολύ, το 27% (27 άτομα) απάντησε πάρα πολύ, το 25% (25 άτομα) απάντησε αρκετά, το 5% (5 άτομα) απάντησε λίγο και μόνο το 1% (1 άτομο) έδωσε την απάντηση καθόλου.

5.1.2 2^ο ερευνητικό ερώτημα

Σχετικά με το 2^ο ερευνητικό ερώτημα «Υπάρχει προετοιμασία, σχεδιασμός της διδασκαλίας από τους χοροδιδασκάλους για τη χρησιμοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών;» παρατηρούμε ότι οι χοροδιδάσκαλοι στην πλειοψηφία τους σε αρκετά μεγάλο βαθμό σχεδιάζουν τη διδασκαλία τους πριν το μάθημα εντάσσοντας σε αυτό τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και προετοιμάζονται κατάλληλα ώστε να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του μαθήματος.

Πίνακας 17. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό προετοιμασίας της διδασκαλίας του χορού				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Λίγο	8	8%	3,83	0,865
Αρκετά	23	23%		
Πολύ	47	47%		
Πάρα πολύ	22	22%		
Σύνολο	100	100%		

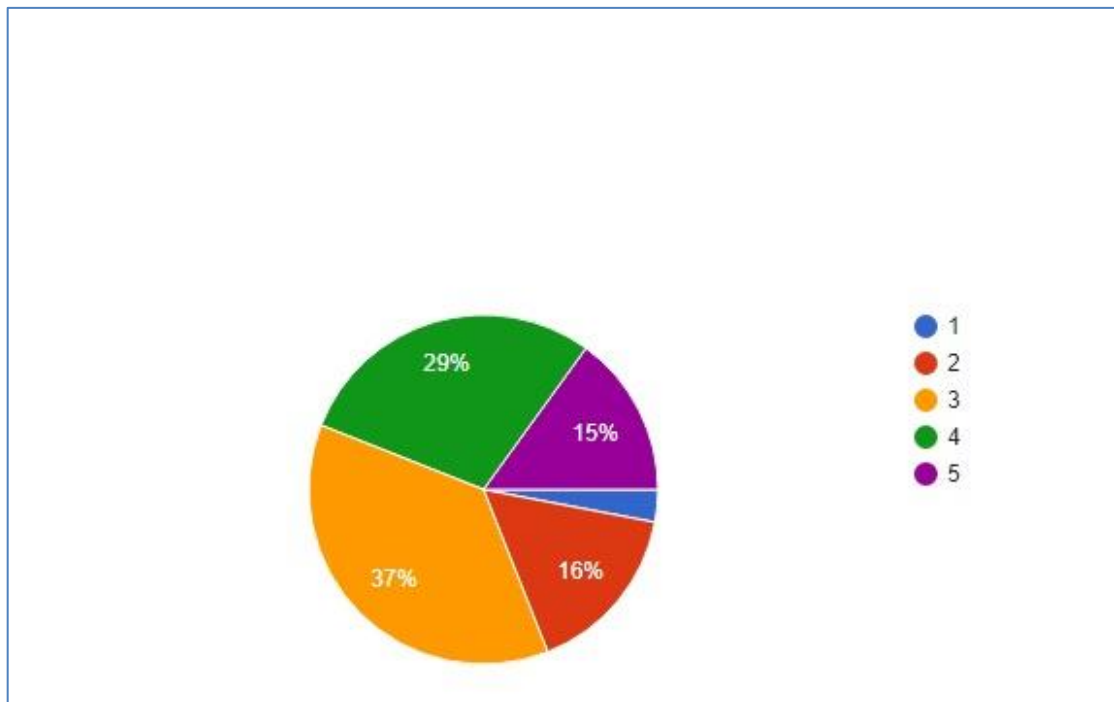
Γράφημα 5.18: Προετοιμασία διδασκαλίας του χορού

Στην επόμενη ενότητα του ερωτηματολογίου, οι ερωτήσεις αφορούσαν στην προετοιμασία των χοροδιδασκάλων στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Η πλειονότητα σχετικά με την προετοιμασία απάντησε πολύ σε ποσοστό 47% (47 άτομα), το 22% (22 άτομα) απάντησαν πάρα πολύ, το 23% (23 άτομα) απάντησαν αρκετά και το 8% (8 άτομα) απάντησαν λίγο. Κανένα υποκείμενο δεν έδωσε την πρώτη απάντηση που αντιστοιχούσε στο καθόλου. Επομένως, το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε ότι σε αρκετό βαθμό προετοιμάζει τη διδασκαλία του προκειμένου να πραγματοποιήσει το μάθημα (Γράφημα 5.18).

Πίνακας 18. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό σχεδίασης της διδασκαλίας με βάση τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Καθόλου	3	3%	3,37	1,022
Λίγο	16	16%		
Αρκετά	37	37%		

Πολύ	29	29%
Πάρα πολύ	15	15%
Σύνολο	100	100%

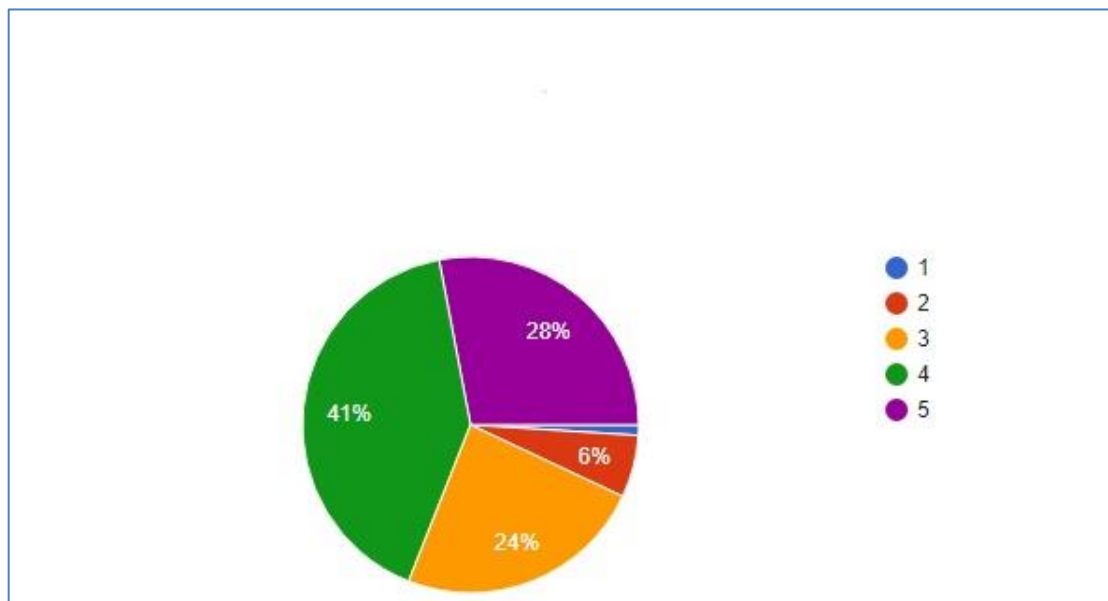

Γράφημα 5.19: Σχεδιασμός διδασκαλίας σε σχέση με τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές

Στη συνέχεια του ερωτηματολογίου οι ερωτηθέντες απάντησαν σε ποιο βαθμό σχεδιάζουν τη διδασκαλία τους με βάση τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν, το 37% (37 άτομα) απάντησαν αρκετά, το 29% (29 άτομα) απάντησαν πολύ, το 16% (16 άτομα) απάντησαν λίγο, το 15% (15 άτομα) απάντησαν πάρα πολύ και μόλις το 3% (3 άτομα) απάντησαν καθόλου. Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε αρκετά (Γράφημα 5.19).

Πίνακας 19. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό διδασκαλίας των χορών λαμβάνοντας υπόψιν τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευομένων

	N	%	μ.ό.	τ. α
Καθόλου	1	1%	3,89	0,920
Λίγο	6	6%		
Αρκετά	24	24%		
Πολύ	41	41%		
Πάρα πολύ	28	28%		
Σύνολο	100	100%		

Γράφημα 5.20: Διδασκαλία των χορών σε σχέση με τις εμπειρίες και τα βιώματα

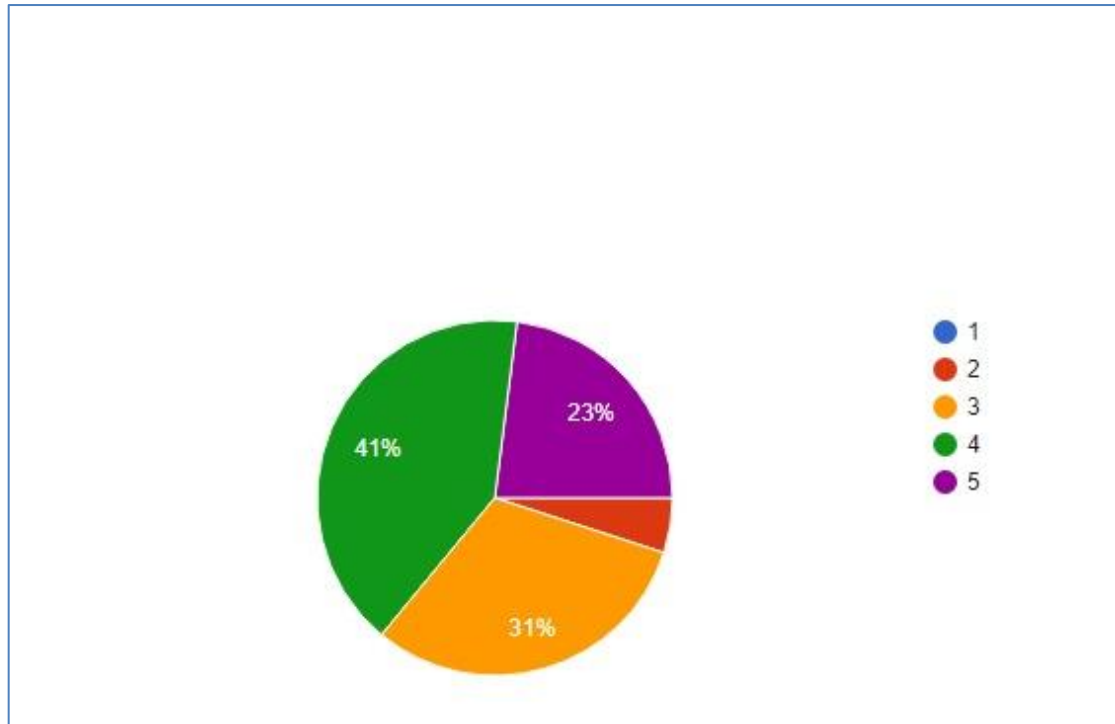
Στην ερώτηση σε ποιο βαθμό διδάσκετε τους χορούς λαμβάνοντας υπόψιν τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευομένων, οι απαντήσεις ήταν: 41 άτομα σε ποσοστό 41% έδωσαν την απάντηση πολύ, 28 άτομα σε ποσοστό 28% έδωσαν την απάντηση πάρα πολύ, 24 άτομα σε ποσοστό 24% απάντησαν αρκετά, 6 άτομα σε ποσοστό 6% είπαν λίγο και μόνο 1 άτομο σε ποσοστό 1% απάντησε καθόλου (Γράφημα 5.20).

5.1.3 3^ο ερευνητικό ερώτημα

Όσον αφορά το 3^ο ερευνητικό ερώτημα «Ποιες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές αξιοποιούν οι χοροδιδάσκαλοι προς όφελος των ενήλικων;» παρατηρούμε ότι οι χοροδιδάσκαλοι στην πλειοψηφία τους αξιοποιούν σε πολύ μεγάλο βαθμό τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές κατά της διάρκεια της διδασκαλίας των χορών, χρησιμοποιώντας κυρίως την πρακτική άσκηση όπου μέσα από την παρακολούθηση επέρχεται και η διδασκαλία, αλλά και από την συζήτηση για θέματα χορού και βιωμάτων αυτού.

Πίνακας 20. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό αξιοποίησης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών				
	N	%	μ.ό.	τ. α
Καθόλου	0	0%	3,82	0,845
Λίγο	5	5%		
Αρκετά	31	31%		
Πολύ	41	41%		
Πάρα πολύ	23	23%		
Σύνολο	100	100%		

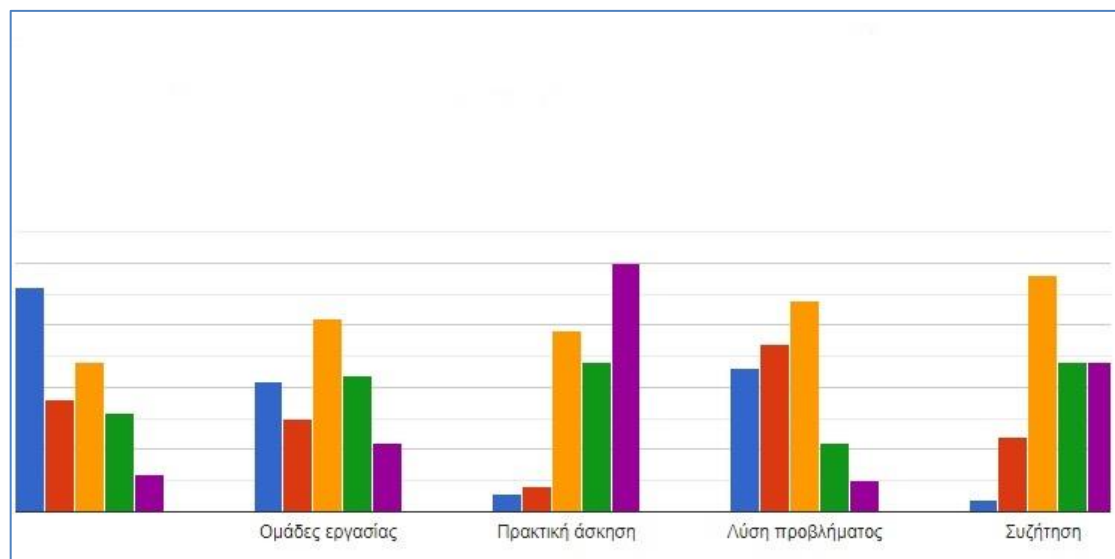
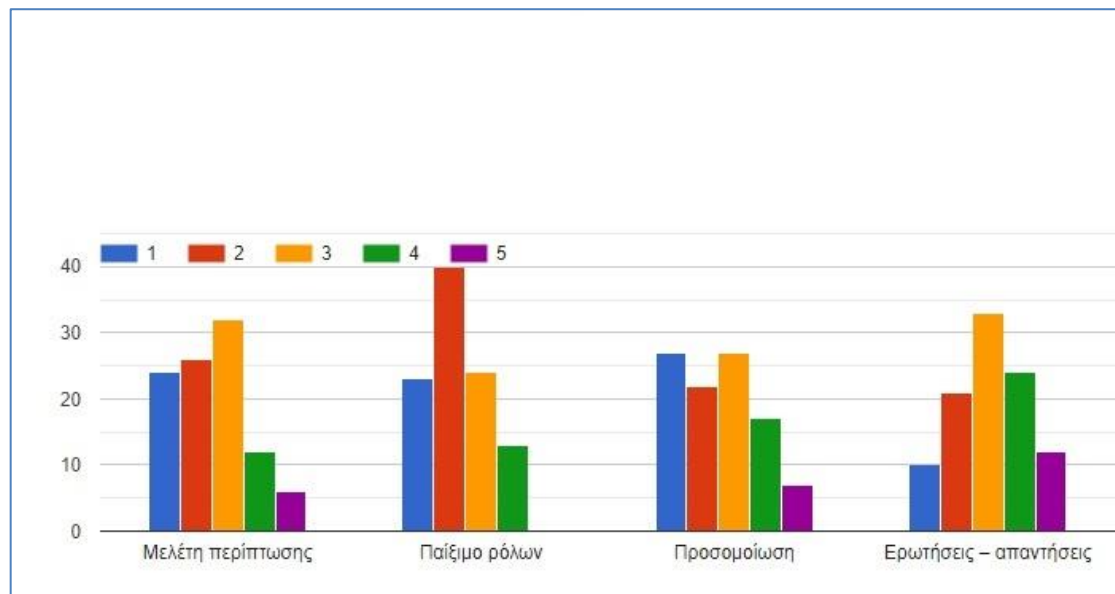
Γράφημα 5.21: Αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών

Στο τελευταίο ερώτημα της συγκεκριμένης ενότητας (Γράφημα 5.21), τα υποκείμενα κλήθηκαν να απαντήσουν σε ποιο βαθμό οι χοροδιδάσκαλοι των Ε.Π.Χ πρέπει να αξιοποιούν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Η πλειοψηφία σε ποσοστό 41% δηλαδή 41 υποκείμενα απάντησαν πολύ, το 31% δηλαδή τα 31 υποκείμενα απάντησαν αρκετά, το 23% δηλαδή 23 υποκείμενα απάντησαν πάρα πολύ και τέλος το 5% δηλαδή 5 άτομα απάντησαν λίγο. Αξιοσημείωτο και εδώ είναι ότι κανένας δεν απάντησε καθόλου.

Πίνακας 21. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τη βαθμολογία χρήσης των εκπαιδευτικών τεχνικών													
		καθόλου		λίγο		αρκετά		πολύ		πάρα πολύ			
α.α	εκπαιδευτικές τεχνικές	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	μ.ό.	τ. α
1	μελέτη περίπτωσης	24	24%	26	26%	32	32%	12	12%	6	6%	2,50	1,159
2	παίξιμο ρόλων	23	23%	40	40%	24	24%	13	13%	0	0%	2,27	0,962

3	προσομοίωση	27	27%	22	22%	27	27%	17	17%	7	7%	2,55	1,250
4	ερωτήσεις απαντήσεις	10	10%	21	21%	33	33%	24	24%	12	12%	3,07	1,157
5	καταιγισμός ιδεών	36	36%	18	18%	24	24%	16	16%	6	6%	2,38	1,285
6	ομάδες εργασίας	21	21%	15	15%	31	31%	22	22%	11	11%	2,87	1,284
7	πρακτική άσκηση	3	3%	4	4%	29	29%	24	24%	40	40%	3,94	1,062
8	λύση προβλήματος	23	23%	27	27%	34	34%	11	11%	5	5%	2,48	1,114
9	συζήτηση	2	2%	12	12%	38	38%	24	24%	24	24%	3,56	1,048

Γράφημα 5.22: Χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

Η τελευταία ενότητα του ερωτηματολογίου σχετίζεται με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Πιο συγκεκριμένα όπως φαίνεται και στον παραπάνω πίνακα 22 και στο γράφημα 5.22, το μεγαλύτερο ποσοστό στην απάντηση πάρα πολύ το έδωσαν στην τεχνική της πρακτικής άσκησης με 40% δηλαδή 40 άτομα. Έπειτα για την ίδια απάντηση έδωσαν στην τεχνική της συζήτησης με ποσοστό 24% δηλαδή 24 άτομα. Πάρα πολύ απάντησαν και για τις ερωτήσεις-απαντήσεις σε ποσοστό 12% δηλαδή 12 άτομα. Την μεγαλύτερη τιμή στην απάντηση πολύ την έδωσαν στις τεχνικές της συζήτησης, της πρακτικής άσκησης και των ερωτήσεων-απαντήσεων με ποσοστό 24% δηλαδή 24 άτομα. Αρκετά σε μεγάλο ποσοστό 38% (38 άτομα) απάντησαν στην τεχνική της συζήτησης, επίσης αρκετά απάντησαν και για την τεχνική της λύσης προβλήματος με ποσοστό 34% (34 άτομα). Στην απάντηση λίγο το μεγαλύτερο ποσοστό συγκέντρωσε η τεχνική παίξιμο ρόλων με τιμή 40% (40 άτομα). Η απάντηση καθόλου συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό 36% (36 άτομα) η τεχνική του καταιγισμού ιδεών.

Το ερωτηματολόγιο της έρευνάς μας τελείωσε με την αναφορά των υποκειμένων να σημειώσουν οτιδήποτε θέλουν είτε για την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ είτε για το παρόν ερωτηματολόγιο. Θα μπορούσαμε να ταξινομήσουμε τις ενδιαφέρουσες απαντήσεις των υποκειμένων που δόθηκαν σε δύο κατηγορίες, α) στις απαντήσεις που αφορούν ζητήματα σχετικά με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών και β) σχόλια που αφορούν το ερωτηματολόγιο.

Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία τα πιο σημαντικά σχόλια είναι ότι οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές θα πρέπει να είναι ένας μούσουλας στη διδασκαλία των Ελληνικών παραδοσιακών χορών. Πολλοί ερωτώμενοι απάντησαν ότι οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές πρέπει να αξιοποιούνται προς όφελος της διδασκαλίας και της σωστής εκμάθησης των χορών. Σύμφωνα με τις απαντήσεις η εμπειρία, τα βιώματα και ο ήχος της Ελληνικής παραδοσιακής μουσικής, είναι τα κατάλληλα εφόδια για την μεταλαμπάδευση στους νέους.

Επίσης, αναφέρθηκε η σημαντικότητα των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των χορών, όμως με συνεχή επιμόρφωση και ενημέρωση των χοροδιδασκάλων για την κατάλληλη αξιοποίησή τους. Ταυτόχρονα προσφέρουν επικοινωνία, αλληλεπίδραση, συνθετική και αυτοσχεδιαστική ικανότητα και ενθαρρύνουν τον αυθορμητισμό.

Υπάρχει και μια μικρή μειοψηφία που απάντησε ότι οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές είναι δύσκολο να εφαρμοστούν σε περιοχές όπου δεν υπάρχει το πολιτισμικό υπόβαθρο όπως π.χ. σε σωματεία, πολιτιστικούς συλλόγους. Σημαντικοί παράγοντες είναι η περιοχή όπου γίνεται η διδασκαλία, η ηλικία των συμμετεχόντων, η προηγούμενη εμπειρία και η αντίληψη του εκπαιδευτή ώστε να χρησιμοποιήσει τα παραπάνω εργαλεία. Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων διαπιστώθηκε ο σημαντικός ρόλος των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ προσφέροντας σημαντικά οφέλη όπως, την ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευομένων, την κριτική και δημιουργική τους ικανότητα, τον αυτοσχεδιασμό στον χορό και στην εμπέδωση του διδακτικού αντικειμένου.

Στη δεύτερη κατηγορία θα αναφέρουμε τα πιο σημαντικά σχόλια των ερωτηθέντων που αφορούν το ερωτηματολόγιο της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, στην πλειοψηφία τους απάντησαν ότι το ερωτηματολόγιο είναι εξαιρετικό και απευθύνεται σε όλες τις περιπτώσεις προσεγγίζοντας τη διδασκαλία των χορών από διάφορες πλευρές, οδηγώντας σε ασφαλή συμπεράσματα. Οι ερωτήσεις είναι περιεκτικές, κατανοητές και πολύ στοχευμένες. Ένας ερωτώμενος ανέφερε ότι στην εισαγωγή του ερωτηματολογίου θα έπρεπε να επεξηγηθούν οι εν λόγω συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές στη διδασκαλία του χορού και άλλος ότι λείπει η ποιοτική έρευνα.

Κεφάλαιο: Συμπεράσματα

Παρουσίαση συμπερασμάτων

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την έρευνα με το ερωτηματολόγιο που διενεργήθηκε για τους σκοπούς και την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας.

Έγινε προσπάθεια ώστε να αναλυθούν οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές, να αναδειχθεί η σημαντικότητά τους κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η αλληλεπίδραση και η συμμετοχικότητα που τις χαρακτηρίζει μεταξύ του εκπαιδευτή και των εκπαιδευομένων. Όλα τα παραπάνω, είναι σημαντικά αφού θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι οι συμμετέχοντες είναι ενήλικες, έχουν τη δική τους προσωπικότητα, έχουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, έχουν διάφορες ξεχωριστές εμπειρίες, γνώσεις και έτσι τα μαθήματα διδασκαλίας των Ε.Π.Χ θα πρέπει να προσαρμόζονται με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά.

Επιπλέον, για την όσο το δυνατόν καλύτερη εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και για καλύτερα αποτελέσματα η διδασκαλία των Ε.Π.Χ θα πρέπει να προσαρμόζεται κάθε φορά στις ανάγκες των συμμετεχόντων και στις συνθήκες που επικρατούν. Ο εκπαιδευτής θα πρέπει να είναι ενημερωμένος μέσα από επιμορφώσεις και ευέλικτος στη διδασκαλία των χορών ώστε να πετύχει τους αναμενόμενους και σχεδιαζόμενους στόχους.

Διενεργήθηκε έρευνα με ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο σε 100 χοροδιδασκάλους με ερωτήσεις που σχετίζονται με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Οι περισσότερες από το δείγμα ήταν γυναίκες 58 και οι άνδρες ήταν 42. Οι περισσότεροι ανήκουν στις ηλικιακές ομάδες μεταξύ 40-54 ετών και η πλειοψηφία του δείγματος είναι έγγαμοι. Επιπλέον, το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων έχουν παιδιά και οι περισσότεροι έχουν από 2 έως 3 παιδιά. Ακόμα, η πλειοψηφία των υποκειμένων είναι απόφοιτοι ΑΕΙ/ΤΕΙ και ένα σχετικά καλό ποσοστό είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου. Αξιοσημείωτο είναι ότι η πλειοψηφία των χοροδιδασκάλων έχουν μεγάλη εμπειρία στη διδασκαλία των χορών από 13 έτη και πάνω και οι περισσότεροι είναι εκπαιδευτικοί Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση στον Ε.Π.Χ. Το συγκεκριμένο στοιχείο το θεωρούμε αρκετά σημαντικό, διότι μεγάλο δείγμα

Διπλωματική ΕΚΠ 64

αντιπροσωπεύει τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ με επιστημονικά κριτήρια, άρα θα μπορούσε να είναι και πιο αξιόπιστο. Όλοι απάντησαν ότι κάνουν κυρίως ομαδικά μαθήματα και οι πιο σημαντικοί λόγοι που διδάσκουν χορούς είναι η προσφορά στον τόπο τους μυώντας τους συμμετέχοντες στην Ελληνική χορευτική παράδοση, αλλά και επειδή αγαπούν την Ελληνική παράδοση. Σε συνέχεια των ερωτημάτων του ερωτηματολογίου, οι συμμετέχοντες όσον αφορά την ενημέρωσή τους σε σεμινάρια για θέματα των Ε.Π.Χ έδωσαν μοιρασμένες απαντήσεις. Οι περισσότεροι απάντησαν ότι ενημερώνονται αρκετά, αλλά υπάρχει και ένα ποσοστό σχεδόν ίδιο που απάντησαν ότι ενημερώνονται πάρα πολύ και λίγο με την πλειοψηφία να μην έχουν διδάξει ως επιμορφωτές σε σεμινάρια Ε.Π.Χ.

Συνεχίζοντας με το επόμενο σκέλος του ερωτηματολογίου, τα συμπεράσματα θα παρουσιαστούν με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα. Έτσι λοιπόν, στο ερώτημα ποιες από τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές γνωρίζουν, η πλειοψηφία απάντησε ότι γνωρίζει την πρακτική άσκηση, με αρκετά μεγάλο ποσοστό τη συζήτηση, τις ομάδες εργασίας, τις ερωτήσεις-απαντήσεις και έπειτα ακολουθεί με μικρότερο ποσοστό η τεχνική της μελέτης περίπτωσης και της προσομοίωσης. Με άλλα λόγια, παρατηρείται ότι οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές που δόθηκαν στους ερωτηθέντες χοροδιδασκάλους είναι γνωστές στην πλειοψηφία αυτών. Στη συνέχεια, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να μας αναφέρουν σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. Η πλειοψηφία απάντησε ότι τελικά οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν πολύ στη διδασκαλία του χορού. Επιπρόσθετα, η πλειοψηφία των χοροδιδασκάλων απάντησε ότι οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές βοηθούν πάρα πολύ την ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων και ενισχύεται η αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων. Με βάση τις πιο πάνω παρατηρήσεις, τα αποτελέσματα της έρευνας συμφωνούν με τη βιβλιογραφία και πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Κόκκο (1990), οι συμμετέχοντες θέτουν στόχους, αναζητούν αυτονομία και ενεργοποιούν τις μαθησιακές τους ικανότητες.

Οι απόψεις των χοροδιδασκάλων σχετικά με τη χορευτική απόδοση των εκπαιδευομένων από τη χρησιμοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών, *Διπλωματική ΕΚΠ 64*

συγκλίνουν στο ότι βοηθούν πολύ και η πλειοψηφία αυτών προετοιμάζετε πολύ πριν το μάθημα ώστε να ανταπεξέλθει στη διδασκαλία του χορού. Ταυτόχρονα, σε αρκετό βαθμό η προετοιμασία της διδασκαλίας γίνεται με βάση τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες διδάσκουν τους χορούς λαμβάνοντας πολύ υπόψιν τους τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευομένων και θεωρούν σε πολύ μεγάλο βαθμό ότι οι χοροδιδάσκαλοι των Ε.Π.Χ πρέπει να αξιοποιούν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές προς όφελος των συμμετεχόντων και γενικά της μαθησιακής διαδικασίας.

Τέλος, οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές που χρησιμοποιούνται περισσότερο στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ, είναι η πρακτική άσκηση η οποία χρησιμοποιείται πάρα πολύ, η συζήτηση, η λύση προβλήματος και οι ερωτήσεις-απαντήσεις χρησιμοποιούνται αρκετά. Η τεχνική που δεν χρησιμοποιείται σχεδόν καθόλου από τους χοροδιδασκάλους για τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ είναι ο καταιγισμός ιδεών.

Συνεπώς από τα συνολικά ευρήματα της έρευνας, προκύπτει ότι οι χοροδιδάσκαλοι γνωρίζουν σε ικανοποιητικό βαθμό τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές, σχεδιάζουν τα μαθήματά τους λαμβάνοντας υπόψιν τις τεχνικές και θεωρούν ότι σήμερα είναι απαραίτητες για τη σωστή διδασκαλία του Ε.Π.Χ αφού συμβάλλουν θετικά δημιουργώντας αλληλεπίδραση μεταξύ του εκπαιδευτή και των εκπαιδευομένων. Επίσης, η έρευνα έδειξε και ένα επιπλέον στοιχείο, ότι για τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ οι χοροδιδάσκαλοι χρησιμοποιούν κυρίως την πρακτική άσκηση και τη συζήτηση, ενώ τις άλλες συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές, ενώ δήλωσαν ότι τις γνωρίζουν και ότι είναι χρήσιμες, ωστόσο αποφεύγουν να τις χρησιμοποιούν για λόγους τους οποίους μπορούμε να προβληματιστούμε.

Στην έρευνα αυτή αξιοποιήθηκε η ποσοτική προσέγγιση σχετικά με την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών για τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ. στους ενήλικες. Το δείγμα αφορούσε χοροδιδασκάλους που έχουν ειδίκευση στους Ε.Π.Χ αλλά και ένα μικρό δείγμα εμπειρικών. Παρουσιάστηκαν αρκετά σημαντικά δεδομένα τα οποία δίνουν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, μέσω του σκοπού της έρευνας. Η διδασκαλία των Ε.Π.Χ στηρίζεται στις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και πρέπει να λαμβάνει σοβαρά υπόψιν τα βιώματα, τις γνώσεις και την

αυτονομία των εκπαιδευομένων. Επίσης, απαιτείται συνεχή εκπαίδευση, ενημέρωση των χοροδιδασκάλων μέσω σεμιναρίων για θέματα που αφορούν τόσο τον Ε.Π.Χ, αλλά και για τους τρόπους και τις τεχνικές διδασκαλίας του. Επιπλέον, αναδείχθηκε ότι δεν εφαρμόζονται όλες οι συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και αυτό ίσως να οφείλεται ότι οι εκπαιδευτές δεν νιώθουν σίγουροι για τον εαυτό τους και δεν θέλουν να ρισκάρουν.

Προτάσεις

Τα συμπεράσματα από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε μπορούν να οδηγήσουν σε μελλοντικές έρευνες όσο αναφορά τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Καλό θα ήταν να πραγματοποιηθεί έρευνα όπου να ερωτηθούν και να συμμετέχουν οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι που ενδιαφέρονται να μάθουν Ε.Π.Χ, ώστε τα αποτελέσματα μιας τέτοιας έρευνας να συγκριθούν με την παρούσα που αφορά τους χοροδιδασκάλους. Να δούμε πως αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες τη διδασκαλία του χορού, τι πιστεύουν ότι θα βοηθήσει να μάθουν και να συμμετέχουν ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία της διδασκαλίας του Ε.Π.Χ.

Απαιτείται πιστεύουμε οι αρμόδιοι που είναι τα ΣΕΦΑΑ (Σχολές Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού) της χώρας, να εμβαθύνουν στις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές και να ανοίξουν νέους ορίζοντες στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ παρουσιάζοντας στους φοιτητές, δηλαδή στους μελλοντικούς εκπαιδευτές των Ε.Π.Χ μέσω της ειδίκευσης, τα οφέλη των τεχνικών και τη διαφοροποίηση που πρέπει να υπάρχει στη διδασκαλία του χορού που δεν θα κινείται στα στενά πλαίσια της δασκαλοκεντρικής προσέγγισης και διδασκαλίας.

6. Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αθανασίου, Α., Μπαλντούκας, Α. & Παναούρα, Ρ. (2014). Εγχειρίδιο προς εκπαιδευτές ενηλίκων. *Βασικές αρχές διδασκαλίας ενηλίκων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες πληθυσμού*. Λευκωσία: Έκδοση πανεπιστημίου Frederick.
- Anbarsanti, N. & Prihatmanto, A. (2015). Dance modelling, learning and recognition system of aceh traditional dance based on hidden markov model.
- Αντζακα-Βέη, Ε. & Λουτζάκη, Ρ. (1999). Ο χορός στην Ελλάδα. Εκπαιδευτική εγκυκλοπαίδεια (28): 327-341. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Αργυριάδου, Ε., Μαλκογιώργος, Α. & Μαυροβουνιώτης, Φ. (1997). Ελληνικοί χοροί. Ιστορία-κοινωνιολογία-μεθοδική διδασκαλία-κινητικό περιεχόμενο. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Αυδίκος, Ε., Λουτζάκη, Ρ. & Παπακώστας, Χ. (2004). Χορευτικά ετερόκλητα. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Βαϊκούση, Δ., Βαλάκας, Ι., Γιαννακοπούλου, Ε., Γκιάστας, Ι., Κόκκος, Α., & Τσιμπουκλή, Α. (2008). Εισαγωγή στην εκπαίδευση ενηλίκων. Εκπαιδευτικές μέθοδοι- ομάδα εκπαιδευομένων. Ελληνικό ανοικτό πανεπιστήμιο.
- Βεργίδης, Δ. (2008). Η εξέλιξη της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα και η κοινωνικο-οικονομική λειτουργία της. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). Research methods in education.

Creswell, W.J. (2016). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός διεξαγωγή και αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής έρευνας*. (Επιμ. Τσορμπατζούδης, Χ.) (5^η έκδ.) Αθήνα: Ίων/Ελλην.

Γενική Γραμματεία Επαγγελματικής Εκπαίδευσης Κατάρτισης Δια βίου μάθησης & Νεολαίας, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Αναρτημένο: <http://www.gsae.edu.gr/el/glossari/198-glossari-orismoi/695-geniki-ekpaidefsi-enilikon-orismos>

Γιαννακοπούλου, Ε. (2006). «Σχεδιασμός Διδακτικής Ενότητας», Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Εκπαιδευτών, τόμος III, Αθήνα: ΕΚΕΠΙΣ.

Γκαρτζονίκ-Κώτσικα, Ε. (2016). Ο παραδοσιακός χορός στην εκπαίδευση. Ιστορική αναδρομή και σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Πεδίο.

Γκασούκα, Μ. (2006). Εκπαιδευτικές τεχνικές για τους φυλακισμένους και αποφυλακισμένους. Στο Κόκκος, Α. (επίμ.) Πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτών-εκπαιδευτικό υλικό για τους εκπαιδευτές θεωρητικής κατάρτισης Τόμος 2, Εθνικό κέντρο πιστοποίησης συνεχιζόμενης επαγγελματικής κατάρτισης, υπουργείο απασχόλησης και κοινωνικής προστασίας, 233-238.

Δήμας, Η. (1989). Ο παραδοσιακός χορός στο Συρράκο. Λαογραφική και ανθρωπολογική προσέγγιση. Διδακτορική διατριβή. Ιωάννινα.

Δήμας, Η., Τυροβολά, Β. & Κουτσούμπα, Μ. (2010). Ελληνικός παραδοσιακός χορός. Θεωρήσεις για το λόγο, τη γραφή και τη διδασκαλία του. Αθήνα.

Douka, S., Zilidou, V., Lilou, O. & Manou, V. (2019). *Traditional dance improves the physical fitness and well-being of the elderly*. (11), 75.

- Ζάλιος, Χ. (2009). Παραδοσιακοί χοροί. Ήθη και έθιμα της Νάουσας.
- Ζήκος, Ι. & Παναγιωτοπούλου, Α. (1990). Φαινομενολογία του ελληνικού παραδοσιακού χορού. Αθήνα: Τελέθριον.
- Ζωγράφου, Μ. (1991). Εισαγωγή στον ελληνικό λαϊκό χορό. Ελληνικό λαϊκό χοροστάσι. Αθήνα: Συμμετρία.
- Jackson, L. & Caffarella, R. (1994). Experiential learning: A new approach, San Francisco, Jossey-Bass.
- Jarvis, P. (2004). Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και Κατάρτιση. Αθήνα. Μεταίχμιο.
file:///C:/Users/Administrator/Downloads/9780203561560_previewpdf.pdf
- Judge, J. O. (2003). Balance training to maintain mobility and prevent disability. *American journal of preventive medicine*, 25, 150-156.
- Καραλής, Θ. (2007). Συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές. Διδακτικές σημειώσεις. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Κόκκος, Α. (2005). Εκπαιδευτικές μέθοδοι, ΕΑΠ, Πάτρα.
- Κόκκος, Α. (2008). Εισαγωγή στην εκπαίδευση ενηλίκων. Θεωρητικές προσεγγίσεις. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κόκκος, Α. (2008). Οι εκπαιδευτικές τεχνικές. Στο: Βαϊκούση, Δ., Βαλάκας, Ι., Γιαννακοπούλου, Ε., Γκιάστας, Ι., Κόκκος, Α., Τσιμπουκλή, Α. Εισαγωγή στην Εκπαίδευση Ενηλίκων: Εκπαιδευτικές Μέθοδοι ? Ομάδα Εκπαιδευομένων. Τόμος Δ'. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

- Κόκκος, Α. & Λιοναράκης, Α. (1998). *Ανοικτή και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση: Σχέσεις διδασκόντων-διδασκομένων*, Τόμος Β, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κουτσάγγελος, Ν. (2017). *Απόψεις μεταπτυχιακών φοιτητών του ΕΑΠ σε σχέση με την αποτελεσματικότητα χρήσης συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στο πλαίσιο των ομαδικών συμβουλευτικών συναντήσεων (Διπλωματική εργασία)*.
- Κουτσούμπα, Μ. & Τυροβολά, Β. (2007). *Ανάλυση του χορού. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Πασχαλίδης.
- Κράους, Ρ. (1980). *Ιστορία του χορού*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κυριάκης, Κ. (2011). *Η εκπαίδευση ενηλίκων ως κοινωνική και επανορθωτική πολιτική στο πλαίσιο της δια βίου μάθησης*. Επιστημονικό Δίκτυο Εκπαίδευσης Ενηλίκων (3).
- Lazou, A. (2020). Dance as an object of scientific investigation and philosophy. Preliminary remarks. *Epistemes metron logos*, (3), 60-92.
- Λυδάκη, Α. (2008). *Χορευτικό φαινόμενο και κοινωνική πραγματικότητα. Μέθοδοι έρευνας*. Αρχείο ελληνικού χορού. Εταιρεία έρευνας, μελέτης και προβολής του Ελληνικού παραδοσιακού χορού.
- Μικρώνης, Γ. (2008). *Ελληνικός παραδοσιακός χορός: Μέθοδοι διδασκαλίας του σε ενήλικες. Προτάσεις για σύγχρονη διδακτική μεθοδολογία (Διπλωματική εργασία)*.

- Οικονόμου, Α. (2011). Πρόγραμμα εκπαίδευσης εκπαιδευτών Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης. Εκπαιδευτικό υλικό. Τεύχος Β΄. Πρακτικό μέρος. Αθήνα: Ε.Κ.Δ.Δ.Α.
- Παναγιωτοπούλου, Α. (2018). Περί νεοελληνικής χορευτικής. Χορολογικές προσεγγίσεις. Αθήνα: printfair.
- Παπαδάκης, Σ. & Φραγκούλης, Ι. (2005). Η ΑεξΑΕ και οι Νέες Τεχνολογίες ως μέσα προώθησης της δια βίου μάθησης ευπαθών κοινωνικών ομάδων με τη χρήση συμμετοχικών τεχνικών. Στο Πρακτικά 1ου Πανελλήνιου Συνεδρίου με θέμα. Οι νέες τεχνολογίες στη δια βίου μάθηση. 16 – 17/4/2005. Λαμία. ΓΓΕΕ.
- Πραντσίδης, Γ. (2004). Ο χορός στην ελληνική παράδοση και η διδασκαλία του. Αιγίνιο: Εκδοτική Αιγινίου.
- Robson, C. (2010). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου*. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές (Β. Νταλάκου & Κ. Βασιλικού, Μτφρ.). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Rogers, A. (1999). *Η Εκπαίδευση Ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Sanderson, P. (1988). Physical education and dance. In T. Roberts (Ed.), *Encouraging expression: the arts in primary school*. London: Cassell.
- Σαχινίδης, Κ. (1995). Κοινωνική λειτουργία του παραδοσιακού χορού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: το παράδειγμα του Νομού Μαγνησίας. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Salto.
- Στάυρου, Α. (2018). Διατηρώντας την πολιτισμική κληρονομιά, μέσα από τη διδασκαλία ελληνικών παραδοσιακών χορών, υπό το πρίσμα της εκπαίδευσης

ενηλίκων: Εφαρμογή της μεθόδου αναγνώριση, αποδοχή, αναθεώρηση της αλήθειας AAAA (Διπλωματική εργασία).

Στυλιάρας, Γ. & Δήμου, Β. (2015). *Σύγχρονες θεωρίες μάθησης και συνεισφορά στον σχεδιασμό εκπαιδευτικών υπολογιστικών περιβαλλόντων*. Κάλλιπος: Ανοικτές ακαδημαϊκές εκδόσεις. Κεφ. 1.

Τσιμπουκλή, Α. & Φίλλιπς, Ν. (2008). Εκπαίδευση Εκπαιδευτών Ενηλίκων (εκπαιδευτικό υλικό). Αθήνα: Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε.).

Theodorou, K. (2019). *The views of adult learners on the effectiveness of the use of experiential participatory educational techniques in the context of learning Greek traditional dances* (Διπλωματική εργασία).

Tight, M. (2002). Key concepts in adult education and training. New York: Rout ledge.

Φέτση, Α. & Πατινιώτη, Ε. (2011). Οδηγός εκπαιδευτικού για το χορό-κίνηση. Παιδαγωγικό ινστιτούτο υπουργείου παιδείας και δια βίου μάθησης.

Φούντζουλας, Γ., Νικολάκη, Ε., Βενετσάνου, Φ., Λυκεσάς, Γ. & Κουτσούμπα, Μ. (2021). Διδακτικές μέθοδοι και προσεγγίσεις στον ελληνικό παραδοσιακό χορό: Ανασκοπική μελέτη. *Κινησιολογία: Ανθρωπιστική Κατεύθυνση*, 8(1), 22-41.

Φραγκούλης, Ι. (2011). *Σχεδιασμός δεικτών ποιότητας για την αξιολόγηση της χρήσης των βιωματικών συμμετοχικών τεχνικών στην περιβαλλοντική εκπαίδευση ενηλίκων*. <https://edu4adults.wordpress.com/>

Φραγκούλης, Ι. & Χριστόπουλος, Κ. (2014). *Διερεύνηση των απόψεων εκπαιδευτικών Φυσικής Αγωγής σε σχέση με την αξιοποίηση της βιωματικής μάθησης και των*

ενεργητικών εκπαιδευτικών τεχνικών στο πλαίσιο συμμετοχής τους σε επιμορφωτικά προγράμματα. Εκπαιδευτικός κύκλος. Τόμος 2. (3).

Φυτίλης, Α. (2013). Η εφαρμογή των αρχών της εκπαίδευσης ενηλίκων στη σχολή ελληνικών παραδοσιακών χορών της Ιεράς Μητρόπολης Φιώτιδας, Πάτρα. ΕΑΠ. (Διπλωματική εργασία).

Χατζηθεοχάρους, Π. (2010). *Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών Σχολείων Δεύτερης ευκαιρίας (εκπαιδευτικό υλικό)*. Αθήνα: Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ερωτηματολόγιο: Η αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών για τη διδασκαλία των ελληνικών παραδοσιακών χορών στους ενήλικες

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος της διπλωματικής μου εργασίας, που εκπονείται στη σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών του ΕΑΠ και στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος "Σπουδές στην Εκπαίδευση", με τίτλο "Η αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών για τη διδασκαλία των ελληνικών παραδοσιακών χορών στους ενήλικες". Σκοπός της έρευνας είναι να διερευνηθεί κατά πόσο οι χοροδιδάσκαλοι του Ελληνικού Παραδοσιακού Χορού στον τόπο μας αξιοποιούν για τη διδασκαλία του σε ενήλικες εκπαιδευόμενους, συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές.

Το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και απολύτως εμπιστευτικό και οι απαντήσεις θα χρησιμοποιηθούν για ερευνητικούς και μόνο σκοπούς, καθώς θα αναλυθούν στατιστικά για εξαγωγή συμπερασμάτων.

Οι απαντήσεις οι οποίες θα δοθούν θα πρέπει να είναι αληθείς και ακριβείς. Η συμμετοχή σας είναι πολύτιμη.

Για οποιαδήποτε επιπλέον πληροφορία μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στην ηλεκτρονική διεύθυνση chronisnik@yahoo.gr

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για την πολύτιμη συνεργασία σας.

Με εκτίμηση,

Νικόλαος Χρόνης (ΠΕ11 Φυσικής Αγωγής).

Προσωπικά στοιχεία

Περιγραφή (προαιρετικό)

1. Φύλο *

☐ Άνδρας

☐ Γυναίκα

2. Ηλικία *

Κείμενο σύντομης απάντησης

3. Οικογενειακή κατάσταση *

- ☐ Άγαμος/η
- ☐ Έγγαμος/η
- ☐ Διαζευγμένος/η
- ☐ Χήρος/α

4. Έχετε παιδιά; *

- ☐ Ναι
- ☐ Όχι

5. Αν στην προηγούμενη ερώτηση απαντήσατε ναι, σημειώστε πόσα παιδιά έχετε

Κείμενο σύντομης απάντησης

6. Σημειώστε το ανώτερο επίπεδο εκπαίδευσής σας *

- ☐ Απόφοιτος υποχρεωτικής εκπαίδευσης
- ☐ Απόφοιτος Λυκείου
- ☐ Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ
- ☐ Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου
- ☐ Κάτοχος διδακτορικού τίτλου

7. Πόσα χρόνια διδάσκετε Ελληνικούς Παραδοσιακούς Χορούς (Ε.Π.Χ); *

- ☐ 1-3
- ☐ 4-6
- ☐ 7-9
- ☐ 10-12
- ☐ 13 ετών και άνω

8. Ποια η ιδιότητά σας σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ; *

- ☐ Εμπειρικός χοροδιδάσκαλος
- ☐ Πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής
- ☐ Πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση στον Ε.Π.Χ

9. Τι είδους μαθήματα Ε.Π.Χ πραγματοποιείτε; *

"Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερες από μία απαντήσεις"

- ☐ Ατομικά
- ☐ Ομαδικά
- ☐ Ιδιαίτερα

10. Για ποιο λόγο διδάσκετε Ε.Π.Χ; *

"Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερες από μία απαντήσεις"

- ☐ Για οικονομικούς λόγους
- ☐ Αγαπώ την Ελληνική Παράδοση
- ☐ Για χορευτικές παραστάσεις
- ☐ Για να προσφέρω στον τόπο μου μυώντας τους συμμετέχοντες στην Ελληνική χορευτική παράδοση

11. Σε ποιο βαθμό ενημερώνεστε για θέματα Ε.Π.Χ μέσω σεμιναρίων;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

12. Σε ποιο βαθμό έχετε διδάξει ως επιμορφωτής σε σεμινάρια Ε.Π.Χ;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

Ενεργητική συμμετοχή των εκπαιδευόμενων και Ε.Π.Χ

Περιγραφή (προαιρετικό)

13. Ποιες από τις παρακάτω συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές γνωρίζετε; *

"Μπορείτε να σημειώσετε περισσότερες από μία απαντήσεις"

- ☐ Μελέτη περίπτωσης
- ☐ Παίξιμο ρόλων
- ☐ Προσομοίωση
- ☐ Ερωτήσεις – απαντήσεις
- ☐ Καταιγισμός ιδεών (Brainstorming)
- ☐ Ομάδες εργασίας
- ☐ Πρακτική άσκηση
- ☐ Λύση προβλήματος
- ☐ Συζήτηση

14. Σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

15. Σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά στην ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

16. Σε ποιο βαθμό η χρήση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών ενισχύει την αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

17. Σε ποιο βαθμό η χρήση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών βοηθά τους εκπαιδευόμενους να βελτιώσουν τη χορευτική τους απόδοση;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

Ενότητα 4 από 6

Προετοιμασία διδασκαλίας και Ε.Π.Χ

Περιγραφή (προαιρετικό)

18. Σε ποιο βαθμό προετοιμάζετε τη διδασκαλία του χορού σας;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

19. Σε ποιο βαθμό σχεδιάζετε τη διδασκαλία σας με βάση τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

☐ 1

☐ 2

☐ 3

☐ 4

☐ 5

20. Σε ποιο βαθμό διδάσκετε τους χορούς λαμβάνοντας υπόψιν τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευομένων;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

21. Σε ποιο βαθμό οι χοροδιδάσκαλοι των Ε.Π.Χ πρέπει να αξιοποιούν τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές;

1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

Ενότητα 5 από 6

Αξιοποίηση συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών και Ε.Π.Χ

Περιγραφή (προαιρετικό)

22. Σε ποιο βαθμό χρησιμοποιείτε στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ καθεμία από τις παρακάτω συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές;

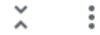
1=Καθόλου, 2=Λίγο, 3=Αρκετά, 4=Πολύ, 5=Πάρα πολύ

	1	2	3	4	5
Μελέτη περίπτ...	☐	☐	☐	☐	☐
Παίξιμο ρόλων	☐	☐	☐	☐	☐
Προσομοίωση	☐	☐	☐	☐	☐
Ερωτήσεις – α...	☐	☐	☐	☐	☐
Καταιγισμός ιδ...	☐	☐	☐	☐	☐
Ομάδες εργασί...	☐	☐	☐	☐	☐
Πρακτική άσκη...	☐	☐	☐	☐	☐
Λύση προβλήμ...	☐	☐	☐	☐	☐
Συζήτηση	☐	☐	☐	☐	☐

Ενότητα 6 από 6

Ενότητα 6

Περιγραφή (προαιρετικό)

23. Σημειώστε οτιδήποτε θέλετε να αναφέρετε είτε για την αξιοποίηση των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ είτε για το παρόν ερωτηματολόγιο *

Κείμενο μακροσκελούς απάντησης

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας στη διεξαγωγή της έρευνας. Η βοήθειά σας είναι πολύτιμη για την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων.

Περιγραφή (προαιρετικό)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ

Πίνακας 1: Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς το φύλο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Άνδρας	42	42,0	42,0	42,0
	Γυναίκα	58	58,0	58,0	100,0
	Σύνολο	100	100,0	100,0	100

Πίνακας 2. Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς την ηλικία

	N	Range	Minimum	Maximum	Sum	Statistic	Mean	Std. Error	Std. Deviation	Variance
Ηλικία	99	46	19	65	4507	45,53	,993		9,879	97,599
Valid N	99									
Σύνολο	100									
Δεν απάντησαν	1									

Πίνακας 3. Κατανομή συχνοτήτων των συμμετεχόντων του δείγματος ως προς την οικογενειακή κατάσταση

	N	%
Άγαμος/η	20	20%
Διαζευγμένος/η	6	6%
Έγγαμος/η	74	74%

Πίνακας 4. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τα παιδιά

Έχετε παιδιά;	N	%
Ναι	75	75%
Όχι	25	25%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 5. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον αριθμό παιδιών

Αριθμός παιδιών	N	%
1	15	15%
2	33	33%
3	21	21%
4	3	3%
0	28	28%

Πίνακας 6. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης

	N	%
Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ	63	63%
Απόφοιτος Λυκείου	7	7%
Κάτοχος διδακτορικού τίτλου	7	7%
Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	23	23%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 7. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τα χρόνια διδασκαλίας των Ε.Π.Χ

	N	%
1-3	16	16%
10-12	9	9%
13 ετών και άνω	58	58%
4-6	11	11%
7-9	6	6%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 8. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς την ιδιότητά τους σε σχέση με τη διδασκαλία των Ε.Π.Χ;

	N	%
Εμπειρικός χοροδιδάσκαλος	20	20%
Πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής	25	25%
Πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής με ειδίκευση στον Ε.Π.Χ	55	55%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 9. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το είδος μαθημάτων Ε.Π.Χ

	N	%
Ατομικά, Ομαδικά	4	4%
Ατομικά, Ομαδικά, Ιδιαίτερα	7	7%
Ομαδικά	74	74%
Ομαδικά, Ιδιαίτερα	15	15%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 10. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τους λόγους διδασκαλίας των ΕΠΧ

		γνωρίζουν	
α.α	λόγοι διδασκαλίας	f	%
1	οικονομικοί λόγοι	37	37%
2	αγαπώ την Ελληνική παράδοση	68	68%
3	για χορευτικές παραστάσεις	35	35%
4	προσφορά στον τόπο μου	72	72%

Πίνακας 11. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό ενημέρωσης για θέματα Ε.Π.Χ μέσω σεμιναρίων

	N	%
Καθόλου	5	5%
Λίγο	25	25%
Αρκετά	28	28%
Πολύ	19	19%
Πάρα πολύ	23	23%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 12. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό διδασκαλίας ως επιμορφωτής σε σεμινάρια Ε.Π.Χ

	N	%
Καθόλου	53	53%
Λίγο	22	22%
Αρκετά	13	13%
Πολύ	9	9%
Πάρα πολύ	3	3%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 13: Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό γνώσης των εκπαιδευτικών τεχνικών			
		γνωρίζουν	
α.α	εκπαιδευτικές τεχνικές	f	%
1	μελέτη περίπτωσης	54	54%
2	παίξιμο ρόλων	46	46%
3	προσομείωση	51	51%
4	ερωτήσεις απαντήσεις	70	70%
5	καταιγισμός ιδεών	45	45%
6	ομάδες εργασίας	71	71%
7	πρακτική άσκηση	82	82%
8	λύση προβλήματος	39	39%
9	συζήτηση	76	76%

Πίνακας 14. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στη διδασκαλία των Ε.Π.Χ

	N	%
Καθόλου	1	1%
Λίγο	5	5%
Αρκετά	30	30%
Πολύ	33	33%
Πάρα πολύ	31	31%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 15. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό βοήθειας των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην ενεργή συμμετοχή των εκπαιδευομένων

	N	%
Λίγο	4	4%
Αρκετά	24	24%
Πολύ	35	35%
Πάρα πολύ	37	37%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 16. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς το βαθμό ενίσχυσης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών στην αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων

	N	%
Λίγο	1	1%
Αρκετά	24	24%
Πολύ	41	41%
Πάρα πολύ	34	34%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 17. Κατανομή του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό χρήσης συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών που βοηθά τους εκπαιδευόμενους να βελτιώσουν τη χορευτική τους απόδοση

	N	%
Καθόλου	1	1,0%
Λίγο	5	5%
Αρκετά	25	25%
Πολύ	42	42%
Πάρα πολύ	27	27%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 18. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό προετοιμασίας της διδασκαλίας του χορού

	N	%
Λίγο	8	8%
Αρκετά	23	23%
Πολύ	47	47%
Πάρα πολύ	22	22%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 19. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό σχεδίασης της διδασκαλίας με βάση τις συμμετοχικές εκπαιδευτικές τεχνικές

	N	%
Καθόλου	3	3%
Λίγο	16	16%
Αρκετά	37	37%
Πολύ	29	29%
Πάρα πολύ	15	15%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 20. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό διδασκαλίας των χορών λαμβάνοντας υπόψιν τις εμπειρίες και τα βιώματα των εκπαιδευομένων

	N	%
Καθόλου	1	1,0%
Λίγο	6	6%
Αρκετά	24	24%
Πολύ	41	41%
Πάρα πολύ	28	28%
Σύνολο	100	100%

Πίνακας 21. Κατανομή συχνοτήτων του δείγματος των συμμετεχόντων ως προς τον βαθμό αξιοποίησης των συμμετοχικών εκπαιδευτικών τεχνικών

	N	%
Λίγο	5	5%
Αρκετά	31	31%
Πολύ	41	41%
Πάρα πολύ	23	23%
Σύνολο	100	100%

		Statistics							
		v15	v16	v17	v18	v19	v20	v21	v22
N	Valid	100	100	100	100	100	100	100	100
	Missing	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		3,88	4,05	4,08	3,89	3,83	3,37	3,89	3,82
Std. Deviation		,946	,880	,787	,898	,865	1,022	,920	,845

		Statistics							
		v23	v24	v25	v26	v27	v28	v29	v30
N	Valid	100	100	100	100	100	100	100	100
	Missin g	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean		2,50	2,27	2,55	3,07	2,38	2,87	3,94	2,48
Std. Deviation		1,159	,962	1,250	1,157	1,285	1,284	1,062	1,114